

קבץ על יד

והוא

ספר האסוף

כולל

דברים עתיקים נעתקים מתוך כתבי יד

יוצא לאור בפעם ראשונה

על ידי חברת מקיצי נרדמים.

שנה תשיעית תרנ"ג.

BERLIN 1893.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'kize Nirdamim.

(Dr. A. Berliner).

In Commission bei: J. Kauffmann in Frankfurt a/M.

Druck von Josef Fischer in Krakau.

תוכן המאמרים.

- א. ספר המלואים.
- ב. שירי ברכה.
- ג. מטמוני מסתרים.
- ד' שריד מעיר.
- ה. הקדמה לס' המצות.

ספר המלואים

הוספות ותקונים לס' הזכרת נשמות וורמיישא

אשר לקטתי

מפנקס ההקדש של ק"ק הנ"ל

אני

דוד קויפמאנן.

קראקא

• בשנת תרנ"ד לפ"ק

בדפוס ר' יוסף פיקר.

ההוספות והתקונים לספר הזכרת נשמות של וורמיישא אשר יצא לאור ע"י ידיד נפשי ראש חברתנו הר"ר אברהם ברלינר בקבץ על יד בשנה השלישית אשר אני נותן היום לפני קהל דורשי דברי ימי עמנו הם פרי חקירתי ודרישתי אשר עמלתי בה עבודת פרך בפנקס ההקדש של וורמיישא אחת מן הסגולות היותר יקרות אשר נותרו לנו לברכה מהמאות אשר חלפו הלכו כשרידים אשר ד' קורא. ויהי כאשר בא אלי האוצר הזה בחסדם של ראשי הקהל הקדוש הנ"ל — זכרה להם אלה לטובה — בחרף שנת תרנ"ב ותאורנה עיני כי ראיתי רב הטוב הצפון בקרבו כי הוא מלא על כל גדותיו חדשות ונצורות אשר ראות פניהן לא פללנו עוד המפיצות אור נגה על מחשכי דורות קדם ואולי יהיו עוד לאבן פנה ליסד עליה בנין דברי ימי חיי קהלות אשכנז הפנימיים בימים אשר נשכחו כמת מלב. אמת כי רק עצמות יבשות בלי תאר והדר להם נראו לנגד עיני אבל כמראה הכהן והנביא על נהר כבר כן מקרה כל חוקר באהבה וחסד של אמת כי גם לפניו יאוסף עצם אל עצם וילבשו הוד וגם יחיו והיה במקום אשר ראו שם שממה וקפאון צלמות ולא סדרים אור נגה עליו וכגן רטוב יפרית מריח אהבת החוקר ותשוקתו לגלות הצפונות החוצבת להבות אש. וגם פנקס ההקדש הזה אשר בשם הספר הירוק יכונה מפני המעטפה אשר נכרך בה הנהו באמת כגן הירוק אשר ברכו ד'.

בשנת שכ"ג התחילו לרשום בו וכשנת תרכ"ו התמו ואם כן נוכל לשאול את פיו על קורות ג' מאות שנה אשר חלפו עליו ויתר שאת ויתר עז לסגולה הזאת כי לא ירבו בקהלות ישראל ספרי זכרונות כאלה אשר מרב ימים יספרו ונצורות מני קדם יגלו לפנינו. מראש לא נועד אלא להיות למזכרת ולמשמרת לגבאי צדקה או ההקדש כאשר תכונה בארץ אשכנז לכתוב בו את כל פרטי הדברים אשר יוכרו ויפקדו בימי גבאותם כמו מספר הקבלות וההוצאות והמקנה והמסכר אשר יקרה בימיהם במקומות של בית הכנסת הן מקומות האנשים הן מקומות הנשים אשר ימירו את בעליהם ויהי הספר הזה לעד על הגאולה ועל התמורה למען יעמוד זכר הדברים הנעשים במעמד הפרנסים והגבאים ולפעמים ע"י מעשה בית דין ימים רבים. וכן נרשמו בספר הזה כל עניני הצדקה וכל ההלוואות והמתנות אשר פסקו מקופת ההקדש וכל ההוצאות לצרכי בית הכנסת ולבדק הבית והבית עלמין. ויותר שחקקו על הספר כל פרטי הלכות עניים וכלי מקדש וקדשיו עוד החלו לרשום שמות האנשים אשר עלה המות בחלוניהם ואשר נתנו משכון לגבאי הצדקה כנהוג למען יקברו את מתייהם ואחרי הקבורה וככלות ימי אבלם ישלמו את אשר נטל עליהם בערכם בעד צרכי הקבורה וההזכרה העולמית ונר תמיד ועל כן היה מן

הראוי שיוחקו שמותם ושם החפץ אשר נתנו לערבון למען יושב לבעליו אחרי אשר שלם את נשיו. והנה בשנים הראשונות נראה באמת שלא חשו לציין את שמות הנפטרים כי אם להקים את שם בעל המשכן על נחלתו ועל כן לא נמצא לא את יום המיתה ולא את שם המת וגם השנה חסרה לפעמים כי אם זעיר שם זעיר שם יראה לעינינו זכרון ההולכים לעולמם. אבל מן המנהג או הצורך הזה יצאה תקנה הגונה אשר הצילה נפשות רבות בישראל ממלתעות הנשיה כי תחת אשר רשמו לפנים רק בעלי המשכונות והמתים נשכחו מלב אם לא זכו לצל הכסף להבטיח להם מזכרת נצח בספר הזכרת הנשמות החלו עתה להקים שמות הנפטרים ולזכור את יום מותם וכרב הימים הבאים חדלו גם כן מלכתוב את שם המשכן ולהוסיף את המלה: פרע כאשר שלם עד אשר לא נשאר כי אם לוח המתים בכל שנה ושנה מחנוכה עד חנוכה וזכו בזה לדבר גדול אשר לא נשמע בין העמים כי אם בדורות האחרונים והוא פנקס הנפטרים בכל מקום אשר מאליו יקראו כמעל ספר פתוח שמות כל בני חלוף אשר לפעמים לא נשאר מזכרונם כי אם השורה הקטנה אשר תחיה את שם הספון בקרבה.

והנה בפנקס ההקדש של וורמיישא נמצא את המנהג הטוב אשר יפה הזה לציין כל שמות ההולכים לעולמם בכל שנה ושנה מחודש כסליו שנת ש"ס ושוב לא זזו ממנו כי אם לעתים רחוקות בשנות הצרה והיגון ועל כן נלמד גם משתיקתו של הספר הזה כמו מדבורו כי החסרונות יגלו לנו את הקורות אותם בימים ההם אשר אין לנו זכר. ובאמת הפנקס הזה ראה בגלותיה של הקהלה המפוארה כליל הראשה לקהלות אשכנז והוא הגלה עם הגולה אשר הגלתה בשנת תע"ה כאשר גרשוה אנשים רקים ומרי נפש מהסתפח בנחלת אבותיהם ובשנת תמ"ט כאשר נשרפה העיר ויושביה נפו למלט על נפשם ונפוצו לכל ארבע פנות הרוח עד אשר חמל ורחם ה' על הנפזרים והנהלאים ויאספו אספה לכונן את מקדשם ההרוס והשרוף וליסד את מכונות קהלתם על אשיותה בעזרת אחיהם בני ישראל מרחוק ומקרוב.

ולחיות שקהלת וורמיישא תאמר גם היא: זה זה יולד בי אשר היה לשם ולתפארת לעכנו על כן כדאי הוא הספר הזה שלא לבד אנשי העדה הנושנה ההיא יבדו ויפארו את האור הזה הנשאר משרפת העתים ולא היה למאכולת עש וסם כי אם כל אוהב דברי ימי עמו יקרב הנה כי ארמת קדש הוא. ולחיות כל נפשי ולבי להקר מים מצורות עולמים ולחפור בארות לתולדות עמנו אשר לכל בהם חיי רוחי התפרצה מקרבי תשוקה עזה להחיות מן הבאר הזה הנפשות השוקקות ולהרחיב ידיעתנו בקורות דורות שעברו ונפשי מלאה לה תאוה לחשוף נצורות ולהזכיר נשכחות ולבנות הנהרסות וגם הרהבתי עז לקוות כי במשען הספר הזה אשכיל ואצליח למצוא את כל החסר בספר הזכרת נשמות של וורמיישא. הלא גלוי וידוע לכל הוגי דברי ימי חכמינו יור דור ודורשיו דור דור ופרנסיו כי עם כל פרשת גדולת יקרו ורב הטוב אשר עשה עם ישראל הספר הזה הוא לפעמים כספר החתום אשר לא יועיל ולא יסכין כי אין בו כי אם שמות הנפטרים בלי זכר המאה והשנה והחודש

והיום אשר מתו בהם אלה הנקובים בשמותם עד אשר נעמוד ונשתאה מחרישים לקול הדברים אשר אנחנו שומעים כי תמונה אינינו רואים זולתי קול ואנה נפנה לעזרה לצורך את הנפשות האמללות האלה אשר מתו מות שני בנשיה אשר תכסם מאפס תקוה. ולהיות שקהלת וורמיישא ישנה ונושנה מקדם קדמתה על כן ירחב מרחב הזמנים אשר נחפש בהם אחרי שמות המתים האלה עוד יותר ולא נבא עד תכונת ספר ההזכרה הנ"ל בדבר ישנו ותחלתו. ויהי כאשר מצאתי איזה שמות אשר לא פללתי לעמוד על זמנם עוד בפנקס ההקדש התאמצה תקותי ולא נחתתי עד אשר הצליח בידי לגדור את כל הפרצות והבקיעים אשר מצאתי ולמלא את רב החסרונות אשר יראו לעינינו בפרטי דברי ספר הזכרת הנשמות הנ"ל. לא אלאה את הקורא לספר לפניו תמיד את אשר המריצני לגזור אומר כי האיש או האשה אשר בשם זה יכוננו בהזכרותיהם הם המה אשר נמצאו תחת לבוש שם אחר בפנקס ההקדש כי רק אם נאלצתי לרגל מלאכתי על אודות איזה טעמים להשוותם יחד ולחרוץ משפט כי אינם שונים זה מזה כי אז ציינתי בכל עמוד ועמוד מספר ההזכרה את השורה אשר נמצא בה השם הבודד בלי זכר יום מותו להוסיף מה שקראתי מעל פנקס ההקדש ורק לעתים רחוקות הוספתי מה שמצאתי שם לתקון או ליתר באור איזה דבר הנמצא בהזכרת הנשמות. ואם כי ידעתי גם ידעתי כי יותר משקראתי לפניכם כתוב שם לא עשיתי כי אם די מסת כחי ואני קראתי בשמות הנפטרים האלה עד אשר גלאתי ממצוא עוד דבר כי הנני אוחו במדת חכמינו ז"ל שאינו דומה מי ששונה משנתו מאה ואחד למי ששונה מאה פעמים. ואם ימצאו עוד לבאים אחרי איזה גרגרים אומר כמנהג הקדמונים: אין זה שכחה אלא פאה ורק על זאת אעיר כי לא כל השנים יראו לפנינו משנת ש"ס והלאה כאשר רמזתי כבר על הצרות המשכחות המתרגשות לפרקים כי אם יחסרו איזה שנים אשר אציין למען נדע שאולי בעתות האלה מתו אנשים ידועים בשמות אשר נחפש אחרי מיתתם לריק ואלה איפא המה: שע"א — עד כסליו ש"ף, שפ"ו, שפ"ו, שפ"ח, ת"ח, תכ"ג, תכ"ח, כיב אייר תמ"ט — עד שס"א, תקי"ו, תקי"ח, תקי"ט. ואם תהיה מלאכתי אשר העמסתי עלי מאהבתי לחכמת ישראל לעזר ולהועיל להוגי דברי ימינו כאשר נעזרתי כבר אני בחקירותי על ידה לא אחת ולא שתים אז ישמח לבי גם אני וזכות נפשות הטהורים והקדושים אשר העליתי מצול הנשיה יעמוד לנו ולכל ישראל העומדים בצרה ובצוקה.

נגהי יום ג' ד' אדר תרנ"ב לפ"ק.

דוד ב"ר יהודה המכונה ליב קויפמאנן.

P. 5.

27 הר"ר משה לוריא נפטר בליל א' ונקבר ביום ב' י"ז שבט [נשיא] פרע.

P. 6.

22 האלוף מוהר"ר אייזק גוינצבורג נפטר יו' א' לעת ערב ונקבר למחרתו ב' ו' אלול וחיים לרבנן ולכל ישראל שביק תנצב"ה עם שאר צו"ץ בגע"א.
32 מוהר"ר זנוויל גינץ מורנקפורט נפטר ליל מוצאי ש"ק ונקבר יו' א' ג' שבט ש"ץ והחליח¹ תנצב"ה בגע"א אמן.

P. 7.

15 אלמנה רייץ אופנוס² נפטרת יום א' ערב חנוכה שמי' ונתנו היורשי' משכון טבעת עבור כ"א זהו' בצו"ץ³ קבורתה והזכרה עולמי'. פרע הר"ר ליב י' זהו' בצו"ץ עו' נתן ט' רייכשטליר ולקח המשכון.
18 הר"ר אלי' בן משה בלין נפטר ביום שבת י"ז אדר שני ונקבר יו' א' ח"י אדר שני שמי' ונותן טבעת זה⁴ למשכון עבור קבורתו פרע ולקח משכון.
18 צדוק ז"ל נפטר ו' אדר ראשון וניקבר ו' אדר שמי' ונותן אשתו משכון כוס של כסף פרע ולקח משכון.
29 ה'ר"ר ישראל נפטר ביום ד' י"ב שבט ונקבר ביו' ה' [נשיא].
30 פ'י"ב⁵ ישראל יצחק ז"ל נפטר ביו' ב' י"א אדר ונקבר ביום ג' י"ב אדר בשנת קרבי"ן.
33 חנה אשתו של אהרן סג"ל נפטרה יום ו' כ"ז אדר דש"ן והניח בעלה טבעת זהו' עבור קבורתה פרע כ"א זהובים ביץ.
39 שויןלן זוגתו של יעקב קרלכאך ז"ל נפטרת כ"ה כסליו ונקברת כ"ז כסליו [דש"ן] ופרע עבורה כמר ליווא קירכס קבורתה י' זהובים בצו"ץ ושאר יצאתה מלבד הזכרתה עשרה זהובים עדיין חייב גם פרע י' זהובים בצו"ץ עבור הזכרתה.

P. 8.

3 קלמן חזן נפטר ביום ה' י"ד כסליו ש"נ פרע קבורתו והניח חיים לכל ישראל אמן.

¹ והניח חיים לכל חי. ² אופנהיים. ³ Batzen שם מטבע. ⁴ פרנס ומנהיג.

11 גיטלן דעקינגן נפטרט ליל א' ונקברת יום א' כיג שבט דש"ן ובנה אייזק הניח טבעתו של זהוב עבוי קבורתה.
 19 ריקלה חמותו של מרדכי הטי נפטרט בליל ד' ונקברת ביום ה' כיג טבת שניח והניח חיים לכל ישראל אמן פרע קבורה וגם אזכרה עולמות.
 20 בריינכי אשת יוזפא בלין נפטרט ביום השבת ונקברת ביום א' ו' אדר שני משיח לפ"ק והניח חיים לכל ישראל א"ס פרע קבורה וגם הזכרה עולמות.
 21 עדיל אשת הר"ר הירץ לויש נפטרט בלילה ונקברת ביום ה' ט"ו אייר שניח והניחה חיים לכל ישראל אמן פרע קבורה וגם הזכרה עולמות.
 22 הפרנס כהר"ר הירץ לגיש נפטר ביו' השבת כ"ה חשוון שניז פרע קבורתו וגם הזכרה עולמות.
 39 אחי ידידי כנפשי כהר"ר יעקב ז"ל בן לא"א הגאון כמוהר"ר אליעזר יצ"ו אולמא דר בק"ק ורנקפורט ולסיבה שהיתה לו מכה ברגלו רגליו ערבאין ליה לנסע לאלשכך אל רופא אחד י"ש ועוני גרמו ונפטר שם בעו"ה בשם טוב יו' ג' י"ט אבי והבאתיו הנה יו' ד' כ"ף למנחם השס"ז ונקבר פה הכ"ט. ותיכף אחרי עבור ימי השבעה פרעתי הקבורה וההזכרה תנצביה.

P. 9.

7 הר"ר דוד בן החבר ר' יצחק משה רייטלינגן נפטר בש"ט יו' ו' ש"ק פרשת אחרי מות ונקבר למחרתו יום א' ל' ניסן ר"ח אייר שס"ו.
 9 הגאון החסיד המופלא בדורו פרנס הקהיל' כמוהר"ר דוד יצחק נפטר ונקבר ביום א' כ"ה לשבט השס"ה.
 12 יחיאל כ"ץ מגרינשטט נפטר ביו' ה' ונקבר ביו' ו' כ"ט אב שני"ט.
 13 קרוינלן מגרינשטט אמו של וואלף גרינשטט כ"ץ נפטרט בש"ט ונקברת ביום ג' עריח סיון השס"ט ופרעו יורשיה קבור' והזכר'.
 14 מרים גינענדלן אשת הפרנס כמר שלו' נפטרט בש"ט יו' ד' ונקברה למחרתו יו' ה' ו' אב השס"ז נתן בעלה משכון ט"ז.
 15 הפרנס מרדכי שולם נפטר בשם טוב ליל ו' ונקבור בו ביום ו' ט"ו סיון שס"ח ומשכון ט"ז הכל פרע קבורה והזכרה עולמות.
 16 החבר ר' ישראל יצחק המכונה זעליגסן בר מרדכי היימרדינגן חותנו של שלו' נפטר בשם טוב יו' א' י"ד שבט שס"ז ונקבר בו ביו' נתן משכון.
 84 קבלתי מווייבש רופא מחמות קבורת אביו ז"ל ו' עשר סליר² [שע"ח].

P. 10.

2 מהר"ר ליפמן נפטר בש"ט ליל ש"ק ונקבר למחרתו יו' א' ג' כסליו השס"ז נתן משכון ט"ז פרעתי קבורה והזכרה.
 3 הר"ר טודריס נפטר ביו' ד' י"ח שבט [ש"ף].
 4 מינבון נפטר יו' א' ח' אייר [ש"ף].

⁽¹⁾ טבעת זהב. ⁽²⁾ Reichsthaler ושם Reich נעקח כטעות במלת עושר.

6 אלמנה לייאץ בהקדש נפטרת ונקברת ביום ד' ה' אדר הראשון [שפ"ה] וחלי"ש.

7 יעקב קלשטאט נפטר יו' א' כ"ה כסליו שפ"א.

8 (שימון) בר מאיר קירכום נפטר ביום ג' י"א שבט שפ"א.

9 הר"ר הירץ ז"ל אוצמעינגן נפטר בעריה ניסן שפ"א.

9 משה גיניץ נפטר ביום שבת ר"ח תמוז שפ"א.

10 אלמנה שורלכן בבית מהר"ר אייזק גיניץ נפטר ביום ב' ח' אב שפ"א.

11 הנדלן אשת מהר"ר חיים ז"ל נפטר כ"ג אלול שפ"א.

12 ליפט אשת ליווא הוניק נפטרת בליל ד' ונקברת בעשרה טבת יום ה' שפ"ב.

14 הפרנס ליווא הוניק נפטר ונקבר ביום ו' ג' שבט שפ"ב.

14 מרים אשת ישראלכן קרונבורג נפטרת בליל ב' ונקברת ביום ג' י"ט אדר שפ"ב.

16 הפרנס אברהם בלין נקבר ביום ב' כ"ד ניסן שפ"ב.

18 מרדכי הישיש בבית ר' יעקב קלשטט נקבר כ"ג אייר שפ"ב.

19 הקצין כמר דוד מבאטלבורן הנתפס פה רעמיליו ונפטר בעיר מאנץ).

בא הנה ביום השבת על המים. ונקבר ביום א' ר"ח אלול שפ"ב בכבוד גדול. משפחת תאמר.

21 הר"ר אהרן בלין נפטר בשמיני עצרת שפ"ג.

22 האלוף והגאון כמוהר"ר יעקב נפטר ונקבר ביום ראשון של סוכות שפ"ג.

24 לאה בבית משה צילך משוגעת נפטרת ביום ו' י"ז חשון פרשת וירא [שפ"ג].

26 אלי' עלוזס נפטר ביום ה' ח"י שבט שפ"ג.

30 הר"ר נתנאל שמש נפטר ונקבר ביום ב' ט"ז אלול שפ"ג.

32 יוטכן אשת אייזק בן זעליקמן נפטרת ונקברת ביום שני של סוכות שפ"ד.

33 חנה אלמנות' הר"ר נתנאל ז"ל נפטרת יום א' ה' אדר ונקברת למחרת' יום ב' ו' אדר שפ"ד והחלי"א³).

34 הר"ר אייזק בן הר"ר אשר ז"ל נפטר ונקבר יום ב' ח' שבט שפ"ד והחלי"א.

34 משה דוד בר חיים קצב נפטר ונקבר יו' ג' כ"א אדר שפ"ד והחלי"א ונתנו כף של כסף למשכון.

36 אביגיל יגילה אשת כמר וייבש אושטהובן נפטרת וחלי"ש ליל ג' ונקברת למחרת יום ג' ז' אב שפ"ד: על זאת היה דוה לבי ועל אלה אני בוכיה עיני עיני נגרה מים מאין הפגות על זאת הצדקת אחותי ז"ל שנפטרת בשם טוב וזכותה יעמד לנו ומיתתה מכפרת לנו ולכל ישראל אמן [נ"ל] שהיתה אחותו של הגיץ ר' זעקלן נייבורג בשנת שפ"ד].

(¹ Schönmann. ² Mannheim. ³) והניח חיים לכל ישראל אמן.

37 מלכה אלמנת משה צילך זיל נפטר ונקברת יום ו' עריח שבט
שציד והניחה חיים לכי תנצב"ה [ליל שבת ח' ניסן נפטר משה צילך ונקבר
ביום א' ט' ניסן שצ"ג].

P. 11.

1 רייץ אשת ועקלי קלשטט נפטרת יום ב' כ"ף אב שצ"ד ונקברת
יום ג' שלאחריו.

2 הר"ר מאיר גרינשטט זיל נפטר יום ו' ח' תמוז סמוך לש"ק [שצ"ד]
ונקבר יום א' שלאחריו.

3 אלמנה שינלן בהקדש נפטרת ונקברת ביום ב' יום שני של ר"ח
חשון שפ"ה לפ"ק והחלי"א.

3 הקדושים אהרן בן הר"ר ישראל קרוניבורג¹⁾ ואפרים המכונה גומפריכט
בן הר"ר ליווא אופנהיים נהרגו כ"מ בדרך בין כאן לאוגרשהיים בכפר וריזנא
בליל ה' ח' חשון ועל טוב יזכר שם כמר שינמן אפרים ב"ר מנחם וכמ'
אברהם אברלן בן הר"ר משה זיל בהקדש שהערו נפשם והצ"א ההרוגין
הי"ד לקבורת ישראל ונקברו פה ביו' ו' עשרים וששה ימ" בחדש חשון
שפ"ה כמעט עם כניסת שבת קדש פ' חיי שרה ותהא נשמת' בצרור
החיי' צרורה עם שאר צדיק' היושב' ובראשיהם עטרה וה' אתנו
יצילנו מכל צוקה וצרה ושנבלה ימינו ושנותינו באהבה ויראת ה' הטהורה
עד ביאת מרבה המשרה ויזכנו לראו' בני' ובני' בני' עוסקי' במצות
ובתורה כה תפלת קמינ' וועיר' בלב נשבר ורוח נשברה אהרן בן כבוד
א"א מוהר"ר אלוף וויבלמן שליט"א ג"ץ.

6 הר"ר משה בן יעקב נפטר וחלי"ש ליל ש"ק ונקבר למחרת יום א'
ה' טבת שפ"ה תנצב"ה.

8 ראיינכן בתו של יעקב קאלשטט זיל שהיא היתה אשתו של יעקב
ורנקבורט נפטרת ליל מוצאי שבת קדש ונקברת בעי"כ יום א' שלאחריו
שפ"ה וה[חלי"א] [עיינן צד 28 שורה 7 מלכטה].

8 בילה אשת הפרנס זנוויל דעקינגן נפטרת ונקברת יו' ד' י"ט תשרי
שצ"א והנחלי"ת תנצב"ה בגע"א.

10 שרה אשת משה צילך נפטרת וחלי"ש ביום ד' כ"ף סיון שפ"ה
ונקברת בו ביו' לעת ערב עם חשכה וה' מעל כל פנים דמעה יסחה.

15 טוילצכן אשת הר"ר יוזפא קלשטט נפטרת ליל ג' ונקברת למחרת
ביו' ג' י"א אדר הראשון [שפ"ה] וחלי"ש.

18 פעסלן אשת מענדל ורנקבורט נפטרת ליל ב' ולמחרתו יו' ג' י"ז
טבת ש"ץ והניח חלי"ת תנצב"ה אמן.

¹⁾ עתה נודע הדבר מי הוא הקדוש ר' אהרן קרוניבורק ומתי חי בנו ר' ישראל אשר
חתם את שמו על כ"י הסמ"ק עם הגהותיו של ר' משה מציריך וכי האב והבן היו אנשי ווירמיישא
עיי' רשימת כ"י ברלין לרמש"ש ס' ל"ג צד י"ח.

- 21 האלמנה הזקינה מייטן בהקדש אמו של איצק לירצוויילר נפטרת וחלי"ש ערב פסח אחר חצות [שפ"ד] ונקברת למחרת ביום חג המצות ומבעת של זהב למשכון יש ב]
- 21 דוד ב"ר מאיר מצימרש ראש נפטר בש"ק בעיר גערלסוס ז"ל והולכיכוהו הנה למחרתו ביום א' ח"י אייר [שפ"ה] ונקבר וחלי"ש.
- 27 הר"ר לאזי נפטר ליל א' ונקבר יום ב' כ"א אייר שפ"ט.
- 29 גידכן אשת ר' ברוך נפטר יום ב' לעת ערב ונקבר יום ג' י"א אב שפ"ט.
- 34 עדיל אשת מענדלן אופנהיים נפטר יום ה' ונקבר יום כ"ב כסליו ש"ץ לפ"ק.
- 35 הר"ר אברהם חזן מכאן נפטר ליל ד' ונקבר יו' ה' י"ט טבת ש"ץ והניח חלי"ח תנצב"ה אמן.
- 35 פעסלן אשה מענדל ורנקפורט נפטרת ליל ב' ולמחרתו יו' ג' י"ז טבת ש"ץ נקברת והלכה לעולמה והניחה חלי"ח תנצב"ה.
- 36 הרבנית בלימלן אשת הגאון מוהר"ר אלי' נפטרת ליל א' ונקברת למחרתו יום ב' ו' אב ש"ץ והנחלי"ח תנצב"ה בגע"א.
- 38 מינדלן אשת יעקב אופנהיי' נפטרה ונקברה יו' א' ע"כ שצ"א והנחלי"ח תנצב"ה בגע"א.
- 39 אבי ⁽¹⁾ מוהר"ר שלימאל נתן ולה"ה נפטר והלך לעולמו ליל ש"ק ד' כסליו שצ"א ונקבר יו' א' ה' כסליו וחיי' שלי"ח תנצב"ה בגע"א.
- 39 וריידלכן אשת הר"ר אייזק וולך נפטר ליל ב' ונקברת יו' ג' ח"י תשרי שצ"א בח"ה והנחלי"ח תנצב"ה בגע"א.

P. 12.

- 1 הפרנס ר' יוסקינד נפטר יום ג' ונקבר יום ד' ו' טבת [שצ"א] וחיים לכל ישראל שבק.
- 1 חמי אלכסנדר נפטר בשבת ט"ז טבת ונקבר יום א' י"ז ימים לחדש טבת [שצ"א] וחיים לכל ישראל שבק.
- 4 הפרנס כהר"ר אייזק וולך נפטר ונקבר יו' שני של ר"ה שצ"א והנחלי"ח תנצב"ה בגע"א.
- 5 יום ה' ב' חשון [תל"ד] נפטרת הרבנית מערלי ⁽²⁾ ונקברה ביום ו' עש"ק ג' חשון וחלי"ש.

⁽¹⁾ כתב ידו של ר' חיים בן מוהר"ר שלומיאל נתן ג"ק דק"ק ווירמיישא בשנת ש"ץ (עין צד 17 שורה 27).

⁽²⁾ בפנקס ההקדש דף קכ"ח: מצאתי כתוב: אמת בחודש ניסן תל"ד קנה האלוף כהר"ר ליור ויינהיי' בן הנעלה כמר מאיר אופנהיי' שלי"ט המקום בב"ה רגשים שהניח אחריה הרבנית מערלין אלמנת הגאון מוהר"ר שמואל אהרן זצ"ל וקנה אותה מן יורשיה ופרע תכף דמי המכר באופן שהמקום הנ"ל מעתה ועד עולם להאלוף כהר"ר ליור הנ"ל לו ולורעו ולורעו זרעו ולב"ב בלי שום מיקפוק והמקום הנ"ל עומדת בין מקום של אשת שמעון כ"ץ ובין אשת הר"ר ונוויל אופנהיי' ויש לה חריות וזכויות לעמוד בין המקום של אשת האלוף הפרנס כהר"ר (!) ובין מקום של יעקב אופנהיים לראות בהגבהת הס"ת על המגדל.

- 6 רבקה פרומט אשת הגאון הפרנס כמהור"ר וייבלמן נפטרת יום ב' ונקברת יום ב' ו' ימים לחדש אב [שצ"א] בכבוד גדול וחלי"ש.
- 9 כ"ח תשרי [שצ"ו] נפטר ונקבר מהר"ר משה בן מהר"ר וייבלמן וחלי"ש.
- 16 החזן רבי יוקב נפטר ליל ו' ר"ח אלול ונקבר יום ו' למחרתו [שצ"א] וחיים לכל ישראל שבק תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.
- 17 הפרנס שמואל לילג נפטר ליל שבת ט' טבת [שצ"א] ונקבר יום א' וחיים לכל ישראל שבק.
- 18 תמר אסתר אשת זעקלן נייבורג נפטרת יום ה' ונקברת למחרתו י"ו ו' ה' אדר שצ"ב וחלי"ש תנצב"ה ועל דף ק"ז ע"ב מה [י"] באותן הימים⁽¹⁾.
- 20 שארלן אלמנת לאבי קירכום נפטרת יו' ג' ונקברת יו' ד' ר"ח אייר שצ"ב וחיים לכל ישראל שבקה.
- 23 האלוף מוהר"ר וואלף אופנוס נפטר ונקבר יום ג' ט' אדר שצ"ב וחיים לרבנן וחלי"ש תנצב"ה בגע"א.
- 30 הרבנית וריידלן נפטרת יו' ד' כ"ז סיון שצ"ב ונקברת בו כיום וחלי"ש תנצב"ה בגע"א.
- 30 שארלן בת ר' נתנאל ז"ל נפטרת ליל ה' ונקברת למחרתו ו' ח' סיון שצ"ב וחלי"ש.
- 32 הר"ר קלמן שמש נפטר ונקבר יום ב' ר"ח אב שצ"ב והניח חיים לרבנן ולכל ישראל תנצב"ה בגע"א.
- 35 הר"ר ליב קירכום נפטר ליל ב' ונקבר למחרתו יום ג' כ"א אלול שצ"ב וחיים לכל ישראל שבק תנצב"ה בגע"א.
- 37 הענדלן אלמנת הר"ר ליב קירכו' ז"ל נפטרת ליל ב' ג' כ"ז תשרי שצ"ג תנצב"ה בגע"א.
- 38 יוזפא בן הר"ר זיסקינט אופנו' נפטר בשבת קודש ונקבר למחרתו א' כ"ג חשון [שצ"ג] וחלי"ש.

P. 13.

- 1 שפרינץ אלמנת מהר"ר שלימיאל נתן ז"ל נפטרת יום ו' כ"ח תשרי שצ"ה ונקברת בו ביום.
- 3 ליור כ"ץ נפטר ליל כ"ח כסליו [שצ"ה] ונקבר למחרתו וחיים שבק לכל ישראל.
- 5 וייבש אופנו' פרנס נפטר ליל כ"ף לחדש טבת [שצ"ה] ונקבר למחרתו וחלי"ש.

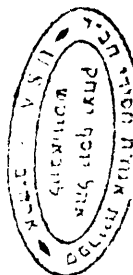
⁽¹⁾ שם נכתב זכרון מה שאירע ביום הנ"ל שנעשה ריב וקטטה בין העורונים ובין השרים דלבורג אשר להם היה המשפט ללוות מתי ישראל ע"י אנשיהם מימים קדמונים מיר ר' משה בן מוהר"ר אליקים וייבלמן ג"ץ לעת כואת.

5 וייבש שוואנפֿעלד חותן היקר כמר שמעון גערנסהיים נהרג בי"מ
 ביער סמוך לקיק ורנקבורט ביום ה' ג' שבט שצ"ו הי"ד והובא לכאן מדינת
 ווירמיישא ביום ב' ז' שבט שצ"ו ונקבר פה השם ביה ינקום את נקמתו אמן.
 8 הזקן הפרנס כמר זנוויל דעקינגן נפטר ליל שמחרתו יום ד' ונקבר
 יום ה' חמשה ימים באדר שני [שצ"ו].
 9 רייץ אשת הר"ר חיים בן הררין ז"ל נפטרת בליל שמחרתו יום ה'
 ב' אב והלכי לעלמי וחלי"ש.
 10 הפרנס יעקב גינץ לוי נפטר ביום עשיק ונקבר ביום א' שלאחריו
 עכ"י [צ"ל עיי"כ] ט' תשרי שצ"ה וחלי"ש.
 15 הישיש ליווא אופני' נפטר ונקבר עשיק ד' ניסן [שצ"ה] וחלי"ש.
 16 יום ג' ג' אלול נפטרה צפורה גיטלן אשת הר"ר מיכל ויכל ונקברה
 ביום ד' אלול השצ"ג.
 18 אלמנה גוטמן אשת יוזפא אופנהיי' ז"ל נפטר ליל שמחרתו ט"ו
 אלול [שצ"ג].
 19 חנה וריידלן ז"ל מן וראנקבורט שהיתה אשת אייזק בן זעליגמן
 נפטר בחצות הלילה שמחרתו יום ד' יז' לחשון [שצ"ח] וחלי"ש.
 22 מעליץ אשת הפרנס כהר"ר יעקב גינץ נפטרת בשם טוב ליל ב'
 נוגהי יו' ג' ה' כסליו [שצ"ג] וחלי"ש תנצב"ה.
 27 כ"א אלול נפטרו ונקברו אלו הארבע בי"מ דהיינו אלמנה טריינלן
 ובן הר"ר אנשיל ובן אייזק וישראלן בהקדש ובתולה של הר"ר וייבש רופא
 וחלי"ש [שצ"ה].
 28 יום ד' ה' תשרי תל"ב נפטרת חנה אשת לאזיעה ונקברת יום ה' ו' תשרי.
 29 יום א' ט"ו סיון תל"א נפטרת קילה אשת יעקב אופנהיי' ונקברת בו ביום.
 30 ר' וואלף מלמד נפטר יום א' ח"י אייר תל"ב ונקבר בו ביו' ושבת
 חיים לכל ישראל.
 36 עיי"כ [שצ"ו] נפטר הפרנס מענדלן אופני' ונקבר יו' סוצאי י"ב וחלי"ש.
 37 אמי הרבנית אלמנת אמיו החסיד והאלוף כמהר"ר וואלף אופנהיים
 זצלה"ה נפטרת ליל ה' ונקברת ביום ו' ה' טבת שצ"ו וחלי"ש. [m. שר]לן[רח]ב.
 [כתב ידו של ר' אשר אנשיל בן לא"א הגאון והחסיד כמהר"ר שמעון וואלף
 אופנהיים זלה"ה גיץ בשנת שצ"ו].

P. 14.

1 יום ב' ר"ח מנחם נפטרת מרת עדיל ע"ה אשת ר' דוד עלוז ונקברת
 למחרתו יו' ג' א' מנחם תכ"ז וחלי"ש.
 3 שפרינץ בת אחי כהר"ר וייבש אופנהיי' ש"י נפטרת ונקברת ביו'
 ג' י"ג אדר ראשון [שצ"ו] וחלי"ש.
 4 הינדבן אלמנת שמשון קירכום ז"ל נפטרת ונקברת ביום ה' כ"ב
 אדר ראשון תצ"ו וחלי"ש.
 6 הר"ר דוד עלוז נפטר ונקבר ביום ד' ח"י אלול תל"ד וחלי"ש.

- 7 היקרה מרת יוטא אשת מענדלן בינג נפטרת ביום ד' ר"ח סיון ונקברת ביום ה' ב' סיון שצ"ו וחל"ש.
- 9 עדיל בת מהר"ר משה מענדלש מורנקבורט אשת יעקב וולך נפטרת ליל ב' ונקברת למחרתו י' ג' ט"ז טבת שצ"ו וחל"ש.
- 10 צירלן אלמנת שמעיה ליינג נפטרת פה י' א' י"ג מנחם השצ"ו ונקברת בו ביום וחל"ש.
- 11 הינדלן ¹ בת מהור"ר אלי' נפטרת משיק כ"ח טבת תל"ה ונקברת י' א' ער"ח שבט כ"ט טבת לפ"ק ושבק חיים לכל ישראל.
- 12 האלוף הגאון מופת דורינו אב"ד וראש ישיבה פה ווירמיישא ה"ה כמהר"ר אלי' נתבקש בישיבה של מעלה בליל ד' בחצות שלמחרתה י' ה' איך ת"ס מות ונקבר בו ביום כ"א תמוז [שצ"ו] וח"י שבק לרבנן ולכ"י אמן ונספד כראוי בו ביום לפני סטתו, ולערב בב"ה, השכ"ה ישלח לנו אלף צדיקי' כיוצא בו.
- 17 תעליץ אשת הפרנס כהר"ר יעקב גינץ נפטרת בשם טוב ליל ב' נגהי י' ג' ה' כסליו [שצ"ו] וחל"ש תנצב"ה.
- 21 מריינלן אשת יצחק כהן נפטרת י' א' כ"ה אדר ראשון [תצ"ו] וחל"ש.
- 22 גענדלן בת הפרנס כהר"ר מיכל והיא אשת לאון גראלסום ונפטרת והולכה לעולמה ביום ב' ב' טבת שצ"ו ונקברת בו ביום וחל"ש.
- 25 מינכן אשת שמעון גערלסום נפטר בש"ק ונקבר ביום א' י"ז אלול שצ"ב וחל"ש.
- 25 זוסמן בלין נפטר ונקבר ביום ו' ח' טבת [שצ"ח] וחל"ש.
- 26 סיני בן מהר"ר יעקב אב"ד נפטר בליל השבת ונקבר י' א' ט"ז טבת שס"ז קבורה והזכרה עולמי' הכל פרע.
- 28 ואגל אשת גומפל שמש נפטר ונקבר ביום ו' עשיק כ"ב טבת [שצ"ח] וחל"ש.
- 29 הפרנס מהר"ר מיכל נפטר בליל ה' ונקבר ביום ו' ז' שבט [שצ"ח] וחל"ש.
- 32 גיטלן אשת ר' מענדלן עלזוז נפטר יום ד' ונקבר יום ה' ט"ז אייר [שצ"ח] וחל"ש.
- 34 חנלן אשת הר"ר מאיר חותנו מהר"ר מיכל ז"ל נפטר יום ג' כ"ף אייר ונקבר יום ד' כ"א אייר וחל"ש.
- 39 ואגל אשת ר' וייבש רופא נפטר ונקבר יום א' כ"ף ניסן [שצ"ח] וחל"ש.

P. 15.

- 7 אלמנה יוטלן חמותה של מהר"ר אהרן נפטר ביו' ב' ונקבר ביו' ג' ז' טבת [שצ"ט] והלכה לעולמה וחל"ש.
- 9 יחיאל פרנס נפטר בליל שלמחרות י' ו' עשיק כ"ד טבת [שצ"ט] ונקבר ביו' ו' והלך לעולמו וחל"ש.

¹ עיין מאנאצין להח' ברלינר ש"ד 53.

- 12 גומפל שמש נפטר יום ג' ונקבר למחרת י' ד' ג' אייר והולך לעולמו וחלי'ש.
- 13 רבי עברלי שיץ החס[י]ד נפטר י' א' א' שבט ונקבר י' א' א' שבט תיטל וחלי'ש.
- 15 יום שבת קודש עריח אייר תיל נפטר חסי האלוף המרומם הגאון הגדול החסיד אב"ד ורי"מ כמוהר"ר משה שמשון זצ"ל ונקבר יום א' ר"ח אייר תיל וחלי'ש.
- 35 יום ה' י"א אדר תכ"ב נפטר ונקבר הרבנית טופריש אשת אב"ד מהר"ר שימשון.
- 38 בליל שבת קודש נפטר הרבני מרת ועגי אשת הגאון אב"ד וביום השבת נפטרה מרת ברענדלי אובנים בהקדש ונותנת לקהל עשרים ר"ט מחכת קרקע וביו' א' למחרתו ז' מנחם נפטר כמר איצק ורנקבורט ע"ה ונקברים כולם יום א' ז' מנחם תכ"ז וחלי'ש.

P. 16.

- 3 שינכן אשת לעמל נפטרה ונקברה י' ג' יו"ד תמוז [שצ"ט] והולך לעולם וחלי'ש.
- 4 זעקל בן מאיר הוניק נפטר בליל שלמחרת י' ה' ב' טבת [שצ"ט] והולך לעולם ונקבר ליום ה'.
- 4 מוהר"ר מתת' ⁽¹⁾ ממירדינגן במדינת שווייץ שלח להקדש פה וורמיישא כ"ף ר"ט נגד זה התרצה לו קהל יצ"ו להזכיר נשמתו בכל שבת עם שאר צדיקים הנכתב' בספר הזכרת נשמות פה.
- 9 מהר"ר מענדלן הגאון נפטר בליל שלמחרת י' ו' י"ז אלול [שצ"ט] ונקבר בו ביום וחלי'ש.
- 12 יענטלן אשת חיים ורנקבורט נפטר בליל ונקבר יום ג' ח"י חשון [שצ"ט] וחלי'ש.
- 16 מהר"ר ליור פרנס נפטר ביום ב' ו' חשון ת"א ונקבר ביו' ב' ו' והלך לעולמו וחלי'ש.
- 17 הפרנס הישיש כהר"ר ברוך נפטר י' א' י"ט אדר ראשון ונקבר י' ב' כ' אדר ראשון [תל"ז] וחלי'ש ⁽²⁾.
- 19 דינה אשת ייזלין אופנים נפטרה והלכה לעולמה ביום ג' ו' כסליו ונקברה למחרת ד' כסליו [ת"ד] וחיים לכל ישראל שבקה א"ס.
- 20 מלכה אלמנת ליור כ"ץ פולק נפטרה ב"מ במיתה חטופה שלא כדרך האדם ליל א' ונקברה ביום ב' כ"ף אדר שני ת"ד וחלי'ש.
- 20 ביום א' הניל [ז' מנחם תכ"ז] נפטרה מרת סינדכין אשת דוד רייטלינגין ותינוק של גאט לעב ותינוק של זעקלי עלוזו ותינוק של וייבש

⁽¹⁾ נזכר דף קנא : בין שנות ת"ג ות"ד.

⁽²⁾ רבקה אשת ר' ברוך הניל נפטרה יום ש"ק ג' תמוז ונקברה י' א' ד' תמוז [תל"ז] וחלי'ש.

כהן ע"ה וביו' ב' נפטר כהר"ר ליב לוי ע"ה ונקבר' כולם יו' ב' ח' מנחם
ערב ט' באב וחלי"ש.

21 מהר"ר מאיר שוחט נפטר בליל ו' חול המועד ונקבר למחרת
הושענה רבה [שצ"ח] בשיבה טובה וחלי"ש.

22 בנו קלמן בן מהר"ר מיאיר ע"ה נפטר ביום ב' ר"ח אייר ונקבר
ביום ב' ר"ח [ת"י] וחלי"ש.

23 ר' וייבש אופנהיי' נפטר ליל ג' ונקבר ביום ג' ד' שבט [ת"א] וחלי"ש.

25 מענדלן פרנס נפטר בליל יו' ה' כ"ח למנחם שמחרתו יו' ו' היא
עריח אלול ונתן לקבורה ביו' עש"ק עריח אלול ת"ז לפ"ק.

26 שפרינץ אשת מענדלן פרנס נפטר ליל ש"ק ז' תמוז ונקבור ביום
א' [ת"א] וחלי"ש.

28 הפרנס והמנהיג הר"ר וייבש אושטהובן נפטר בשם טוב ליל ב'
ונקבר ביום ב' ג' חשון [ת"ב] וחלי"ש.

35 דוד אופנהיים פרנס נפטר בליל א' ונקבר ביום ב' שלמחרתו ה'
אייר [ת"ב] וחלי"ש.

39 הפרנס כהר"ר וייבש רופא¹) נפטר ונקבר ביום ג' כ"ז אדר [ת"ג] וחלי"ש.

P. 17.

3 מהר"ר מענדלן מעשר²) נפטר ביום ד' ר"ח תמוז ונתן לקבורה ביו'
ה' ר"ח תמוז [ת"ז].

9 הזקן יוקיל אופנהיי' נפטר בליל ג' כ"ז כסלו ונקבר ביו' ד' כ"ח
כסלו [ת"ח].

10 מרגליות אשת וייבש כ"ץ נפטרת ביום ד' כ"ד כסליו ת"ט וחלי"ש.

11 רעכלי אשת אברהם אופנהיים נפטרת בליל ו' ש"ק י"ז שבט ונקברת
ביום א' ח"י שבט [ת"ט] שלאחריו.

14 הר"ר יעקב פרנס נפטר במוצאי שבת ליל ראשון של פסח ונקבר
למחרת יום א' ראשון של פסח ת"ט לפ"ק.

16 יו' ב' י' אייר ת"ז נפטר ונקבר געלטכן אשת מענדלן דייכ' וחלי"ש.

17 יו' ו"ז יום י"ב מנחם [תכ"ז] נפטר ונקבר כמר דוד רייטלינג'ן ע"ה
וחלי"ש.

22 הר"ר אהרן רופא מטאנבך הי"ד נפטר בעיר ורנקטיל ונקבר פה
בו ביום ו' ו' סבת [ת"י].

26 ל"אח אשת הפרנס הר"ר עקיבה נפטרת ונקברת יום ד' ג' תשרי [ת"א].

27 ביום השבת נפטר האלוף כהר"ר חיים ובנו הקטן של כמר נתנאל
חתן החזן ונקברו ביום המחרת יום א' י"ט חשון [ת"א].

28 גיטמן אשת מאיר הוניק ז"ל נפטר ונקבר יו' ו' ג' אדר ת"א לפ"ק.

¹) עיין המוכיר שנה ג' צד פ"ג.

²) אולי נקרא על שם ביתו Zum Messer.

30 הר"ר עקיבה חזן ז"ל נפטר יו' ב' י"ג אדר ונקבר למחרתו יו' ג' פורים ת"א לפ"ק ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים בגעא"ם.
 32 שורלן אשת איצק ורנקבורט נפטר יו' ו' אחר קידוש ג' אב ונקבר יו' א' ה' אב [ת"א] ותהא נשמתה צרורה בצרור החיים עש"צ בגעא"ם.
 35 קריסלן אשת יעקב גינץ ז"ל נפטר יו' ג' ונקבר יו' ד' יוד השון [ת"ב] ותהא נשמתה צרורה בצרור החיים עש"צ בג"ע א"ם.
 36 הר"ר עקיבה פרנים נפטר ונקבר יום ב' א"ה של פסח שנת ת"ב ותהא נשמת(ה)[ו] צרורה בצרור החיים עש"צ בג"ע א"ם.
 38 מייאר נוגני" פרנים ומנהג בק"ק בינג נפטר ביו' ה' ט"ו תמוז ונקבר ביו' ו' ותהא נשמת(ה)[ו] בצרור החיים עש"צ בגע"א א"ם.

P. 18.

1 אלמנה טייכי נפטרת ביום השבת ט' תמוז ונקברת ביו' א' ת"ב ותהא נשמתה בצרור החיים עש"צ בג"ע א"ם.
 3 ברענדלין אשת הר"ר ליב אשא נפטרת ביו' שבת ה' תשרי ונקברת ביו' א' שנת ת"ג ותהא נשמתה בצרור החיים עש"צ בג"ע א"ם.
 6 יו' ב' נפטרי' ונקברי' כמר טעבלי אופני' ע"ה ובן זנוויל שמש ב' אלול [תכ"ו] וחלי"ש.
 8 הפרנס הר"ר יידלין נפטר ונקבר יום ב' ד' ואדר [ת"י].
 9 ליל ג' נפטרת מרת גרעס אלמנת סהורי' בערמן ונער יעקב בן וייבש כהן ובן זעקלי כ"ץ וביו' ג' ט' באב נפטרי' בת נתן ב"י ותינוק אברהם שווייצר ונקברי' כולם בו ביום ט' מנחם וחלי"ש אלמנת גרעס הנ"ל נתנה חמשים רייכשטליר.
 12 יו' א' ז' שבט ת"ז נפטר ונקבר האלוף כמר יצחק בן החבר ר' אהרן יוסף הכהן וחלי"ש נקרא כפי נל איצק כהן.
 14 יולדת שיל"ין בת ר' זעליגמן כ"ץ אשת שמעון כ"ץ נפטר ביו' ד' י"ט תשרי ונקבר ביו' ה' כ' תשרי ת"ט וחלי"ש.
 15 ביו' ד' כ"ד חשון ת"ט נפטרת ונקברת היקרה מרת ורומט אשת ליזר. וואלך ונקברת בו ביו' וחלי"ש.
 24 הענדלין אשת חיים קצב נפטרת יו' א' ז' שבט ונקברת יו' ב' ה' שבט [תכ"ד] וחלי"ש.
 40 הישיש ר' זלמן לארצוויילר נפטר בליל ח' שלמחרתו יו' ו' שהוא יום שני של ר"ה ת"ט ונקבר בו ביו' וחלי"ש.

P. 19.

4 שרלין אשת ר' יוקל נפטרת ביו' ג' ח' שבט ונקברת ביו' ד' ט' שבט [ת"ט] וחלי"ש.
 7 ר' מאסלין נפטר בליל שלמחרתו יו' ג' ערית אדר ראשון [ת"ט] ונקבר בו ביום וחלי"ש.

- 8 הישיש מהור"ר אלי' בלין נפטר ביו' ו' ט"ז אדר ראשון ונקבר יו' א' ה"י אדר [ת"מ] ושבק חיים לכ"י.
- 16 הזקן כמר יחיאל וואכנום נפטר בעיר וואכנום יו' ו' ד' אייר והובא לבאן ונקבר פה ביום א' ו' אייר [ת"מ] ושבק חיים לכ"י.
- 18 יוטלה אשת ר' ליזר לוי נפטרת יו' ה' כ"ח תמוז ת"ס ונקברת יו' ו' ע"ה אב ת"ס וחל"ש.
- 20 הינטכי אשת הפרנס כהר"ר שמואל בר"ב נפטרת בליל ש"ק שלמחרתו כ"ז תשרי ונקברת ביו' א' כ"ז תשרי וחל"ש.
- 21 הזקן כמר ליזר טייכט נפטר ביו' ה' ט"ז חשון ונקבר ביו' ו' ט"ז חשון [ת"מ] וחל"ש.
- 23 ר' אלי' בלין נפטר ביו' ו' י"ט שבט ונקבר יום א' כ"א שבט [תמ"א] וחל"ש.
- 28 אלמנה שינלה אשת ליזר וואלך נפטרת בליל ה' ונקבר ביום ו' עש"ק פ' וארא [תמ"ב] וחל"ש.
- 31 יום ב' י"ז שבט [תמ"ב] אשת הפרנס ר' ליב עסא ושחל"י.

P. 20.

- 7 עדול אשת שמחה לוי נפטרת ביום שבת קודש י"ג שבט [תמ"ד] ונקברת יום א' י"ד שבט ושחל"י.
- 8 בריינלן אשת פערלן נפטרת ליל יום א' י"ט אדר [תמ"ד] ונקברת יום ב' כ' אדר ושחל"י.
- 12 ג' תשרי(ה)[י] [תמ"ה] נפטר מהור"ר משה דיין ונקבר בו(א) ביום ושחל"י.
- 14 וייאל אשת חיים קצב נפטרת יום ו' כ"ח תישר(ה)[י] [תמ"ה] ונקברת בו ביום ושחל"י.
- 20 ה' חשון עש"ק נפטר הפרנס ר' זנוויל אופני' ונקבר יו' א' ג' חשון [תמ"ו] והי"י ל"ש.
- 22 בליל ש"ק נפטר הפרנס ר' אלי' ונקבר יו' א' ג' חשון [תמ"ו] וחיים ל"ש.
- 25 יוטא אשת ר' זיסקינט נפטרת ליל ה' ונקברת למחרת יו' ו' י"ב חשון [תמ"ו] וחיים ל"ש.
- 26 ר' ליב רופא מומחה נפטר בליל ש"ק ונקבר יו' א' כ"ח חשון [תמ"ו] וחיי' של"י.
- 31 הרבנית אסתר אשת הגאון אב"ד מהור"ר אהרן נפטר ונקבר יו' ו' ד"י שבט [תמ"ו] ושחל"י.
- 40 מלכה אשת ר' עקיבה נפטר ונקברת ביום ג' יו"ד תמוז [תמ"ו] ושחל"י.

P. 21.

- 2 חיים קצב נפטר ביו' ש"ק כ"ז אדר ונקבר ביום א' כ"ח אדר [תמ"ו] ושחל"י.
- 4 על אלה אני בוכיה על פטירת אשתי הצנועה שנפטרת ונקברת ביו' ה' כ"ד ניסן [תמ"ו] ושחל"י.

- 6 האלוף הפרנס כמר פער ואשתו טעלצכן נפטר' ונקבר' ביו' ד' יום ראשן של שבועות [תמ"ז] ושחלי'.
- 10 בליל ג' דנגהי יו' ד' ב' סיון [תמ"ג] נפטר רבקה אשת זנוויל במהר"ה ⁽¹⁾ ונקבר ביו' ד' וחלי"ש.
- 11 בליל שבת קודש אחר חצות יו"ד תמוז [תמ"ז] נפטר פרומט אשת אייזק בריג ונקבר ביו' א' וחלי"ש.
- 12 ביו' ה' לעת ערב ט"ז תמוז [תמ"ז] נפטר יאכט אשת יששכר אופנהיי ונקבר' בו ביום וחלי"ש.
- 13 ביו' שבת קודש לאחר חצות כ"ד תמוז [תמ"ז] נפטר ר' ליוזר לוי ונקבר ביו' א' שלאחריו וחלי"ש.
- 17 ביו' ב' י"ב כסליו נפטר ר' אברהם מלמד ונקבר ביו' ג' שלאחריו [תמ"ח] וחלי"ש.
- 18 ביו' ו' י"ז אדר שני [תמ"ח] נפטר אלמנה יוסכין ונקבר ביו' א' י"ט לחודש וחלי"ש.
- 22 בליל ש"ק ראשן של סוכת [תמ"ט] נפטרת האשה מרת רעל ונקבר ביו' א' ב' של סוכת וחלי"ש.
- 24 יוזלה מענץ נפטר יום א' כ"א אדר תמ"ט.

P. 22.

- 2 יו' ב' י"א מנחם תס"א לפ"ק נפטר אדוני חמי פרנס ומנהיג כהר"ר משה היידלבורג ז"ל פה ה"ב [היידלבורג] ונקבר באותו יום כאן ק"ק ווירמש [כתב ידו של ר' שמעון וואלף אופנהיים ג"ץ בשנת תס"א].

P. 23.

- 17 יו' א' כ"א אב נפטר ליפט אשת וואלף אופנהיי ונקבר ביו' ב' כ"ב אב [תס"ט] וחלי"ש.
- 19 יו' ד' כ"ד אב [תס"ט] נפטר ונקבר אברהם נורטן וחלי"ש.

P. 24.

- 2 על אלה אני בוכיה עיני עיני יורד(י) [ה] מים על פטירת אמי הצנועה מרת חנה ע"ה שהלכה לעולמה יו' ב' י"ד סיון [תע"א] ונקברה ביו' ג' שלאחריו תנצב"ה עם שארי צדקניות בגן עדן אמן וחלי"ש [כתב ידו של ר' אנשיל אופנהיים ג"ץ בשנה ה"ל].

P. 25.

- 2 יו' ד' כ"ף טבת תע"ג נפטר ונקבר באותו יו' האלוף שמואל זנוויל געדליסהיים בשנוי השם ושבק חי לכל ישראל.

⁽¹⁾ הוא בנו של הרב בעל חות יאיר.

6 יו' ו' עשיק מ"ז טבת תע"ג לפ"ק נפטר ונקבר באותו יו' האלוף
בהר"ר פייבש אופנהיים ושבק חי לכל ישראל.

12 יו' ג' כ"ף אייר תע"ג לפ"ק סמוך לילה נפטר הזקן הישיש פ"ו
מהור"ר יוזלן ווירטהיים ונקבר למחרתו יום ד' כ"א בו ושבק חי לכל ישראל.

17 ליל א' בין א' לב' אויער' דנגהי לאור יו' כ"ד תמוז תע"ג לפ"ק
נפטר ונקבר באותו יו' האשה בלום אשת ר' איצק אופנהיים בשנוי השם
ושבק חי לכל ישראל.

24 יו' ה' ר' מנחם תע"ג לפ"ק נפטר ונקבר באותו יום האשה
לאה אשת ר' שמשון גונדילסהיים בשנוי השם ושבק חי לכל ישראל.

32 יום ב' יום ראשן ר"ה תע"ה נפטר ונקבר ביום ג' ב' ר"ה ר'
רפאל טורלך ושבק חי לכל ישראל.

37 יום ש"ק יו"ד כסליו תע"ה נפטר ונקבר יום א' י"א כסליו ר'
ברוך וויקירשם ושבק חי לכל ישראל.

P. 26.

1 הר"ר זלמן בלין נפטר ליל שני של פסח ונקבר מוצאי ש"ק
שלמחרתה יו' א' ב' דה"ה של פסח [תע"ה] ושחל"י.

4 ה"ו יו' ד' כ"ב מנחם תע"ה נפטרת שרלה אשת שמעון מנהיים
ונקבר בו ביום ושחל"י.

5 ה"ו יו' א' כ"ד אלול תע"ה נפטרה הינטכי אשת פ"ו ליב גונגהיים
ונקבר בו ביו' ושחל"י.

7 יו' ה' ר"ה אייר תע"ו נפטרת פראדלי אשת הר"ר זלמן בלין ע"ה
ונקבר בו ביו' ושחל"י.

10 ליל ב' למחרתו יו' ג' ערב חנוכה תע"ו נפטרת פייערכי אלמנת
מ' זעקלי לוניץ וצ"ל צו דער אייכל ונקבר בו ביו' ושחל"י.

10 ליל ב' נפטר ולמחרתו י"ב שבט [ת"ע] נקבר המנוח החסיד הדיין
מהור"ר זעקלי אייכל² וצ"ל ושחל"י.

16 בילא אשת הר"ר אייזק פאלק נפטרת בליל מוצאי שבת ונקברת
יום א' י"ב אדר ראשון תע"ח וחל"י.

19 יו' ו' י"ב שבט תל"ד נפטר ונקבר ליור אופנהיי' וח"י שבק
לכל ישראל.

20 שברנצבי אשת הירץ לנדא בת הר"ר זעליגמן כ"ץ נפטרת ונקבר
יום ב' י"ג אלול תכ"ג וחז"ש.

23 בליל ה' ג' אלול נפטר ליפמן ווארטי' ונקבר יו' ו' ג' אלול תכ"ט לפ"ק.

[יו' ד' ג' ואדר [תק"י] נפטר ונקבר פ"ו ר' ליפמן ווירטהיים וחשלו"י].

24 ביום ו' עשיק כ"ב מנחם [תק"ה] נפטרת גידל אשת פ"ו ר' ליפמן
ווערטהיים ונקברת ביו' א' כ"ד מנחם ושחל"י.

(¹ Uhr שעות. ² נקרא על שם ביתו.)

- 31 האלף הפרנס כהר"ר זעקלי נייבורג נפטר ביו' ו' עש"ק כ"ג כיסליו וניקבור ביו' א' כ"ה כיסלו תכ"א וחל"ש.
 36 ר' זענויל בן מהר"ר זוסמן אב"ד מק"ק פולדא לע"ע נפטר ונקבר ביום ד' כ"ד אדר ראשון תכ"א לפ"ק.
 38 אהרן בהקדש נפטר ונקבר יו' ב' ז' תמוז [תכ"ד] וחל"ש.

P. 27.

- 1 ועגלין אשת הר"ר משה אופנהיים נפטרת יו' א' כ"ט לחודש סיון תכ"א ונקבר יו' ב' ר"ח תמוז.
 3 יו' ד' ג' מנחם [תכ"ב] נפטר ונקבר הפרנס כהר"ר זלמן אופני' ע"ה וחל"ש.
 5 ליל מוצאי שבת פרשת בא כ"ז טבת נפטרת אלמנה שרלין דעקינגן אשת הר"ר זלמן אופנהיים ז"ל ונקברת יו' א' כ"ח טבת ת"ל וחל"ש.
 6 נפטר האלף כהר"ר משה בן ר' זלמן אופנהיים ביו' ו' כ"ד לחודש מנחם תכ"א ונקבר יום א' כ"ו לחודש הנ"ל.
 6 נפטר האלף הפרנס כמר וייבש בן יעקב גרינשטט ליל א' י"א אילול תכ"א ונקבר יום י"ב אילול.
 8 נפטר ונקבר סערלי אשת ליב י"ב אב תכ"ב לפ"ק.
 8 נפטר מיכלי אשת ר' איצק בלין יו' ג' ונקבר יו' ד' כ"ד סיון תכ"ב.
 9 [רע"כ] אשת איציק בליאן נפטרת יום ה' ג' שבט תכ"ג ונקבר ביום וחל"ש.
 12 ריזלה אשת הקצין פ"ו כמר אנשיל אופנוס נפטרת ונקבר יום ד' כ"ו אב למנחם תכ"ג וחל"ש.
 15 הגאון מהור"ר מרדכי נפטר ליל שבת קודש שלמחרת כ"ה אדר ונקבר יו' א' כ"ז אדר [תכ"ד] וחל"ש⁽¹⁾.
 17 איצק קירכהיים נפטר יו' ו' עש"ק ט' ניסן ונקבר יו' א' י"א ניסן [תכ"ד] וחל"ש.
 18 מרים אשת הר"ר מאיר פרנס נפטרת ונקברת יו' ה' עריה אייר [תכ"ד] וחל"ש.
 19 גינענדלין אשת הפרנס ר' אנשיל הגאון נפטרת ליל ב' ר"ח תמוז ונקברת שלמהרות י"ג ר"ח תמוז [תכ"ד] וחל"ש.
 20 הפרנס והנדיב כמר וואלף אופני' נפטר ליל ב' שלמחרת יו' ג' ט"ז השון תכ"ה וחל"ש.
 23 ליל ש"ק נפטר החסיד כהר"ר אברהם סופר כ"ב שבט [תכ"ה] ונקבר ביו' א' שלאחריו ונכתר בכתר מורינו.
 27 יו' ה' ג' ניסן תכ"ה נפטר הפרנס כהר"ר אנשיל אופני' ע"ה וחל"ש.
 27 ליל א' נפטרת מרת הינלן ע"ה א' זלמן וואלרשטיין ונקברת למחרת יום ב' ב' תמוז תכ"ו וחל"ש.

⁽¹⁾ ליב הניק הוקן נפטר ליל שבת קודש כ"ה אדר ונקבר יו' א' כ"ז אדר עם הגאון הנ"ל וחל"ש.

28 ביום השבת נפטרת בת ר' אברם רופא ובליל מוצאי שבת נפטר
כמר רפאל האן ורנקבורט והבחור כמר יונה טורנקבורט ונקברו ביום א'
למחרתו ח' תמוז תכ"ז.

31 א' יום וי"ו נפטרת אשת הר"ר זוסמן ונקברת בו ביום כ' תמוז
תכ"ז וחלי"ש.

34 יו' ב' נפטרת מרת פעסלי יולדת א' ר' אייזקלין ונקברת למחרתו
יו' ג' ליד תמוז [תכ"ז] וחלי"ש.

35 עיין לעיל צד 16 שורה 21.

36 יום ג' הניל [כ"ד תמוז] נפטרת אלמנ' לאה אשת משה בלין
והבחור מאנטכן בלין וליל ג' נפטר כמר איצקלי בלין ע"ה ויום ד' נפטרת
מרת ואגלין א' ר' יוקל ותינוק של כמר רפאל ע"ה ונקברו כולם יו' ד'
הניל כ"ה תמוז [תכ"ז] וחלי"ש.

37 יום ה' י"א מנחם [תכ"ז] נפטר ונקבר כמר זלמן וואלרשטיין וחלי"ש.

38 ביום ג' ט"ז מנחם [תכ"ז] נפטר ונקבר אברהם בלין ע"ה וחלי"ש.

40 ביום הניל [ביו' ה' ח"י מנחם תכ"ז] נפטרת אלמנה מרת אולק
אשר היתה זמן רב א' א"מ שי' ונקברת יום וי"ו למחרתו י"ט מנחם וחלי"ש
[כתב ידו של ר' שמואל ג"ץ דהאי שתא].

P. 28.

3 בליל שבת קודש כ"ז מנחם נפטר החסיד חזן דק"ק כהר"ר טובי'
ע"ה ובמוצאי שבת נפטר הנער בן גיסי כהר"ר איצק בלין ונקברו ביו' א'
למחרתו כ"ח מנחם תכ"ז וחלי"ש.

4 הר"ר מענדלן עלזוז ז"ל נפטר ונקבר יום ו' ר"ח סיון [שצ"ח] וחלי"ש.

6 יו' ד' ח' אלול [תכ"ז] נפטרו ונקברו כהר"ר מאיר פרנס ע"י
שינ[ו]ן שם נקרא אלישע ע"ה ומרת ורדכיין אשת צלאל וחלי"ש.

6 יו' ה' נפטרים [ט' אלול תכ"ז] כמר שמעון כ"ץ הובן ע"ה ותינוק
של כמר הירץ ורנקבורט וחלי"ש.

7 יום א' י"ב אלול נפטרת גיסתי מרת חנה ע"ה א' אחי ר' ליזר
ונקברת למחרתו יו' ב' י"ג אלול [תכ"ז] וחלי"ש.

9 יום ב' י"ג אלול נפטר דודי הגאון החס[יד] מהור"ר אברלין ע"ה
ובליל ג' נפטרו בת הירץ ורנקבורט ונקברו למחרתו יו' ג' י"ד אלול [תכ"ז]
וחלי"ש.

11 יו' וי"ו י"ג אלול [תכ"ז] נפטרת ונקברת תאמרלין ע"ה אשת הר"ר
ליב באטוני וחלי"ש.

15 ליל מוצאי שבת נפטר כהר"ר יוקב סגיל ע"ה ונקבר למחרתו יו'
א' ט' חשון תכ"ז וחלי"ש.

16 ליל א' ט"ז חשון נפטר מרת קעלכן אלמנ' ר' עקיב ע"ה
ונקברת למחרתו יו' ב' י"ז חשון תכ"ז וחלי"ש.

21 יום שבת קודש כ"ה שבט נפטר האלוף הפרנס כהר"ר זנוויל קירכום זצ"ל ונקבר יום ב' כ"ז שבט מפני איזו סיבה קרירת שלא ניתן לקבורה ביו' א' כ"ז שבט [ת"ל] וחלי"ש.
 23 יום ה' כ"ף ניסן ת"ל נפטרת האלמנה רייצכן אשת ליב הוהנק ז"ל ונקברת בו ביו' וחלי"ש.
 24 יום א' ט"ז אייר תל"א נפטר לאזי בר קאפיל הענגשט ועלדי ונקבר יום ב' ט"ז אייר תל"א לפ"ק.
 25 יום ד' ה' תשרי תל"ב נפטרת חנה אשת לאזי ע"ה ונקברת יום ה' ו' תשרי.
 26 ר' אהרן מן האמילבורג נפטר יום ה' כ"ז תשרי ונקבר יום ו' כ"ח תשרי [תל"ב].
 35 וריידלה אשת משה וולך נפטרה ביום ש"ק כ"ג כסלו ונקברה יום א' כ"ד כסלו [תל"ח] וחלי"ש.
 38 הישיש כהר"ר יוזפא שמש נפטר בשבת פ' בשלח י"ג שבט ונקבר ביום א' ד"י שבט [תל"ח] וחשליי.

P. 29.

1 ביום שבת קודש נפטרת אלמנה פיירכין אשת הר"ר יוזפא שמש ז"ל ונקבר למחר ביו' א' י"ב מנחם [תמ"ח] וחלי"ש.
 3 הישיש מאיר בן ר' ליב הנקרא בפה כל מאיר סגלאץ נפטר בליל שבת שמחרתו ש"ק כ"ה אדר ונקבר ביו' א' כ"ז אדר [תל"ח] וחשליי.
 4 היקר כמר סענדר בן הפרנס כהר"ר יידלן סג"ל ז"ל נפטר ביום ש"ק פ' עקב ח"י למנחם ונקבר ביום א' י"ט למנחם [תל"ח] וחשליי.
 5 נתן בן ר' יחיאל אופנהיי" נפטר ביו' ו' כ"ז חשון [תל"ט] ונקבר בו ביום וחלי"ש.
 6 הישיש ליור וולך נפטר בליל ג' ד"י כסלו ונקבר למחרתו ביו' ג' הנ"ל [תל"ט] וחלי"ש.

P. 34.

33 יום ד' כ"ח אייר תפ"ג נפטר ונקבר אהרן כהן ושחליי.

P. 35.

34 ליל ג' נגהי כ"ז אלול [תפ"ח] נפטרת האשה אסתר אשת פ"ו ר' אהרן טאלסום ונקברת למחרתו ביום ד' כ"ז הנ"ל ושבת חיי' לנו ולכל ישראל.

P. 36.

22 יו' ב' ד' כסליו [תצ"ב] נפטרת האשה שינלי אשת פ"ו הר"ר אהרן לוי ושחליי.

P. 38.

28 יו' ב' ט"ז תמוז [תצ"ג] נפטר ונקבר קלמן בלין ז"ל ושבק חיים
לנו ולכל ישראל.

P. 40.

25 יו' ד' כ"ה ניסן תקי"ד נפטרת ונקברת א' גנעדלה אופנהיים וחשלו"י.
30 יו' ג' ג' כסליו [תק"א] נפטר ונקבר העבלי אשת ליזר טורלך ושחלו"י.
81 יו' ב' ח"י מנחם [תקי"ד] נפטר בחור אברהם בן אהרן שטערן
ונקבר ביום שלמחרתו וחשלו"י.

P. 41.

6 יו' ד' כ"ד אדר [תק"ו] נפטר ונקבר בילא אשת נטע לנדא ושחלו"י.

P. 42.

8 יו' ה' י"ג שבט [ת"ק] נפטר ונקבר אלמנה לאה אשת קאפל פאלאק
ושחלו"י.

P. 43.

4 יום ו' י"ד אייר [תקי"ב] נפטר ונקבר הזקן פו"ה סהור"ר עקיבה
סארלו"א וחשלו"י.

P. 44.

7 תקי"ג [1752] נפטר ונקבר הזקן יעקב בן ר' זלמן בלין.

שיורי ברכה

והמה

שירים קדמונים, מנוקדים ומתוקנים, ועוד איזה ענינים,

אשר הניח אחריו

החוקר השנון הר"ר שניאור זקיש ז"ל

ויצאו לאור על ידי

ש"ח האלברשטאם ודוד קויפמאן.

קראקא

בדפוסו של ר' יוסף פישער

בשנת תרנ"ד לפ"ק

במכתב עתי הצפירה לשנת תרנ"ג עמוד 643, כתב ה' יאפ"ז כדברים האלה: „החוקר המנוח (רש"ז) בקחתו ממני ברכת פרידתו, נחם את לבבי, כי יצוה לבני משפחתו, כי ישלחו כל כתבי ידיו וחבוריו לידי וכו' מויה ש"ז ה'ה' והדר' קויפמאן, למען יתעסקו המה בספריו לאחר מותו, כאדם העושה בשלו" — ובאמת הודיעה לי בתו המשכלת מ' מלכה סגל במכתבה מן 20 ספטמבר (כ"ח אלול תרנ"ב) כשני חדשים לפני פטירת הרש"ז ז"ל (ר"ח מרחשוון תרנ"ג) כי בן ציוה עליה אביה — ואחר כי נלקח מאתנו והלך לעולמו, נשלחו איזה גרגרים מכתביו לידידי החכם ר"ד קויפמאן נ"י, והוא בטובו שלחם אלי אחרי אשר ברר ולקט הבלתי נדפס מתוך הנדפס כבר — ובאשר שמתי עיני עליהם, לא מצאתי בהם, לדאבון נפשי, רק לקוטים מקוטעים וחסרים, ורק ארבעה דברים שלמים מצאתי מוכנים לדפוס, והנני מפרסמם פה ברבים על ידי חברת מקיצי נרדמים, הלא המה :

ס"א. כולל השירים אשר בספר אוהב נשים לר' ידעיה בדרשי עם תקונים והערות, הזכירם במאמרו חידות ר' שלמה בן גבירול באוצר הספרות ח"ד עמוד 101. — ומצאתי הכל ערוך ומסודר כהלכתו, רק ההקדמה מצאתי בדף אחר, וכנראה לא השלימה, והעתקתיה כמו שהיא, גם מצאתי עוד איזה דפין מקוטעים המתייחסים לאלה השירים והעתקתים גם כן והכנסתים במקום הראוי להם, ונדפסו בעמוד 13 ובעמוד 14 גם בעמודים 17 עד 20.

ס"ב. עמוד 21 והלאה, נדפס בתחלה ע"י ה' יאפ"ז מכ"י פרוז ס"י 189 במ"ע ציון לה' זופניק, והרש"ז תקנו ונקדו והוסיף עליו פירוש והגהות כדרכו בקדש.

ס"ג. עמוד 26 והלאה, הוא גם כן מנוקד ומתוקן, אך ההערות בו מעטות מאד, וכנראה לא השלים אותן, גם לא הודיע לנו מאיזה כ"י העתיקו.

ס"ד. עמוד 28, הם שירים אשר הריצו הראביע ור"ת זה לזה, אשר לא נדפסו עד הנה, ומצאתי אותם כתובים בעופרת, מנוקדים ומתוקנים, רק בלי פירוש והגהות, והיה ברצונו להדפיסם, ואז היה בלתי ספק מפרש אותם כראוי, אך לדאבון נפש כל אוהבי ספרותנו, לא עלה בידו להפק זממן, והעתקתי אותם כמו שמצאתים, — וספחתי עוד לשירים הנזכרים:

ס' ד'. עמוד 29 והלאה, אוהרות לר' שלמה בן גבירול ועוד איזה פיוטים, אשר לא נדפסו עד היום ואשר קבלתי מרש"ז ביום היו מרחשון תרל"ו, זה חי' שנים, — והוספתי עוד בעצת ידידי ההר"ד קויפמאן:

ס' ו'. עמוד 34—44, הערות מאירות לתשובות רש"י אשר בראש ס' חופש מטמונים אשר הוציא לאור הר' ב"ג ז"ל, ועוד הקורות מושכלות על ענינים שונים אשר כתב הרש"ז בתוך ס' חופש מטמונים שלו, ואשר שלחו לי בטובו ידידי ההר"ד קויפמאן, והעתקתי הכל ופרסמתי פה ברבים. המחברת הזאת קראתי בשם „שירי ברכה“ כי כן קרא גם הרש"ז את שארית נחלת רשד"ל ז"ל אשר הוציא לאור בכבוד הלבנון שנה ג' (תרכ"ו עמוד 238).

ואקוה כי ישמחו על שארית הפליטה הזאת כל אוהבי חכמת ישראל, כאשר שמח עליה

המזיל

ש"ז ח'ה'.

כאשר הודיע לי ידידי היקר הר"ד קויפמאן נ"י, תקותו חזקה שיצלה בידו עוד להוציא פנינים מתוך עזבונו של הרש"ז אשר ביד בנו ה' בנימין זק"ש בפריז.

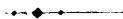
א.

תקוני השירים שבספר „אוהב נשים“ לר' ידעיה הפניני הברדשי
וביאוריהם ממני שניאור זק"ש.

הנה מודעת זאת כי ליום חג התשעים שנה לחיי האדם הגדול בענקים
מוהר"ר יום טוב ליפמן צונץ הי"ו התחברו כמה מנבני הדור יצ"ו וחברו
לכבודו כראוי לו ספר המקבץ מאמרי מדע בחכמת ישראל ודברים עתיקים
שונים והוציאוהו לאור בברלין ⁽¹⁾ ואנכי בעניי לא זכיתי עוד עד היום הזה
לראות את הספר הנכבד ההוא ולברך עליו ברכת הנהנין, אפס כי קונטרס
אחד ממנו הנקרא בשם „אוהב נשים“ ומחברו נקבו בשם „צלצל כנפים“
והוא לר' ידעיה הפניני הברדשי בא אלי אחרי הדפסתו כי כבדני בו בטובו
החכם המפורסם הר"ר אברהם נייבויער נ"י אשר העתיקו מתוך ספר הנמצא
בכ"י אובספרד לתוך הספר הנ"ל ובקש ממני לשים עיני עריו, להגיה ולתקנו,
כי העתיקו מתוך כ"י משובש מאד ולא היו עתותיו בידו לבדוק הרבה ולדיוק
בכתיבתו, כי דבר ההדפסה היה נחוץ מאד לבא מן המוגמר ליום חגיגו
הנ"ל, ובעמל רב עתה בירי, כיד ה' הטובה עלי תמיד, לסקל אבני השגיאות
הרבות הנמצאות בו כמעט בכל שורה ושורה וקשה מאד להגיה ספר נעתק
ונדפס מתוך ספר משובש, בשגם אין גוף הכתב שממנו נעתק למראה עינינו,
כי אין דומה ראייה אחת לראיית שתיים, והיה ראוי שיודפס מחדש כלו לפי
תקוני, אפס שלא נטלתי רשות על זה מכבוד בעליו, ולא יסכון לפני הקוראים
אשר אין בידם גוף הספר לקרוא דברים מקוטעים בלי המשך לדברים שלפניהם
ושלאחריהם על כן ברותי ממנו פה את השירים הקטנים השקולים שהם על
דרך שירי המכתמים, הבאים כה וכה בין החרוזים הפשוטים שבו, כי בדרך
מליצה חריזית נכתב כל הספר, והשירים השקולים האלה נקל להבינם גם
בלי המשך הקודם והמאוחר, ואמנם כן, גם המורם מהספר ההוא פה כיוצא
בכל הספר, כי עלו בהשירים כלם קמשוני הטעות, נלקו בחסר ויתר, ואין
בית מבתיהם אשר אין שם מתיים — ואנכי תקנתים נקדתיים ושקלתיים במאזני
צדק, ופרשתים ככל הצורך, ברוך השם כי הנחני בדרך אמת ברובי הגהות,
כאשר עיני הקורא המבין תחזינה מישרים, יראו ישרים וישמחו ויגילו בכבוד
רבי ידעיה ז"ל, בהגלות להם כי לא רבר מליץ גדול היה כמו שהוא נקרא
בשלוח: המליץ, כי אם גם משורר גדול כבר בימי עלומיו, כי חבר את הספר
„צלצל כנפים“ הזה בהיותו בן שמונה עשרה שנה כמו שמספר בעצמו בראש

⁽¹⁾ הוא ספר תפארת שיבה (ברלין תרמ"ד) ובראשו נדפס ס' אוהב נשים. (ש"ז ה'ה').

ספרו זה, וכבר אז היה בקי במליצות הקדמונים ושיריהם ופיומיהם הישנים, (כמו שהיה אביו המשורר רבי אברהם ז"ל בקי בהם ובשמות מחבריהם אשר לכלם בשם יקרא בשירו הנפלא חרב המתהפכת) והיה בקי אז גם כן בהגדות חז"ל, וכבר בשנה שלפניה חבר את ספרו הנכבד במוסר: ספר הפרדס, והתעסק כבר בשאר ענינים נכבדים מהם (מעניני ס' הפרדס) גבוהים עליהם כמו שיאמר בסוף הספר ההוא.

עמוד א':

א' שִׁיר צִלְצִל־שָׁמַע	שִׁירִי לְכָל שְׁמַעֲיוֹ
יַעֲרֵב רְעִיּוֹנִים,	יָנַעַם לְאֻזִּים;
ב' פָּנְפִי גָאוֹנוֹ, בָּם	יַעֲוֶף לְמַרְחֹק,
עֲדִיכֶן קָרְאֲתִיהוּ:	צִלְצֹל כְּנָנִים.

שני בתים, כל בית בעל ש"ת יתד ש"ת, ש"ת יתד ש"ת, כן בדלת וכן בסוגר; וכל בית מחולק לדי' חלקים. והסופר לא הרגיש שהוא שיר שקול, וכתבו על דרך חרוזים פשוטים; והמחבר אומר בפירוש מקודם לו; "תחלת דבריו פי דבר השיר", כונתו: כי הוא מתחיל דבריו בשיר שקול, שהוא זה. — מפני דוחק המשקל הבלוע המשורר החטף שבעין; יערב "רעיונים" ציל: כמו שהגהתי, לא: "לרעיוני", ככתוב. "גאונו"; הכינוי מוסב להשיר, כלומר: דברי שירי הם כנפי גאונו של השיר, ובם יעוף כו'. —

עמוד ג':

א' תִּבֵּל אֲשֶׁר שָׁמַתְּ נִבְלִים כְּנֹזְרִיךְ וַעֲדַת יִשְׂרָאֵל בְּצִדְקָתָם מִזֹּרִיךְ
 ב' רֹא בַחֲרוֹנֶךָ, וְכָל־זֶה יַחֲשֶׁק, בָּם פָּנַח—לָתוֹ, וְזֶה קֶץ בְּהוֹד אֲבִנֵי נֹזְרִיךְ
 ג' תִּדְמִי לְאִשֶׁת זְנוּנִים, תַּמּ לְמוֹל תַּעֲבִי חֶפְצָה, בַּחֲשָׁקָה, וְתִרְחַק מִן נֹזְרִיךְ.

שיר בעל ג' בתים, בעל ש"ת יתד תנועה יתד ש"ת יתד ש"ת, כן בדלת שבבית הראשון וכן בסוגרו; וביתר הבתים, הסוגרים שוים לסוגר הראשון, והדלתות הן בעלות ש"ת יתד תנועה יתד ש"ת יתד. בבית א', הגהתי: "נבלים", במקום: "נבל", כי כן יגיד עליו ריעו: "מנזריך", וכן יגזור המשקל, והגהתי: "מזריך", במקום: "זריך", שהוא זר להמשקל — "מזריך", הוא כמו: מזרה ישראל יקבצנו. "מנזריך", הוא כמו: מנו יך כארבה. "יעדת", מפני להץ המשקל, הוכרח המשורר לבלוע את החטף פתח שבעיניה. — בית ב': "בחרונך", [צ"ל] רא בחרו בך, ומוסב על עדת הישרים — וכל זה יחשק, איש זה יחפץ את הכל, יתאוה לכל קניניך, "בם בנחלתו", איננו שמח בחלקו, אשר נחל ממך. "בם בנחלתו", כמו: בוסכו את חלקתי; ואולי כתב המשורר; בזו, כלומר: מאם בנחלתו, כמי: קץ, שבסוגר, יתענין אחד. "זה קץ" כו', ואיש זה מסתפק במועט ההכרחי, ונפשו קצה במותרות התבל, שהן כל אבני חפץ שלה ואף המעט הזה לא תתן לו. וכונת ההתנגדות של "זה וזה" היא: זה, אשר הוא מהמון הנבלים, וזה, אשר הוא מעדת הישרים — "אבני נזריך", מן: אבני נזר, והניע הנוזן של נזריך. — לאשת זנונים אשר לא תשבע זנות במאהביה

הזונים אחריה, לבר, אזי תקע נפשה מהם, ותלך לה לעגב על אחרים, גם אל אלה אשר ימאסו בה ומתעבים את תאותה. — ונעזרתי בהנהותי לבית הג' הזה, במליצת המשורר שלנו עצמו בבחינת עולמו, בדבור המוסב גם שם לעומת התבל, המתחיל: „תבל מקור הבליה“, שאחר שאמר שם: אף כי בחזוטי השוקיד בני בלי שם ואנשי השם המה שונאיד כו', — והוא מאמר דומה למה שאמר כאן בבית הא', — וסיים שם את מליצתו בזה, באמרו גם שם, כי התבל תעשה מעשה אשה זונה, בזה הרשון: היית בעיני כאשה זרה סבלה וזללה, כל אשר יוסיפו לאכול מפתה ולשכב בחיקה, והיו לה לבן, אז תפסע ל ב נ ה בעת ההיא, ואח או בן השנואה לא תכיר, כלומר הכל שוים בעיניה למלאות תאותה; ולא תכדיל ביניהם. —

שם:

א' רִיב גַם אָמַת יִשְׁקֶה, וְכִי יִמָּן
בן, אֹת אָמַת, יוֹסִיף שְׁנֹא אֲתוֹ;
ב' אִם יִחְשֹׁק פִּשְׁעוֹ, וּמִדָּר רִשְׁעוֹ
כִּי, וַיִּמָּהֵר לַעֲשׂוֹת אֲתוֹ. —

שני בתים בעלי ש"ת יתר ש"ת ויתר ש"ת, בדלת ובסוגר. והשיר הזה הוא ממין שירי התננים (בנקודה על הג', מלות מצומדות, או משותפות, ע"ד שירי הרמבי"ע ז"ל בס' התרשיש), כי „אותו“ הראשון, מוציאו המשורר מבונת הכתוב, שממנו לקחו, להוראת השם: „אותי“ שהוא סמן לדבר, כלומר: כי יוסיף השקר לשנוא, לא רק את האמת בלבד, כי גם את אות האמת אשר יותן להאמת לאמת את דברו (יהוא ע"ד מליצת הכתוב: ונתת לי אות אמת); ותיבת: „אותי“ השניה, הוא כמשמעו בהכתוב, שממנו לקחו ג"כ, ממלת היחס: „אתי“. — והנה בדלת שבבית הא', הפעם מפלתי מלבי דבר: „שקר על: „אמתי“, אמנם לא שקר מלי, כי מוכרח הוא השקר לבוא פה, לפי המשקל והענין, שהוא, שהשקר יריב עם האמת; והמשורר יגשים את האמת ואת השקר. ובדומה לזה, אמר המשורר ר' אברהם בדרשי ז"ל (אביו של משוררינו זה, ר' ידעיה): „אבל ריב בין שפת שקר ותומי“, (שיר: חרב המסתהפכת, עמוד א' שורה ז' בס': הותם תכנית); „ותומי“, הוא, כמו: באמיתותי. — תיבת „אמי“ כאן, כראש הכית הב', היא, להוראת: באמת (ע"י שרשים לרד"ק), כלומר: אמת נכון הדבר, כי השקר יחשוק בפשע, וירון לעומת הרשע, וימהר ויחיש מעשה הרשע: ומה נעמה המליצה הזאת! בסיומה עם סיום הכתוב דבראשית (י"ח, ז'). —

עמוד ד':

א' אַחֵר אֲשֶׁר קָנָה יוֹסִיף, יוֹסִיף
ב' עַל־יוֹסֵף וְיוֹסֵף מִיִּמֶד; וְיוֹסֵף רָצוֹף
כִּי יִסְמָן הָמָר, וְצוֹף יוֹסֵף;
רָצָפָה, אֲנִי אֶקְרָא לָהּ: יוֹסֵפוֹ.

משקלו: שִׁית יתד שִׁית יתד שִׁית, בדלת ובסוגר (כהנ"ל). בית א': יסוף שבסוף הדלת, הוא משרש יסף, מענין: הוספה; ויסוף שבסוגר, הוא משרש סוף, כמו: וזכרם לא יסוף, וזה ג"כ על דרך שירי התגניס. בית ב'ית, תיבת: וסוף, שבדלת, הוספתיה מלבי, למלאות חסרון היתד. סוף, הוא מן קנה וסוף, שבבית הא'; וסוף, הוא מענין סופה. "סוף וסוף" הוא לשון נופל על לשון. והלא אנחנו הרואים, כי ראש וסוף מליצת המשורר כאן, על ההוראות השונות של מלת: סוף, המה מיוסדים — ויאמר המשורר: אחרי שרק קנה וסוף אשר יקמלו יוסיפו לצמח בכ, אתה הומן הרע הנדמה לים שמימיו מרים, והמים המתוקים המעטים אשר בכ, יספג אשר על כל אלה, על הסוף הגדל במימך, ועל הסער אשר במימך (ועל צופך הרצוף ברשף אש) אקראך בשם: ים סוף, שכל ההוראות האלה נכללות בשם הזה: ועתה, בוא וראה מליצת המשורר הזה עצמו, בבחינת עולמו, שאמר: העולם ים זועף (עולם זמן ואדמה ותבל, הכל ככוון אחד אצל המליץ והמשורר שלנו ולזולתו), כמו שאמר כאן: וסוף מימך, לפי הגהתי; ויאמר עוד שם: מתקה (של האדמה) וצופה, כקש בסופה, אחריתה וסופה, בקנה וסופה, קלון מתמיד וחרפה רצופה, כמליצתו מענין הזה עצמו, ובלשון נופל על לשון. — ורבינו שמואל הנגיד ז"ל, שאמר באחד משיריו (זכרון לראשונים עמוד ל"ט): ונשף במ כיום ים סוף וספו בסופתו, היה לו למשוררנו זה לעינים בזה. — כתבתי: "מימך", במקום: "ממך": "רצפה" כתבתי במקום: "אהבה", כי הסופר כתבה, רק אשיגרת לישנא, כי נפל לפומיה הפסוק: תוכו רצוף אהבה, עכ"פ, לא כתב המשורר: "אהבה", ואם לא כתב: "רצפה", אולי כתב: "איבה", ההפך כן: אהבה; שזה ג"כ נחשב לצחות אם, לשנות את לשון הכתוב וענינו מהפך להפך ממש — או שכתב מלה אחרת שדומה לזו בענין, אלא שאני בחרתי במלת: "רצפה", בהיות המשורר הזה הוא אוהב מאד לתפוש הסגנון של לשון נופל על לשון, עד בלי די. — ותמורת הלשון: "לך אקראה", שאנינו נכון לפי המשקל, הגהתי: אני אקרא לך. —

שם:

א' יום רד לבית יד נדיב, נמסר ביד צר וסר,
אז, כל־יקר רב ושר סר, יאחזם צער;
ב' באשר בכם־לו, יהי עין יד לברזל, נהי
יגדי, וקנינים וְהי אל כל־עצי יער.

השיר הזה, משקלו: שתי תנועות יתד תנועה, יתד שִׁית, יתד תנועה יתד, בדלת; שִׁית ית, יתד שִׁית, יתד שִׁית, בסוגר, והוא משקל קשה. תיבת: "נדיב", בדלת של הבית הא', הוספתיה, כי היא מוכרחת לבוא, ובלעדה חסר יתד וחסר הנושא; והיא מוסבת למעלה (לפני עצם השיר) על: ויגדיל (כצ"ל: במקום: ויבדיל) — "הנדיב רגזו", וספני המשקל נאלץ המשורר

להניע התאר: „נדיב“, במפורד, ואם כי מנהג הכתיב הוא להניעו רק בסמיכות. וכתבתי: צר, במקום: צור. והוספתי גם תיבת: סר, בסוגר הבית הא', שהיא גיב מוכרחת לפי הטעם והמשקל. והמשורר ישתמש בשורש: „סור“ פה, לשתי הוראות, בדלת הוא, כן: הכל סר, תאר לאיש נאלח; ובסוגר הוא פעל, לאמר: כי יסור כבוד כל נדיבי ארץ (הגדולים והנכבדים) בהשפיל עצמו אחר הנדיבים לרדת אל בית אחד הזדים; ולא עליו לבדו ענה, כי מסר עצמו ביד אחד הפחותים, כי על כל נדיבי עם ענה, וכלם יאחזו צער. „צר יסר“, ושר סר, לשון נופל על לשון. והמשורר מסיים הענין, בבית הב', במשל הנאה של המדרש רבה דבראשית (סוף פיה): כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים כו'. — בתיבת: כאשר, ברוש הבית הב', נלחץ המשורר להבליע את החטף פתח. — וקנים והי אל כו', כלו': אוי: קנים כו'. — והנה השיר הזה, הוא, עיד השירים המרובעים, במקצת, כי יחרוז המשורר בהבית הראשון, בהברת: סר, גיפ, ובהבית הב', בהברת: הי, גיב גיפ, חוץ מן החרוז בהברת: „ערי פעמים, בסופי הבתים: אבל לא יכוון את המשקל עם החרוזים רק בהבית הב'. —

שם:

א' זמן רע, יחלל	מזידים, וחלל	חסידים, וקלל	פתמי, ששוני.
ב' ונפשי כצודד	כצדקי, ויודד	לחיקי, ומודד	לחיקי, אסוני.
ג' וכמה אכחש!	באמרי: אכחש	בשרי, וגרש	אגרש, נאוני.
ד' ואולי יענון	וסכל, יחונן;	ואוכל מצאחן	בעיני אדוני.

שיר מרובע, בעל ית ית, ד' פעמים בכל בית. בבית הבית הגהתי: ונפשי, במקום: ונפש, כי על עצמו ידבר הנבל — והפכתי הסדר, והגהתי: לחוקי, במקום: לחיקי, וענין: ישודד לחוקי, הוא: יגזול לחם חוקי; והגהתי: לחיקי, במקום: לחקי, וענין: ומודד לחיקי, הוא, עדהיב: ומדותי פעלתם ראשונה על חיקם. „לחוקי, לחיקי“, הוא לשון נופל על לשון. ובבית הג', הגהתי פעמים: אכחש, במקום: אנחש, פעמים: „אכחש“ הראשון, ענינו: אכזב; והשני, מענין: ובשרי כחש משמן — ובמקום: וכשרי, הגהתי: בשרי, כי כן יכריח המשקל והענין — ושיעור הבית הד', הוא: ואולי יחונן יענון וסכל, וכינוי: יחונן, הוא מוסב על הזמן שקדם זכרו. וכונת: ואולי, בבית הד', הוא מענין תאוה ותקוה, כמו: אולי יחנן (עמוס ה', טז.), אולי אוכל. — והמשורר ישים בפי הנבל, לאמר: אחרי שהזמן הרע הוא הכהלל את המזידים, ומחלל את קהל החסידים, ואם אלך בתום, אזי יקלל את ששוני, כלומר: הוא מערב את שמחתי, ואם אצדיק את נפשי יצודנה לקהתה, ויגזול את מזוני, וימוד לי אסון תחת ששון; ולמה זה אנכי אצדיק את נפשי? ומה מאד אשים שקר בנפשי! לאמר: כי אמנע את עצמי מטובות העולם הזה, כי אחסיר את נפשי מכל ענג, לדלדל כחי, ולשלח רון במשמני בשרי, ולהכריח

את כבודי וגאותי. הלא הוא הזמן ישמע אל מעוננים ואל קול סבלים, שומר הבלים; הלא יש תקוה גם לי, אם אהיה מעונן, היינו מנחש, ואלך בדרך שהסכל הולך, או אז, יחנני אדוני הזמן, ואמצא חן בעיניו, גם אני. —

שם:

- (א) אֲשֶׁר קָמַת וְחִכְמָת וְרָמַת וְשָׁמַת בִּיקָר וּנְפִשָׁךְ לְבִיָּאָה,
 (ב) וּבְתַעֲוִדוֹת וּבְחִמְדוֹת גְּבֵרֶת וּרְכֵב־בֵּין וְסוֹס־הוֹד צִבְאָה;
 (ג) מִנֵּעַ רִנְלֶךְ וְרִנְלֶךְ מִבְּנֵי־אִישׁ וְשִׁים חֲבֵרֶת הַמוֹנֵם לָךְ שְׁנוּאָה!
 (ד) רָאָה מְרָאָה נִשְׁמָה בְּנִשְׁמָה — וַיַּפְעֵתָהּ לְזוֹת פְּתָה וּמְרָאָה.

יתר שית יתר שית יית בדלת ובסוגר. המשורר הניע היריד של ביקר, בסוגר הראשון, מפני לחץ המשקל, ובשביל יופי החרוז, כתב: לביאה, במקום: לביא; ובדלת הבית הב', הבליע המשורר החטף פתח של ח': ובחמודות; ובסופה הגהתי: גברת, במקום: גברתי. הכינוי של צבאה, מוסב על נפשך. בסוגר של הבית הג', הוכרחתי לתקן: המונם, במקום: המון, כדי להעמיד המשקל על מכונו. — בבית הד', נשמה, הוא מן: שמש; "נשימה" מן: נשם; "מראה" הראשון, מן: מראות הצבאה, כלי ראי, "ומראה" השני, במפיק היא, תחת: מראה; והשיעור: ויפעתה ומראה לזאת כהות; והשיר הוא נחמד ונעים ומובן למבין. —

עמוד ה':

- (א) נִשָּׂה אֲנִשִּׁי־וּמָן בָּנִים וְאִבּוֹת! שְׁנָא זָדוֹן, שְׁנָא מָדוֹן וְאִיבּוֹת!
 (ב) וּמַה־לָּךְ בֵּין עֲדַת דּוֹרָשִׁים בְּאִבּוֹת? וּבֵין סוֹבְאִים וְדוֹר דּוֹרָשִׁים בְּאִיבּוֹת?

משקרו במשקל השיר הקודם, בסוף הדלת הא', הגהתי: ואבות, במקום: ובנות. כי מלבד שאין המליצה עולה יפה, בלשון: ובנות, כי בנים ובנות הכל חד, ואין בהם שום התנגדות במליצה ליפותה — הנה גם החרוז יורה, כי צדקה הגהתי, כי גם הדלתות הן חרוזות פה ושוות לסוגריהן. וכשם שנמצא בלשון: אבות ובנים, כך נוכל לומר: בנים ואבות. ומליצת הדלת הזו בכלל, היא, ע"ד מליצת הכתוב: שבעי עמך ובית אביך — והמשורר מדבר לעצמו שישבה את אנשי זמנו כו', וכתבתי: נשה, במקום שכתוב: נשי (כלומר שמדבר המשורר לנפשו —) מפני הלשון: שנא, הבא פעמים בסוגר. — בבית הביית, הגהתי פעמים: באובות, במקום: כאובות; אובות שבדלת, הוא מן: אוב וידעוני, ואובות שבסוגר, הוא מן: כאבות חדשים יבקע, וחרז המשורר גם כאן, בשמות משותפים. — גם הגהתי: "עדת", במקום: "ערש", ועדת שבדלת, מקביל לעומת: ודור שבסוגר. והמשורר מדבר אל לבו, ואומר: מה לך להיות נמנה בחבורה אחת עם אותם האנשים, הדורשים אל האובות, עם אלה השכורים אשר לא יספיק להם לתת בכוס עינם, כי אם

יִדְרְשׁוּ נֹאדוֹת שֶׁל יוֹן — וְהַסּוֹפֵר שָׁכַתָּב: עֲרֵשׁ הוֹכִיחַ לַהֲנִיחַ עַל עֲרֵשׁוֹ
 הַיּוֹם, וְדִרְשׁ וּמָצָא: כְּאוֹבוֹת, מִן: כֹּאֵב: אֲבָל הַלְשׁוֹן: דִּרְשׁ, נִקְשֵׁר עִם בֵּי, וְלֹא
 עִם כֵּי: וְזֶה קֶשֶׁה הַלְשׁוֹן: עֲרֵשׁ דּוֹרְשִׁים! — גַּם קֶשֶׁה לַהֲנִיחַ בַּלְשׁוֹן עֲבָרִי,
 אֶת הַשֵּׁם: עֲרֵשׁ, וְלִכְתּוֹב: עֲרֵשׁ: אֵין זֶה כִּי אִם נִתְחַלֵּף לוֹ לְהַסּוֹפֵר דִּי בֵּרִי,
 וְתִי בֵּשׁ. — וְנִרְאָה בְּעֵינַי, שֶׁבַּלְשׁוֹן: „עֲדַת דּוֹרְשִׁים בְּאוֹבֵי־תִי, יִכוּן הַבִּשּׁוּרָה
 עַל בְּעָלֵי הַמַּסְתִּירִין שֶׁפָּרוּ וּרְבוּ בִּימֵינוּ, אֲשֶׁר שָׂרְצוּ אֹז כִּימֵי הַרְסָבֶין זֶל וּמִימֵי
 תַלְמִידוֹ הַרְשָׁבִיא זֶל, וְנִתְפַּשְׁטוּ בְּאֶרֶץ סַפְרָד וּנְגַב צִרְפֵּת עַל יְדֵי תַלְמִידוֹ
 תַלְמִידֵיהֶם. — וְאוֹלֵי רַבּוֹ גַּם בְּשִׁיר: זִמֵּן רַע, לַמַּעֲלָה, בַּלְשׁוֹן: יַעֲזֹנֵן וְסַכַּל
 עַל זֶה הָעֲנִין עֲצֻמוֹ. — וְאַפְשֵׁר שֶׁכֵּבֶר בִּילְדוּתוֹ שֶׁל הַמְשׁוֹרֵר הִחֵל נִגַּף הָרִיב
 עַל דְּבַר לִימוֹד הַחֲכָמֹת הַחִיצוֹנִיּוֹת, וְשַׁעַל זֶה רָמַז הַמְשׁוֹרֵר פֶּה, בְּאִמְרוֹ:
 שָׁנָא מִדּוֹן וְאִיבּוֹת. —

שם:

א' זִמֵּן לְכַסִּיל מָרוֹם יִקְרָא: כְּסִיל, עֵשׂ לְעֵשׂ-בְּנֵד: וּפָתַח תַּחְתָּיו פָּתָתִים:
 ב' וְתַחַת: בֶּן-נְמָלִים: בֶּן נְמָרִים. וְתַחַת: בֶּן פָּחוּתִים: בְּרִפְּתָתִים. —

מִשְׁקְלוֹ כַּמֶּשְׁקֶל הַקּוֹדֵם. בְּבֵית א', הִגַּהְתִּי בְּדִלָּת: מָרוֹם, בְּמָקוֹם: מָקוֹם,
 וְהוֹסַפְתִּי מַלְת: כְּסִיל, שֶׁהוּא הַכְּרַחֲתִית לְפִי הַמֶּשְׁקֶל וְהָעֲנִין: וּבִסְגֹר הוֹסַפְתִּי,
 מַלְת: לְעֵשׂ, וְהִגַּהְתִּי: בְּנֵד, בְּמָקוֹם: בְּגוֹדוֹ, וְהוֹסַפְתִּי מַלְת: וּפָתַח.
 וּבְבֵית הַבֵּיִית כְּתַבְתִּי שֶׁלֹּשׁ פַּעַמִּים: בֶּן, בְּמָקוֹם: בֵּין, וְהִגַּהְתִּי: בֵּר, בְּמָקוֹם:
 בּוֹחֵר, אֹז: בּוֹ בֵּר. — „כְּסִיל מָרוֹם, הוּא כְּסִיל הַשָּׁמַיִם, מִן: עֵשָׂה עֵשׂ כְּסִיל
 וְכִימָה, וְכֵן: עֵשׂ. „לְעֵשׂ בְּגֵד“ הוּא מִן: כְּבֵגֵד יֹאכֵלֶם עֵשׂ, וְכִדּוּמָה. וְפֶה, כְּמוֹ
 גְּדוֹל מִכָּה הַפֶּחַת, כִּי הַנוּפֵל בַּפֶּתַח יִכּוֹל לַעֲלוֹת מִמֶּנָּה, אֲבָל הַנּוֹלָכֵד בַּפֶּתַח
 אֵין תְּקוּהָ לוֹ; עַל כֵּן נֹאמַר: וְהָעוֹלָה מִתּוֹךְ הַפֶּתַח יִלְכֵּד בֶּפֶה — פָּתַתִּים
 הָרֵאשׁוֹן, הוּא מִן שֶׁרֶשׁ פֶּתַח, מִן: בְּאַחַד הַפֶּתַתִּים, בֶּן נְמָלִים, עִם לֹא עוֹ,
 יִמִּיר הַזִּמֵּן בֶּבֶן נְמָרִים, הַגְּבוּרִים (כֹּאֲלוֹ יִחְלִיף הַזִּמֵּן גַּם הוּא אֶת הָאוֹתִיוֹת:
 לִמְנִיר —). פָּחוּתִים, מִן: פָּחוֹת, מִן: פָּחוּתִים שֶׁבַתְּלִמּוֹד, פָּתַתִּים, הַשֵּׁנִי, הוּא
 הַרִיבּוּי, מִן שֶׁרֶשׁ וְשֵׁם: פָּתַח; בֵּר פָּתַתִּים, הוּא מַלְשׁוֹן הַתַּלְמִיד: בֵּר פָּתַתִּי,
 בְּנִי דְּבִרְכּוֹת (י"ג, ע"ב). וְשֶׁאֵר מְקוֹמוֹת (הַמְסוּמָנִים שָׁם), יִפִּי רִשִּׁי זֶל בִּשְׁבַת
 (ג' ע"ב): בֶּן גְּדוּלִים, וּבִפְּנֵי נֹזֵר (נ"ט, ע"ב). הַמִּיּוֹחֵס לוֹ, פִּירֵשׁ בְּנוֹ שֶׁל
 תַלְמִיד חֵכֶם, וּבַעֲרוֹךְ: פִּי בֵּר רַבְרַבְנִי כִּדְכָתִי, וְהַפָּחוֹת הָרֵאשׁוֹנִים, וְזֶהוּ
 הָאִמָּה. וְכּוֹנֵת הַשִּׁיר בְּכֻלָּל, כִּי הַזִּמֵּן אֵין בּוֹ דַּעַת לְהַבְדִּיל בֵּין פָּחוּתִי הַמַּעֲלָה
 וּבֵין רַבִּי הַמַּעֲלָה, עַל כֵּן עוֹלָם הַפּוֹךְ אֲנִי רּוֹאִים, כִּי נִתְּנוּ הָעֲלִיוֹנִים לַמַּסָּה
 וְהַתַּחְתּוֹנִים לַמַּעֲלָה, נִתְּן הַסֵּכֶל בְּמָרוּמִים רַבִּים, וְאִישׁ שֶׁכֵּל בְּדִיּוּטָא הַתַּתְּחוּנָה —
 וְגַם הַשִּׁיר הַזֶּה הוּא שִׁיר שֶׁל שְׁמוֹת הַמִּשְׁוֹתִפִּים. —

שם:

א' וְדוֹן פָּתִי וּפָתָהוּ, כִּין! יִבִּיאוּ כֹּאֵשׁ הַפֶּתַח, בְּחֶרֶב אֶל־נִדְנָה
 ב' וְתַת נִפְשׁוֹ קִבְרַת תְּאֹתוֹ אֲוִיל תִּדְבֵּק אֲוִי נִפְשׁוֹ בְּדִינָה. —

כמשקל הקודם. הפכתי הסדר, וכתבתי: ופתחו בין, במקום: בין ופתחו; וכתבתי: באש, במקום: כאש, וכתבתי: קבורה, במקום: חבורה, כי כן בכתובים נקשר "קבורה" עם תאוה — ויאמר המשורר: זדונו של הפתי, כפתיותו, יביא אותו בהכרה לאשו של גיהנם; כי זה מחייב את זה, כמו שעתידה החרב בחיוב לשוב אל הנרץ שלה. ואחרי שהתמכרה נפשו לתאוה, שהיא קבורתה, אזי לאהר הקבורה, בעל כרחיה היא דבוקה (ר"ל: מסורה) להדין של הגיהנם. כינוי: "בדינה", מוסב להתפתה שלמעלה. ועל המשורר לכתוב: בדינה, במפיק היא, בלא ככתוב, אחרי שימליץ המשורר דרך צחותו, להוציא את משמעות הכתוב של שם העצם: דינה, למכון דין ומשפט — והיה אפשר לקיים הנוסח: חבורה, כלומר: כשהסכל נותן את נפשו להתחבר עם התאוה, אזי תתחבר גם עם התפתה; אפס כי הגהתי נראית לי עקרית. "בין" הוא ציווי, לאמר: הבן בדבר! —

שם:

א' אֶל־תִּאֲמַן בְּאִישׁ וּבְגֵדוֹ תִּחְשַׁב אֲוִלִי יְדִיד־חֶשֶׁקךָ לְנַפְשְׁךָ יֶאֱרָב;
ב' הוֹלֵךְ בְּרֶגֶשׁ יֵשׁ בְּתֶם־לִבְּךָ, וְיֵשׁ נֶכֶל, בְּעֵת יָדָם, וְהַחֲרִישׁ יַעֲקֹב. —

ג'פ ש"ת יתד, כן בדלת וכן בסוגר. והמשורר הבליע את החטף סגל של ה' והחריש. בדלת א', הגהתי: באיש, במקום: באנוש, והגהתי: תחשוב, במקום: יחשוב; והגהתי בסוגר הב': נכל, במקום: נכלל. והגהתי: תחשוב, במקום: יחשוב, היא מוכרחת, כי הלשון: ובגדו יחשוב, הוא לשון סגומגם וקשה מאד, כי נצרך לפרש, כי הוא יחשוב בבגידתו, היינו: איך לבגוד בך, באותה שעה עצמה, שאתה מאמין בו, וזה מיותר, אחרי כה שבא בסוגר, או שהסוגר מיותר — ולפי הגהתי: ובגדו תחשוב, הכונה: אל תאמין בשום אדם, שהוא ידידך וחשקך, רק חשוב, כי יוכל לבגוד בך — אפס כי גם בזה לא הונה לי, כי גם הלשון הזה קשה קצת בעיני; על כן נראה לי כמעט לדבר ברור, שצ"ל: יעזוב, במקום: יחשב. ויזהיר המשורר, ויאמר: לא תאמין אפילו באיש שיעשה מעשה יוסף הצדיק, ויעזוב את בגדו, שמא אותו האיש, שהוא האהוב לחשוקתך (ידיד חשקך, הידיד של האשה אשר חשקת בה —) הנראה לעינים כאיש תם, הוא יצפון לנפשך ויארוך לרמך; כלומר: שאשתך אהובתך, האהבת אותו, תסיתנו להרגך, בשביל שיוכלו למלאות תאותם הרעה והגרועה, באין מורא ומכלים דבר, והוא מראה עצמו תמים, למען לא תהיה נשמר ממנו. וזה מיוסד עפ"י המ"ר דבראשית (פ"י): ד"א הן אדוני, מתירא אני מאדוני, אמרה לו הורגתו אני כו' (והוא ר' ידעיה המשורר והמליץ הזה ז"ל היה בקי רב במדרשים עד שחבר פירוש עליהם —). ומסיים: כי אין לשפוט למראה עינים כלום, כי יש אדם, עושה כל מעשיו ברעש, ובסופה וסערה דרכו, והוא, בכל זאת איש צדיק תמים; ולהפך יש איש שכל מעשיו במתינות, והוא הולך חרש, וחורש רעה על רעה, וטרמה את הבריות. — והנה כתבתי: והחריש, במקום שכתב: ויחריש,

אף שלפי הענין נכון יותר לבוא: ויחריש, כמו: ידום שלפניו. כי נ"ל שתפש המשורר בלשון הכתיב ממש, והחרש יעקב. כי זה דרך צחותו, לדבר בלשון הכתיב, ולהוציאו לכונה אחרת כמו שראינו למעלה בלשון: שנה אותי. ובלשון: תדבק נפשו בדינה, ובבחינת עולמו: בלשון: אז תפשע ל ב נ ה). וזה הדרך בכלל, היה נחשב בעיני משוררינו ומליצינו לפניו לדרך צחות (עי' מזה בספרנו: שה"ש אשר לשלמה נ' גבירול ז"ל סוף עמוד ל"ד). — גם כאן, לא הרגיש הסופר, שזה הוא שיר שקול, וכתבו על דרך החרוזים הפשוטים, אף שבפירוש אמר המחבר: ואשא משלי. — והשיר הזה הוא מסין השיר הנקרא: שיר עובר, בעבור שאינו חורז רק באות אחת (עי' מזה במאמר שקל הקדש בסוף ס' לשון למודים לר' דוד יחיאל ז"ל). —

שם:

(א') יִבְקֹשׁ הַזֶּמֶן אִישִׁתָּם לְרִדְפוֹ וַיִּשְׁתַּעֲשַׁע בָּחַר פִּתְנוֹ חֲנָפוֹ
(ב') יִבְיֹאֲנִי יִקְרְבֵנִי בְּתַמִּי וַיִּפְצֹרֵנִי בְּכַסְלֹתֶי: חֲנָה פָּה.

יתד ש"ת יתד ש"ת י"ת בדלת ובסוגר. המשורר הבליע את החטף של העין הא' של וישתעשע. התיבה: יקרבני, היא מחולקת בכ"י, למען הראות היתד, כמו שעשו כן המשוררים למרבה. ויאמר כאשר יחפון הזמן לרדוף את איש הולך בתום, יחניפו ויסיתו להשתעשע על חור הפתן שלו, יביאהו אליו ויקרב אותו, והתם בכסלו, יאמין בו, ולא ישמר מרעתו, כי יפתנו לחנות אצלו; והמשורר חורז הסוגר גם כן, על דרך המלות המשותפות, כאלו: חנה פה, הן מלה אחת, כמו חנפו. —

שם:

(א') נִפְשִׁי! בְּרִישִׁי, קְרָאוּ לָךְ: יְחִידָתִי! אִישִׁים וּבְרִכוּשִׁי: בְּתֹאֵל וְחִתִּי!
(ב') אֵין־אִישׁ בְּעֵינִי וּמְרֹדִי לְסַעְדִּי, אֵין־ מַצִּיל אֲנִי מִיַּד־כָּלֵב יְחִידָתִי.

ש"ת יתד ד"ת יתד ש"ת בדלת ובסוגר. והמשורר הניח הרי"ש של קראו, והבליע החטף של עין לסעדי; והמלה: וברכושי, חלוקה לשתיים בהכ"י, להורות על היתד, כנ"ל. תיבת: אין, מקומה בהדלת, כמו שהצגתי. — ויאמר המשורר לנפשו: מתחלה, כשהייתי רש, היו אנשים שקראוך, כלומר: שקראוני: ידידי יחידי! ואף כי בעשרי, והיו צריכים לנדבת לבבי, קראוני: בת אלהים ומקור חיהם! ועכשיו — כשהענתי, וירדתי מנכסי, אין סוכך את ידי ואין מציל אותי; וזה ע"ד: אין מקרבין לו לאדם אלא בשעת הנאתו. וימשיל המשורר, לאמר: כי קראו לו החונפים אותו, בשמות יקר וכבוד כשמות שהנפש קרויה בהן: יחידה היה וכת אל, כלומר חלק אלוה ממעל. — ויותר נראה בעיני, כי השתמש פה המשורר בתאר: יחידה פעמים, לשתי הוראות, כי יחידה אשר יצאה ראשונה בהדלת הא', איננה קריאה של חבה וכבוד כהאחרונה, לאמר: שאין בעולם דוגמתה כי אם קריאה של צער

ורחמנות, כלומר: עניה בדורה וגלמודה כמו שמצינו: יחיד, נדרף עם עני (תהלות כ"ה, ט"ז). יחידים עם אסירים (שם ס"ח ז'). —

שם:

א' על אפך אט מנתיבתך	חמס! ומחלי עוד ולפיתך?
ב' רמה צדקה אחזיק בו ונחית	ישר למושיב, בם להשחיתך
ג' עת החרישך אחשבה תם אכל	אברה, בעת אארח בחברתך
ד' אוחיל שקרי רב, והנה אמצאה	כי אעבדה, צר, ושנאתך
ה' מזבלי עבודת-אל ואחבה-שם ולא	למצא תלאה בעבודתך
ו' הרבו חלליך חלליך, עדי	כי צופך ימר, כלענתך
ז' תדמה לים שקעו בדלחינה וכן	לא נחיה צדיק בדרתך
ח' עלייך ספו כסילך, אכל	ספו בני-עלשך וכימתך.

שיר בעל ג'פ שית יתר בדלת, וב'פ שית יתר ג'ת בסוגר, מלבד הבית הראשון, שמשקל דלתו כמשקל סוגרו, בבית הא' הגהתי בדלת: אט, במקום: אנו, כי נתחלק אות דמ' של: ואט, לשנים, ונעשה: נו — "אט מנתיבתך" הוא מן: דרכו שמרתי ולא אט. — וכתבתי בסוגר: חמס, במקום: "העת" כי לא תתכן כאן הקריאה להעת, משני פנים. הפן האחד: כי המשוררים הקדמונים הסבו תמיד את תלונתם על הזמן הכללי, ולא על העת הפרטית — הפן השני: רא יתכן שידובר בהעת בלשון זכר, ולא עוד אלא שיאמר עוד המשורר בבית הו', "בדורותיך" היתכן לאמר כן על העת או הזמן? היש לך דור שאין בו עת או זמן? האם יש זמן ועת בלי זמן ועת? — ואמנם המשורר יגשים את חמס בני אדם, כמו ביהזקאל (י"ג, א'). ובתהלות (נ"ה י'). ומקומות הדומים להם, ולא על הזמן יתלונן פה המשורר, רק על החמס תלונתו; וזה מוסב על מה שקדם שם (סמוך לפני השיר הזה) אמרו: ויוסף שאת ידיריה משלו על כי לאף החמס והרמיה, שב מדרכו והיה — ונשתבש אצל הכלל: הח' בה' והמ' בע' והס' בת'. — וכן גם כלי מלחמתו של המשורר להשחית בם (על ידם) את החמס, הם דברים הפכים ומתנגדים ממש להחמס: צדקה אשר בבית הב' הגהתי: אחזיק, במקום: החזיקו, כי כן יחייב המשקל והענין, שיחיד הוא המדבר בעדו; והגהתי: בם, במקום: בהר, שאין לו ענין כלל, והיה כתוב: בהם, ונמחקו דופן השמאלי ודופן התחתון מהמס' הסתומה, ונעשית ריש, והסופר לא השגיח על המשקל וכתב: בהם, תמורת: בם. — לענין בית ג' עי' לעיל, שיר: אל תאמן, בית ב'. — בבית ה' הגהתי: שכרי, במקום: שכרך, ואם נקיים בדוחק, הנוסח שכרך, ולומר שהכוונה; השכר הבא מסך, השכר אשר תתן לי, כי אז עלינו לנקד: שכרך, ורא: שכרך. — והלשון: והנה אמצאה... צר, הוא עדה"ב: צר ומצוק סצאוני, ושיעור המאמר, הוא: והנה אמצאה צר ושנאתך, כי אעבדך. — בבית הה' הוכרח המשורר להבליע בה'א הא' של: ואהבה, את

החטף פתח; והגהתי. ולא, במקום: ולו. — בבית הוי"ו, במקום שכתוב בדלת: הרבה חלליך חלליך (פעמים), כתבתי: הרבו חלליך חלליך. הרבו חלליך, הוא עדה"כ: הרבה את חללינו — (ועדה"כ: רבים חללים הפילה), חלל חרב. חלליך חלליך, הוא לשון נופל על לשון; חלליך, הוא מן: תוף וחליל. והכונה: ואפילו כשתנגן ותכה בחליל, תכה חללים; כלומר: כך יהפכו השמחות לאנחות, הששונים לאסונים, הטובות לרעות, והמתוק למר, כמו שמסיים ואומר בהסוגר: כי הצוף של החמם יהי מר (באחריתו) כלענה שלו. — כלענתך, הוכרח המשורר להבליע את החטף פתח של העי"ן — ונכתבה התיבה: כלענתך, שתי תיבות: כל ענתך, להורות על היתר של: כל, והיתה ראויה להכתב: כלע נתך. — בית ז', כתבתי: בדולחינו, במקום שכתוב: כד ולחינו. בדולחינו, הוא הרבוי והכינוי של: בדלח; ונתחלף הבי"ת ככ"ף, ונחלקה התיבה לשתיים, מטעם חליקה של התיבה: כלענתך, כגיל, וגם כאן ראויה היתה התיבה הזאת להכתב: בדל חינו. — ועל דרך הכתוב: ובקום רשעים יחפש אדם, יאמר המשורר, כי בדור שהחמם שריו ושורר בו, אנשים צדיקים הם חבושים בטמון, כמו שהפנינים הם שפונים טמונים בקרקע הים. בית ח' ספו הראשון שבדלת, הוא מן: ספו שנה על שנה, והדומה לזה, והוא ספות הרוה — וספו השני שבסוגר הוא מן: וספו בתיים רבים. — עשך וכימתך, הרי זה מקרא קצר, בשביל דוחק המשקל. כי רצונו של המשורר ומכונו, הוא לומר: עשך כסילך וכימתך, ודרך המליצה של ההתנגדות, לאמר: כי יש שני מיני כסילים, כסילים ממש שבארץ, (והם כסיליך שבדלת) בני חמם, השותים לרויה יין חמסים ויוסיפו ויבקשו עוד, וכסילים שבשמים — הם המשכילים המזהירים ככוכבי מרום — אשר ספו בעון הראשונים, ויאספו נגהם (ועי' למעלה, שיר: זמן לכסיל מרום כו') והבית הזה הוא כמוסיף על דברי הבית הקודם וכמבארו. —

שם:

א' תמו מתיי־שכל, ואיך קמו מודים לריק? מה יאמרו: חֲכָמָה
ב' פתים לעש עש יאמרו: וכסיל לכסיל, וכימה יאמרו: כי מה.

משקל השיר ש"ת יתד ש"ת יתד ש"ת, בדלת ובסוגר. השיר הזה דוכה בענינו, לשיר: "זמן לכסיל מרום", ויובן זה משם; וההפרש שביניהם, הוא: ששם מיהם אותה הפתיות להזמן, וכאן להפתאים. בסוגר הבית הראשון, הגהתי: טודים, במקום: עודם (וכן ראינו בשיר הקודם שנתחלף לו להלבלר מ' בעי'); והגהתי: חכמה, במקום: בקמה. — פותים שבראש הדלת של הבית הב', הוא הריבוי מן שרש פתה, ובסוף הסוגר השני, חלקתי את המלה: כימה, לשתיים — ויאמר המשורר: כי הפתיים חכמת מהי להם, על דבר של מה בכך, יאמרו כי הוא זה חכמה (כאלו בלע ה' פלג לשונם, ואינם יכולים לדבר המלה: חכמה, בשלימותה, כי אם מחציתה השניה —); או שעל הפתי, השואל שלא מדעת: מה זאת? יאמרו: כי הוא בן חכם, וחכמה

נמצאת בו; ולהפך, על המשכילים המזהירים כעש וכסיל שבשמים, יאמרו: שהם כעש האוכל את הבגדים, ויכנום בשם: כסילים; ועל כימה שבשחק, יאמרו: כי מה היא, וכלא חשיבא היא להון. —

עמוד י':

א' לָחֶם תִּבְנוֹה לִבְ-אַנוֹשׁ יִסְעָה, וְכוּ יִחְזֶה פְּנֵי-מִלְכּוֹ, וְיִדְמָה בֶן-כֶּכֶד;
ב' יָמִם לְבִבְרִדְפֵיו, וְשִׁשִּׁים פְּעָרִים פְּגָדִי לְעֻמָּתוֹ, וּמִסְ פָּרָא כָרְךְ. —

משקלו ג' ש"ת יתר בדלת ובסוגר. בבית א' כתבתי בפני המשקל בסוף הדלת: "יסעה, וכו', במקום שכתוב: יסעדנו בו', ובסוגרו הבליע המשורר החטף סגל של ח' יחזה; וכתבתי בן כרך, במקום שכתוב: בן כרך". וזה מיוסד על מאמר המחוכם הידוע של רבא (חגיגה י"ג ב'): ולמה ישע' דומה לבן כרך שראה את המלך. ויאמר המשורר כי חכמת אדם תסעדנו ותעמידנו לפני גדולים עד שהמלך במסבנו, וכבן מדינה (וכרך) ובן פלטיא, מלך ביפיו תחוינה עיניו ולא יבהל ולא יתמה (כפ' רש"י ז"ל שם). ועוד בזמן המשורר שלנו, היו אנשים של צורה בישראל אשר היה כח בהם לעמוד בהיכלי מלכים כהמשורר והמקובל הידוע ר' טודרוס הלוי ז"ל. — והנה הסוגר של הבית הב' כתוב בזה הלשון בנדרפס:

"בהנני לא סטו המספר אכרך" והייתי נבוכ מאד בקריאתו ומצטער ימים רבים כי לא היה לאל ידי לעמוד על הלשון הזה המשובש מאד, כי אמנם עמדתי על זה שהא' של תיבת: אכרך, בא שלא במקומו והוא נגרר מהתיבה שלפניה, וצ"ל; כרך, גם בסוף הסוגר השני, ונכפלה התיבה הזאת גם כאן על דרך השירים במלות משותפות להוראות שונות, וכי אות הב' של כרך הראשון הוא אות השרש ואות הב' של כרך השני הוא שמושי' כלומר: כמו רך — אבל הלשון: "בהנני לא סטו המספרא" אין להולמו כלל. עד כי לבסוף נועצתי בנפשי לכתוב לכבוד אברהם אוהבי ואהובי הוא החכם הנודע כהר"ר נייבוינער היוז ובקשתי מלפניו כי ייטיב נא עם שירי ר' ידעיה ועמדי לרשום בכתב אמת על נייר משוח בשמן העשוי לדבר הזה וסונח על הכתב. הראשון להעתיק ששם את גוף הכתב ממש מעשה יד הכותב הראשון באופן שאין להטיל שום ספק בקריאתה, ועם זה כתבתי לו בקצרה את אשר עלתה בידי מכבר בהבנת השיר הזה כדברים אשר כתבתי פה. ובעלת ידידי זה בטיבו להכמת ישראל ובחסדו עמדי מלא משאלותי וישלח לי את ההעתקה הנכונה ההיא של השיר הזה עם הברכה אשר ברך אותי ליום מלואת לי שבעים שנה לחיי הבלי ואבלי... ונפשי תודנו ותברכנו על כל זה בזה נגדה נא לכל עמי! ויפקח אלהים את עיני וארא מיד את אשר עשה הלבבל הבור הכותב בכתב ספרד, במקום שנדרפס בהנני, כתב באמת כגטי, כי הב' והכ' דומות כמעט בכתבו, ואות הג' הוא כינוני בין אות ג' ובין אות ה' ספרדי והט' נראה כנרן ויו מדובקים, ומאשר הברת הד' והט' כמעט שוות הן בקריאת הספרדים והאיטלקים, לכן טעה הסופר ההוא בכתב

ט' במקום ד' ויצא לך: כגדל, והוא קרא לעיניו אלפין, לא במקום: לע
והחליף "ת" ב"ט" גם כן לשווי ההברות, וכתב: בטו, במקום: בתו, והפריד
בין הדבקים, וכתב: לא בטו (ואולי בשביל הוראת היתד) וציל איב: לע סתה,
ואות הראשון של המלה הבאה אשר אמנם יש לצדדי ראות ה' כי הוא נוטה
אל ה' הוא באמת אות י', ולא עשה הסופר ההוא רויה בין שתי מלות וכתב:
וכספרא ולא כמו שנדפס: המספר אכרך) ויצא לך: ומס פרא.

ומעתה בא הכל על נכון, כי ענין הבית השני ביהוד הוא כענין הכתוב
בקהלת (ו' י"ט) ההכמה תעז לחכם וגו' — ואיש בער רא יוכל רעבוד
לפניו, ואם יקום אדם כסול לרדפו, ונהפך הוא אל הרודף וימס לבו בקרבו
מפניו, וגם ששים בו ערים (אמר זה בדרך צחות והתול, כנגד ששים גבורים)
יהיו נחשבים כנגדו כגדל, וישמעהו כשסע הגדל, וגם אשר לבו בלב פרא
חפשי מפהד ולא יחת מפני כל. המס ימס מפניו כמו הורא ורך הרבב. —
ואני שמחתי שמחה גדולה כי אורו עיני אז ביום הודדת איתי, לראות
את הנגע אשר בבית הזה, ולטהרו, והיה בעיני הדבר הזה כאלו עשה ד'
עמי בזה אות לטובה, כי ואיר את עיני בתורתני, והכמתני ושיריתי, גם כל
יתר שנותי כי ישים עוד נפשי בהיים...

והנני מעיר כאן עוד הערה קצרה לעת עתה עד דבר התואר: גדלים,
אשר יתאר בו משוררני זה את הבוערים בדורו לפי דמוני, כי חכמינו
ומשוררני מקדם נהגו כן בכלל לכנות את מתנגדיהם (שגם הם היו גדולי
דעה) בשמות: גדלים תיושים ועוים ושעירים, וכדומה (הכל כמו אצלינו) —
ולשוא עמל החכם הנכבד רש"ף בלקוטי קדמוניות לדרוש על זה את השם:
קפרון (ואיזה מנבני הדור נתעו אחריו) כי יהודי בן ששת הא את ה' קפרון
לבדו בנה לגנאי באלה השמות כי גם (ויותר עוד) את מנחם בעצמו —
וזה לו שנים רבות אשר כתבתי הענין הזה לירידי החכם השלם ר"ם
קירששטיין בברלין, ויבורר זה בבירור גמור אי"ה בפירושי לשיר אחד של ה'
גבירוד המתחיל: אזי בשעיק וכו'.

עמוד ט"ז:

א' שְׁאֲלוּנִי: אֵיךְ רַע מַעֲלָלִים . אֵהָה יִצְלַח רְכוּשׁ, וְהֵן אֶצְרוּ?
ב' עֲנִיָּים: לַעֲזֹב לָתֵם, אֲכַל לֹא . לְהִשְׁמִין אֶת־בִּשְׁרוֹ, אֵל עֲזֹרוֹ
ג' וְכֵן יִכִּין, לְהַעֲמִיל אֶת יְדֹתָיו . אֲנוּשׁ, תִּכֵּן וּמִסְפָּא לְחִסְרוֹ. —

השיר הזה הקטן, בעל ג' בתים, מיתד שית יתד שית יית בדלת וכן
בסוגר, הוא נחמד ונעים עד מאד. והגהתי בו ג' הגהות הכרחיות ואמתייות.
בבית הא', בסוף סוגרו, כתבתי: אצרו, במקום: באוצרו, כי כן יכריח
המשקל והענין. באוצרו, הוא מן השם: אוצר, שלא יתכן כאן; ואמנם:
אצרו, הוא מן הפעל: אצר; והכיניו של: אצרו, הוא מוסב על: והן —
יאמר השואל: למה אויל רשע יצלח ברכוש ובהן אשר אצר? —. והגהת
בדלת הב': לתם, במקום: להם. הלשון: לעזוב, לתם, הוא ע"ד: ועזבו

לאחרים חילם; וענינו של: לעזוב לתם, הוא עדה"כ: יכין (רשע) וצדיק ילבש. — והגהתי בדלת של הבית הג': יכין, במקום: יבין; וגם הגהתי זו היא מוכרחת; ושיעור הבית הג' הוא: וכמו כן יכין אנוש תבן ומספוא לחמור, להועיל לשדותיו ולא לתועלת חמורו. וכשם שהשדה הוא העקר, והחמור הוא הספול לה, ולמען יעבור את השדה יותן לו תבן ומספוא, כך האויל הרשע נועד לאסוף ולכנוס רכוש והון, בעבור שיהיו מוכנים להצדיק. —

עמוד ח"י:

א' ימים לים ידמו וצי אדיר זמן יבא, ובו רכלים במסחר חשקו
ב' מבחר סחר רכלי חמודתו, עלי-אף חומדים, אמה והמה תחלקו.

ג"פ ש"ת יתד כן בדלת וכן בסוגר. בראש סוגר הא', הגהתי: יבא, במקום: בא; בריש דלת הב', הגהתי: מבחר במקום מסחר, והגהתי: חמודתו, במקום: חמודתם; וכינוי: חמודתו, שב אל: זמן, שבסוף דלת הא', וכן בשיר שאחר זה, בא: כל חמודותיו של הזמן — תיבת: והמה, שבסוגר הב', הוספתיה מלבי, שהיא מוכרחת לבוא לפי המשקל והענין; אמה והמה תחלקו הוא עדה"כ: אמה וציבא תחלקו את השדה. ויאמר המשורר לידידו היקר מאיר בן שלמה: מכל מבחר סחר הרוכלים בהחמודות אשר יביא אני-שית הזמן בבואו בים הימים, אך החצי לכל שאר הרוכלים ימרו, כלומר: כל באי עולם בימיו של ידירו זה, והחצי לך לבדך ואין לזרים חלק בו אתה, וכל הטוב הזה יבואך על אף ועל חמת המקנאים (חומדים) בך. [וגם הרמבי"ע ז"ל בשירותיו, ישתמש בלשון: חומדים, על המקנאים בטוב זולתם — והלשון: חמודתו, חומדים, הוא לשון נופל על לשון להוראות שונות. — והכונה, במבחר סחר הזמן ובחמודותו, היא כל הקנינים הנפשיים והגופניים שנמצאו באישי הזמן. — והמשורר יאמר מקודם לזה: ואל הגדול והגופניים שנמצאו באישי הזמן. — כל טוב הזמן; וירמו בזה המשורר מאיר בן שלמה העברתי טובי, ר"ל: כל טוב הזמן; וירמו בזה המשורר גם על שמו, אשר הוא מכנה את עצמו, בשם: טוביה. —

עמוד י"ט:

א' ידיר, מיום נעסד זמן אפם, שם לו
לאדון גליהיקר, ולו הממשלה;
ב' בבור פפיו מבור זמן אל-נפשו כל-
חמודותיו שאב וגסדלה דלה.

משקלו יתד ד"ת יתד ד"ת בדלת ובסוגר. בדלת שבבית הא', הוספתי מלת: זמן, המוכרחת לבוא פה בשביל המשקל וכן בשביל הענין, ובלעדה העקר חסר — ובמקום: קם, הגהתי: שם, כמו שהוא בלשון הכתוב: וישימני.. ולאדון — ומשל, — שמני. לאדון, — שמו אדון.. ומשל. ובדלת

של הבית הביית, כתבתי: מבור, במקום: מדור; והמשורר משתמש גם פה כלשון נופל על לשון לשרי הוראותיו: בבור מבור. והכונה: שמיום שהחדול הזמן את מתקן, שם הזמן בעצמו את יהודה ידידו של המשורר (ואהיו של מאיר בריש הנוכח בשיר הקודם), לאדון תחתיו על כל כבוד ושמהו המושל, והוא הזמן הלך לו למנוחות; ומאז, הידיד יהודה, שואב בכפיו הנקיות את כל חסודות הזמן מבור, וריל: גם כאן (כמו בשיר הקודם לזה), כל טובי הקנינים הרוחניים והגשמיים הנמצאים בימים ההם בזמן ההוא. כי כפי הנראה גם מדברי המשורר פה על אדות שני האחים ידידיו אלה, וכן מפתח דבריו במחברתו זאת עליהם, שקראם בשם: "שני צנתרות הזהב", ואת אביהם: דין שלמון, בשם: "השוע המעולה", שנוסף על חכמת לבם, היו גם עשירים ונדיבי לב. — ובאמרו על הגדול שבאחים, כי חלק בחלק כל באי זמנו ואכל פתו לבדו, ועל אהיו הצעיר ממנו, כי לו כל חסדת זמנו, זה הוא כדרך ההגזמה השירית. —

שם:

א' רַמַּע פְּרִדְתָּךְ עֲלֵינָא אֲהֵבִים, יָנוּחַ לָנוּ, וְלִינוּן תִּסְגֵּר דְּלִתָּיִם;
ב' מַחֲלַת בְּנוֹתֵינוּן מֵאֲזִיתָיִךְ וְיִחִי־כָךְ הַפֶּךְ: "וְהָיִיתָ לָנוּ לְעֵינִים". —

משקל השיר שית יתד דית גית בדלת, שית יתד דית יתד שית בסוגר. המשורר הבליע החטף פתח של ה': מחלת, בדלת הבית הב', והניח הנע של הויד הא' של ויהי; ותיבת: כך, הוספתי כלשון הכתוב ביחזקאל, וכמו שיגזור המשקל. ויאמר המשורר: בפרידת אהבים יקל מכאוב פרידתם בבכים, אפס, כי אז תחלה בת עין מרוב הבכי; וכך הדמיע יהי החפץ של: והיית לנו לעינים, כי הדמיע הרב יעור העינים, ויהפכי לנחלי דמיעה מעיני סיס. — ובמליצה החרוזית אשר לפני השיר הזה, ומענינו, נאמר: אז חפצתי מצוד עינים, עינות מים, וציל: הצבתי מצוד. — מה שאמר המשורר שלנו בדלת ב': "בנות עין", הלך בזה בדרך המשורר הקדמון שהוזכר ו' ננאח ברקסה (עמוד 157), שאמר: בנות עינו, "בקבוץ בת עינך, ריל: שעשה הרבים של בת עינך, שהוא אחד עם בבת עינך, כאלו עקרה הוא בת שתתרבה בנות. —

שם:

א' אִם בֵּין גִּוִּיתִי וְדוֹד, הַפְּרִיד נְדוֹד, לְפִי וְרַעֲיוֹנִי יִרְחֹן אֶהְלוּ;
ב' קִירוֹת לִבִּי בּוֹ, וְנִשְׁאָר לִי מְקוֹם לְפִי, אֲשֶׁר נָמְה יָדִיד שָׁם אֶהְלֶה. —

משקלו שית יתד גית בדלת, וכן בסוגר. בבית א', הגהתי בדלת: גוית, במקום: גויתו; ודוד, במקום: דוד; ובסוגרו: ירחון, במקום: ירוחון. ובבית הב', הוספתי בדלת תיבת: בו, ובסוגר, תיבת: ידיד, למלאות חסרון המשקל והטעם — והשיר הזה, אשר המשורר מיחסו ליהודה ידידו הנל,

הוא ג'כ ממין השירים המשותפים. אהלו הראשון, הוא מן אהלים וקנסון, וכדומה; והשני מן אהל. — ותחלת דבר המשורה, היא, כי הנדוד הפריד רק בין הגויות, אבל ריח דודו נשאר צרור בלבו ורעיוניו; ואח'כ יאמר: כי אמנם קירות לבבו נדדו ממנו והלכו עם דודו בנדהו, ומשכנו בתוכו, ועמו יחנו ויסעו, אבל במקום אשר עמד שם לב המשורה, פנה המקום ההוא למען יידר, ושם נטה לו ידיו עתה את אהלו.

ואעיר בזה רק עוד, כי בראש עמוד ח'י, שמדובר שם על דבר יהודה זה ידיו של משוררנו זה, בזה'ל: הטור השני יהודה אחיו (של מאיר) בן שלמה אשר מן החמודות כו, נכתבו תרפסו הדברים לסירוגין, כי כך צ'ל: יהודה אחיו בן שלמה, איש תאר דה' עמו, (הדבור הבא שלא במקומו בשורה השניה), ואח'כ צ'ל: אשר מן החמודות וכו, כי בן יגזור התרו של: שלמה, עם: עמו. ---

1) שיר ב' בית ב': לרוב חרוֹנֶךְ. לפי הכתוב והנרפס:
לא בחרונך, עלינו לפרש, אך בצדקתם וביושר לבבם תרפסם ותורישם מפניך לא מהתרגוך עליהם כי מה עול מצאת בהם כי יצא הקצף מלפניך. עליהם והלא הם עדת ישרים. אבל זה לא יתכן, כי הנה מצאנו את משוררנו זה בעצמו בבחינת עולמו (כמו שנביא בסמוך) מייחס להתבל חימה גדולה (חרון אש) על הנדוכים (הישרים) אשר יתארום בנן אלהים ועצי לבנון וארוים בנגוד להנבלים אשר יבנום בסנה ושקבים וכו, לכן לא ימלא הדבר מאחת בשתים, או שכתב המשורר: באף חרוֹנֶךְ, והסופר ולא חכם כתב לי במקום ב' לאיזה סבה שנעלמה ממנו ונחלק הפ' מהסדר ונתגדר לתיבת: חרוֹנֶךְ, והחליף הפ' בב', לשויו ההברה של אותיות בוס'ף, ובכן נהיה: לא בחרונך. או אם מה שיותר נראה לו להגיה רק ר' במקום א' (כי הסופר כתב לרוב מלא ווי, ונראה לעינים הר' והויו יחדיו כמו א') ולהסיע את הב' מן חרוֹנֶךְ ולהמשיכו למה שלפניו, ויצא כך: לרב חרוֹנֶךְ², וכמו שכתבתי בפנים השיר ויתרעם המשורר על התבל ויאמר כי בעבור צדקת הישרים ירב כעסה עמהם ותפזרם ותתרחק מהם.

בית ג'): תדמי לאִשֶׁת זְנוּנִים. תם לְמוֹל צַעֲדֵי־חַפְנִי, וְתִרְחַק מִן גִּיּוֹרֶיךָ. הגהתי: תם במקום: תנ, הטיית נחלק לשנים בכתובה ונשברה רגלו השניה מלמטה ותהי לנרין יוד — והגהתי: צעדי, במקום: סעדי (כמו בחרוזים הפשוטים שלפני השיר הזה שכתוב: אשר דרך הכסילות יסעד תהלתו עומדת לעד" שבא: יסעד, במקום שצ'ל: יצעד. כמו ודרך ביתה יצעד, ועל

1) מכאן עד סוף ההערות לשירים אשר בס' אוהב נשים מצאתי בשני דפי' קרועים אשר עליהם רשם לעצמו רש"ז ז"ל כנוספות ותקנים להערות שלמעלה ואנכי העתקתיים והדפסתיים פה. (ש'ח'ה').

2) אחרי כן מצאתי עוד דף אחד אשר כתב ורשם עוד הרש"ז ז"ל והנני מעתיקו גם כן בזה:
לֹא בְּחָרוּ בְּךָ, וְחָה — כְּלִי־חֹשֶׁק, בְּסָבִיבָה
לְחַל, וְחָה — קֶץ בְּהוֹד אֲבִי גִיּוֹרֶיךָ.

כל חשק מ'א ט' א'. דה'ב' ח' ו'.

סמיכות הלשון של מול עם צעד בשיב, ה', כיד. ורהי"א, ייד, ט"ו). והתוית
את ראשו של הצדי: חפצי (בכתב רשי ספרדי) והיה לנון: חפני. והנהגתי:
מן נזירך, במקום: מנזירך. ויאמר המשורר כי התבל נמשלה לאשה זונה
שלטת אשר תט ללכת נכח דרכי איש בליעל כמו שהיה חפני, לאוות נפשה
לזנות אחריו, ואיש אלהים נזיר סבטן כמו שהיה שמואל הרמתי, תרחק
מסנו, כמעשה הנשים הצובאות, כי אחרי חפני נטו ואחרי שמואל לא נטו
לשרת את פניו לפני ה' ⁽¹⁾.

וסוף דבר המשורר בשירו זה (בבית הג') נעוץ בתחלתו (בבית הא')
שאמר, כי תשים התבל את הנבלים מנוריה, קרוביה, ואת הישרים פזוריה
למען הרחיקם מעל גבוליה. ומפני לחץ המשקל, אחז המשורר באחד —
בחפני — תחת השנים — חפני ופנחס — ומרבינו שמואל הנגיד זצ"ל ראה
המשורר שלנו וכן עשה גם הוא, כי הנגיד באחד משיריו תפש במקום שני
בני אהרן אשר מתו, רק את נדב לבדו — (אשר יצא לאור על ידי ידידי
נייאבויער נ"י ועל ידי ⁽²⁾). ולא עוד אלא שאנו יכולין לומר עד משורריו ר'
ידעיה כי נקיס ליה חפני לחודיה בשביל שגם הוא סבר לה כרב דאמר
רב פנחס לא חטא (שבת נ"ה, ב'). — ודומה לענין מליצת השיר הקסן
הזה הוא ענין מליצתו של המשורר שלנו עצמו בבחינת עולמו, בדבור המוסב
גם שם לעומת התבל, המתחיל: 'תבל מקור הבליה' שאחר שאמר שם: אף
כי בחזוטי חשוקיך בני בלי שם, ואנשי השם המה שונאיך כו' — והוא
מאמר דומה למה שאמר כאן בבית הא' — ואחר שאמר שם עוד: אש
חרונך בגן אלהים כו', יסיים שם את מליצתו בזה באמרו גם שם, כי התבל
תעשה מעשה אשה זונה, בזה הלשון: היית בעיני כאשה זרה סכלה זוללה
כל אשר יוסיפו לאכול מפתה ולשכב בחיקה והי' לה לבן כו'. — וכן רבי
יהודה הלוי ז"ל באחד משיריו אשר בבית אלופי השר המרוסם ר' נהיג היין,
המשיל את התבל לאשה זונה, ואמר:

עַת יֵחָשׁוּב אִישׁ יְחִיּוֹת בָּהּ ⁽³⁾ מֵאִמָּה
אוֹתוֹ, וְהַחֲתִּיּוֹ הִלְכָה וְתָנָן.

⁽¹⁾ ובעמוד ב' מדף הג'ל כתב הרש"י ז"ל:

תְּדַמֶּי לְאִשָּׁת זָנוּיִם, תַּם לְמוֹל צִעְדֶּיךָ
חֲפִנִי בְּהִשְׁקָה, וְתִרְחַק מִנְּזִירֶיךָ.

נתקשיתי מאד בתחלה למצוא פשר דבר בהכנת הכית הזה ובהנהגתו, עד אשר העיר ה' את עיני
לראות את שני הבתים האלה של רבינו שמואל הנגיד ז"ל, שאמר: 'ומוזנים תהי עינך עצומת,
כמו חפני ב'שלה וכו'' (זכרון לראשונים עמוד כ"ד), או ראיתי כי מהנגיד ראה רבי ידעיה
וכן עשה כמוהו, ועלתה בירי הנהגתי זו הצודקת והבנתו, ועכ"פ פירשו הנגיד ור' ידעיה חטא בני
עלי, פשוטו כמשמעו, עכ"ל הרש"י ז"ל.

⁽²⁾ במ"ע לעטערבאדע שנה ג' עמוד 18, ועי' מה שכתבתי שם עמוד 97, (ש"ח"ה').
⁽³⁾ בת, בתבל — ובכ"י כתוב בטעות: בו, והמשורר תשש לשון הכתוב ביחזקאל (ל"ג, י"ב).

הערה לשיר ט': זמן לכסיל מרום.
ובכר המליץ רי' הלוי ז"ל באחד משיריו שבדיוואנו (אשר ביד מעלת
אלופי הנ"ל גרין) בתלונתו על התבל ואמר:

גַּם שְׁלַחָה יָד אֶל אֲצִילֶיהָ לָרוֹם כְּסִילִים עַל כְּסִילֶיהָ.

ובשתוף השם: עש, ימליץ באחד משירי ידידות אשר שלח לר' משה בן
עזרא ז"ל (בדיואן הנ"ל) לאמר:

וְאִמְרִים כִּי זֶמֶן כָּלָה אֶהְיֶי עֲלֵי עֵשׂ יִאֲמְרוּ כִי עֵשׂ אֶכְלוּ.

ובשתוף שם כסל, יאמר הרמב"ע בשבח אחד מידריו (בדיוואנו, שהוא גיכ
ביר רומניות אלופי הנ"ל ש"י): ובסיל לתועה באשון כסל. —

ובזה ירוח לנו להבין המשל אשר נשא רבינו שמואל הנגיד ז"ל בבן
משלי שלו, משל אשר נתחבטו בנוסחאותיו ונתקשו בהבנתו החכמים דוקים
והרכבי (ישמרם ה'!) ויברלו החיים מן הנקרא חי מוהר"ר שר"ל זצ"ל (ע"י
ביחוד זכרון לראשונים: עמוד קל"ג סעיף ס"ד ואוצר נחמד ב' בעמודים ו'
(ז') וזה הוא לפי הנוסח הנכון אשר ברותי מכל הנוסחאות:

בְּחַד אֶת בְּעָלִי שֶׁכָּל לַחֲבֶרָה וּמוֹעֶצָה וְקוֹצָה בְּכִסְיִים;

בְּמִשְׁכֵּל תַּעֲקוֹר סָלַע, וְתָבֹא בְיוֹם צָרָה וְתִשָּׁךְ אֶף כְּסִילִים.

בספר אחד כתוב: במו צרה, ובספר שני: בים צרה, ובספר שלישי:
ביום צרה, ואני כתבתי: ביום צרה למעם הענין. ומתחלה בראותי במכתב
עתי המורה הנוסח: ומשך אף וחילים, הגהתי: במי צרה ותשך אף
נחלים, בעבור שנאמר: וישכו המים — אבל שבתי מזה כאשר שבתי וראיתי
הנוסח: כסילים, וגם רגילים המה משוררים לתפוש בלשון הכתובים, ונמצא
בכתובים הלשון: בים צרה, ביום צרה, וגם הלשון: "במו צרה" הוא קרוב
ללשון הכתוב: כי תעבר במים... כי תלך במו אש, אלא שאני בחרתי
בלשון: ביום צרה למעם שאומר: המלה: אך כתובה בספר אחד ובשני
ספרים כתוב השם: אף, ובטלתי האחד מפני השנים, ומה נקל להתחלף
אף באך כי יקמץ הקו השמאל, היוצא מראש הפ' וכפוי לתוכה, אבל לא
יתכן שתתחלף התיבה: את, לאך, כמו שרצה הרשד"ל להגיה: וחשך
את כסילים, והשך הענין. ואפילו לדעת רשד"ל הבוחר: בים וחשך, נכון
יותר להשאיר הנוסח: ביום, בעבור שנמצא כמה פעמים במקרא נקשר חשך
עם יום (יום חשך) ולא אחד עם: ים — הנוסחאות: חילים, או: נפילים,
אינם רק טעותי סופר.

ומה שתמה רשד"ל והקשה, לאמר: ועדיין קשה שיהיה החרוז בתיבה
אחת בעצמה (כסילים למעלה וכסילים למטה) וראוי להגיה למעלה או למטה:
סכלים, או אוילים, אינו תמוה וקשה רק לפי הגהתו: וחשך את כסילים,
ולפי פירושו, ואין להגיה כלום לא למעלה ולא למטה, לא: סכלים, ולא:
אוילים, כי לא הרי כסילים שלמטה כהרי כסילים שלמעלה, כי אלה
שלמעלה — יומם יפגשו חשך הבערות ולא אור למו, ואלה שלמטה —
על דרכיהם נגה אור, והמה אחים לעש וכימה וכוכבי השמים. ואם כן איפוא

גם השיר הזה הנה הוא שיר משותף ככל חשירים ממין הזה החיריים במלות
שוות בחברותיהן ושונות בהוראתיהן. ואני תמה תמה אקרא על החכם הגדול
המנוה רשדיל ז"ל איך לא הרגיש שהמשל הזה של הנגיד הוא בעל שיר
משותף, והוא היה הראשון בימינו אשר זכה ה' והביא בידו את ס' התרשיש
של רבי משה י' עזרא, שהוא כולו ממין השיר ההוא (והוא עתיד לצאת
לאור בקרוב מדויק הדק הישב ע"פ כמה נוסחאות על ידי תלמידי המובהק
והחביב החכם המעולה כהר"ר דוד די גינצבורג הי"ו) והיה בידו ימים רבים
והגה בו הרפה, והוא היה הראשון שהודיע מיבו בעולם בכרם חסד ח"ד —
ולא עוד אלא שתכף שם מביא הרשדיל מליצת הר"י אבן תבון ז"ל בסוף ס'
המוסר שלו, שבא שם פעמים, התיבה: בניכך, שהשכיל אחד מתלמידיו
לפרשו שבפעם הב' צריכים אנו לחלק התיבה לשתיים: בני בכ, והלא גם
הלשון הכפל הזה הוא מין ממינו השתוף בשירים, ובכיוון כתבו לפעמים
חמשרורים שתי תיבות כאלה כאלו היא תיבה אחת כדי לחדד את התלמידים. —
ועתה אבוא לענין באור המשל הזה של הנגיד ז"ל. האף אמנם כי גדולינו
חכמינו ומליצינו הקדמונים, רובם ככלם האמינו במשפטי הכוכבים וגזרותיהם
אשר חרצו וגזרו על ילד אשה מלדה וסבטן ומהריון עד יום לקבר יובל —
עד שקם אשר לא קם כמותו, הרמבים זצ"ל ובטל — בכל זאת גם המאמינים
ההם, האמינו גם כן, כי לב חכם ידע להסיר את משפטיהם בבחירתו בטוב,
ורב כה צדקת הצדיק להפך עצתם, ולהעביר מעליו את רוע גזרתם (חכם
וצדיק היו כשמות נרדפים אצל קדמינו נ"ע). ואף כי המושל המשל הזה,
זה נגידנו רבינו שמואל זצ"ל אשר פירש את השם שדי, מנצח ותקיף,
כלומר משדד המערכות הכוכבים והמזלות, גם הרד"ק בפירושו לס' בראשית
על פסוק אני אל שדי פירשו ג"כ על נצחון האל על הטבע ותולדתו. וכן
בפירושו יבאר השם: שדי תקיף ומנצח בענין שודד, ואיננו מזכיר שם הנגיד
על הפירוש הזה. אבל תכף וסמך לזה יאמר: ופי' הנגיד כי והיה שדי
בצריך איננו השם הנכבד וכו' רצונו לומר שלפי' הנגיד השם שדי האמור
כאן אצל בצריך ובשאר הכתובים שזכר עוד שם הרד"ק הוא חול ולא קדש,
נמצא שגם הפי' לשם שדי במקום שבא לשם התואר אל השם הנכבד לקחו
מהנגיד — אבל לפי' הראביע ז"ל בפירוש שמות ע"פ באל שדי שמביא שם
בשם הנגיד רב שמואל שפירושו מנצח ותקיף וכו' יכלול גם את השם שדי
האמור אצל בצריך ואצל קול עם השם שדי האמור אצל האל וייתחם לו.
ואולי שכחה היתה מלפני בסא כבוד הראביע כי הנגיד יפריש ביניהם או
שנאמר כי היתה כוונת הראביע רק לומר כי לפי הנגיד השם שדי האמור
בכל מקום הוא שם משותף לנצח ותוקף כל אחד בעניינו ולא שהכל כולל
את האל. . . .⁽¹⁾

⁽¹⁾ הרש"ז ז"ל לא השלים הערתו זאת, וכוונתו בפירוש סוף שיר זה כי בעלי שכל כאשר
יבאו ביום צרה, יוכלו לשכך כעס ואף כסילים, היינו כוכבי השמים וכסיליהם, ולהפך עצתם,
ועי' מ"ש הרש"ז במאמרו היקר חידות ר' שלמה בן גבירול הנדפס באוצר הספרות ח"ד עמוד 99
סוף הערה 8.
(ש"ח'ה').

ב.

(ש"ת יתר ש"ת יתר ש"ת).

א' היום בקברת ה'יד יארח,
מחר בהפרדו יכל טובו;
מ'יאסר היום ולא יברח?
א'יארב מחר ולא יבא? —

בדלת הא' הוספתי מלת: יארח, כי בן יכרית הענין והחרזו והמשקל, וזה ע"ד: וארח לחברה (איוב ל"ד, ח'); והמשורר הוכרח להבליע את החטף סגל של א' יארח. בשני הסוגרים כתבתי: מחר, במקום שכתוב בטעות בשניהם: אחר; ומחקתי מלת: יולדיו, הכתוב בטעות בסוף הסוגר הב', שנשתרבב רק בסוף הסוגר הב' שבשיר הב'. — בדלת הב' תפש המשורר את רשון הכתוב (ב"א, ד', י"ד): כי יאסר, ואמנם במובן אחר מסה שבכתוב, כי הכונה כאן, כי אין לזמן התמכמה, רגלי ההוה לא אסורות מצאה, ואורב על דרך העתיד אין, כי יעכבנו מבוא; על כן לא ישבעו בטוב ההתחברות איש עם רעהו, וכצל לא תאריך ימים, ויפרדו איש מעל אחיו במהרה, — ואהבת רעים נאמנים היתה יקרה מאד אצל הקדמונים, ופרידת אהובים נתנו למשוררים בימים ההם מגנת לב מאד, ויקוננו על זה קינות רבות מכאב רבם. —

(כמשקל הקודם).

ב' איש אל-תהי מכיר בזיו מדיו,
אל-מעלליו שור ומעבדיו;
כ'יאם זאב שני ותולעה,
יחזיק מנת-מדיו ודת ילדיו.

במקום שכתבתי בדלת הראשונה מכיר בזיו, כתוב: אביר בזיו, ובדלת השניה, כתבתי: ותולעה, במקום: ותולע, בשביל המשקל. הלשון: מכיר — ומעבדיו, בבית הא', הוא כלשון: יכיר מעבדיהם (איוב ל"ד, כ"ה). והלשון: סנת מדיו, בסוגר הב', הוא כלשון הכתוב בירמ' (י"ג, כ"ה): מנת מדיך, וחמשורר הבליע את החטף פתח של ח': יחזיק, והניח השוא של יולדיו. — דיאמר המשורר: אל תכיר פנים לאיש, אל תכבדהו, בשביל יופי בנדיו, כי אם ראה אל מעשיו הטובים ונאים הם, והכירו בעבור מעבדיו היפים, ואם איננו לבוש בגדי חמודות. הלא הזאב גם אם הוא לבוש שנים, יחזיק ולא ירפה במדותיו הרעות אשר נפלו לו לחבל מהטבע ומעשי אבותיו בידו; גם

¹ שיר זה נדפס ע"י ה"ר יאס"ו בציון (דראהביטש תרמ"ו) ע' 49, ושם הוא מיוחס לחראב"ע. ועי' מ"ש הר"ג כרילל ביאהביכער שלו, ח' עמוד 102, והחכם ר"ר ראזין במפרז תר"ו ושירי הראב"ע ע' 166 וע' 291 הערה 6. (ש"ח"ה).

אם יתחפש הזאב בעור כבש — כאשר יאמר המשל הקדמוני — הנה הוא נשאר תמיד זאב יטרף טרף, ולא ישנה טבעו לעולם. —
ובס' בן המלך והנזיר (בשער השמיני) ידובר ג"כ על „כבוד האדם לחכמתו, ולא למלבושיו וצורתו, ומסיים שם בזה הענין ואומר בשירו:

ואם הוד איש במלבושיו ועדיו
להרב אין יקר כי אם בתערו" —

והרשי"ט פלקירא יאמר ע"ז בס' המכש (ד' יורד ע"א):

נפש הוקיר נבזה ליפי
פניו, או הוד סותו, דומה
למכבד נח, יען קברו
אותו, בתכריכי רקמה".

הגהתי: ליפי, במקום שנדפס: לפי, כי בן יגזור הענין והמשקל שהוא על השמינית — וכן במקום שכתבתי: תוקיר, נדפס בטעות: תוקיד, ובמקום שכתבתי: דומה, נדפס בטעות: רומה, ובמבחר הפנינים (שער התפארות הכסילים): אין מעלת האמת הבגדים החמודות, אלא הדעות הזכות. —
ואשוב לשירני, ואומר: כי הלשון: זאב שני, בלי: „לבוש", הוא קשה גם לפי הגהתי: ותולעה, כי עלינו לומר שהמשורר דבר בדרך קצרה בשביל המשקל, וסמך על המבין, שיבין כי זאב שני, הוא צבוע שני בלבושו. לכן יתכן לומר, שהמשורר כתב באמת: זאב שנים לבשיו, אך הסופר טעה מדי כתבו בחפזו, ובבוא לפה עטו: שני: נפל לפומיה גם: ותולע, כאשר גם שניהם נפגשו תמיד במקרא. —

(ח' תנועות בהבלעת שואין וחטף —)

ג' קול קורא אֶל־כּוֹס הַזּוֹבִיִּים.
כִּלְקַח אֶלָּיו הַקְּרוֹבִים;
טוֹב נוֹלֵד אֶל־שָׁעָה טוֹבָה
מֵאֲשֶׁר יוֹלֵד בֵּין הַטּוֹבִים.

במקום הנוסח שכתבתי בדלת הא', כתוב בנדפס בציון, כך: קול קורא קורא (פעמים) כיום הזהובים, מה שאין לזה ענין והבנה כלל, מלבד השחתת המשקל. ולפי הגהתי, יאמר המשורר: כי יש קול הקורא לזובים אל הכוס (שר יין), כי ריחו הנודף, אשר יריחו אותו מרחוק, הוא כאלו הוא קול שורק להם לבוא אל הכוס; והוא קרוב בפיהם, ובשרם יקרבו אליו בעליו, הקרובים לו, כבר הבאישו הזובים יין רקחו. גם יתכן לכתוב: קול קורא כוס אליהזובים, הכוס הוא כקול קורא בריחו הטוב אל הזובים, במקום שהיה לו לקרב אליו את קרוביו, המה בעליו הראויים לו; והענין אחד, לאמר, כי הכל תלוי במזל, המזל יקרב אליו רחוקים, כל זר, כל אשה

בו מוס רע (כל פחותי המעלה כמו הזכוב לעומת כל שאר בעלי כנף רמי המעלה) אשר ראוי להתרחק מן כיעורים כאלה, אותם יקרב, וקרובים, חשובי המעלה, אותם ירחק בורע — על כן יאמר: כי טוב למי שהוא בן בחי; ונולד בשעה שמשל בה כוכב טוב, מכן טובים שנולד במזל רע. — ונראה שהיה הזכוב משל שגור בפי המשוררים הקדמונים על הפחיתות אשר תשתרר על הרוממות, כי כן יאמר ר' אברהם בר' חסדאי ז"ל, בהקדמתו לסי' בן המלך והנזיר: על שלש מאד ירגו לבבי ...

לנשר נמרטו כנפי גאונו, וכנפי הזכוב עליו פרושים".

ובשער החמישי יאמר: והמושלים אמרו במליצתם, ובמשליהם ובחידותם: הזמן ישלח הזכוב, ויתן הנשר בכלוב. וכבר נאמר במבחר הפנינים (שער השנאה): הזהר משנאת האדם אף מן הנקלה, כי פעמים שיחנק האדם הגדול בזכוב קטן. —

(כמשקל הקודם).

ד' מוסיף על-חמא פשע, כלי-יום

בודה, אל-ימלט דבר;

אף הקדרה הלכת היא

למים, עד-כי תשבר.

בריש סוגר הא, כתבתי: בודה, במקום: בודק, ובמקום שהיה כתוב רק אות א' וקו מתוח עליו, כזה: א, כתבתי: אל; ויתכן ג"כ להגיה: אי, או להציג לי לפני הא, ולקרות: לא, והענין אחד. בסוף הדלת הב', הוספת' מלת: היא, כי היא מכרחת כאן. — בודה, הוא, כמו: בודא, בוטא, בוטה, שהכל ענין דבור בכלל. ויאמר המשורר, ע"ד שאה"ב: ברב דברים לא יחדל פשע, וע"ד אמרם ז"ל: כל המרבה דברים מביא חטא; שכל המוסיף לדבר דברי חול, מיום אל יום, יוסיף פשעים על חטאיו. כי הרגיל המיד בפטפוטי מדין דעלמא, ירגיל את עצמו בכל העבירות החמורות התלויות בדיבור, כלשון הרע ורכילות וכו'; וסוף סוף לא ינקה מעונש. וזה, אם כיון המשורר בלשון: בודה על ביטוי דברים בכלל. ואם היתה כונתו בלשון הזה, על הבודא מלבד דברים לא היו, כמו שכן היא ההוראה הפרטית של לשון של בודא בכתובים, מכשיכ שהמלמד לשונו דבר שקר, יוסיף לחטוא תמיד. ולסוף, דובר שקרים לא יכון, ויפית כזבים לא ימלט; כי מאשר אין רגלים לשקריו, יפול ברעה עמהם. וזה, או זה — יהי ככד, אשר אם ימים רבים תרד העינה ותשאב, סוף כל סוף, לא תעלה עוד, כי תשבר עליהמבוע. —

(יתד שית יתד שית ית).

ח' אנוש ריקם וקורא בפפריים.

אני תוף-יה, כלא תרן ומלח;

ומלח מכלי-פת, אין דברים

הימנעם-הך תכלין מכלי-לח? —

בדלת א', כתבתי: בספרים, במקום: הספרים. בסוגר א', כתוב: כאני ואני הסירתי את כפוי, בעבור המשקל; והסופר טעה, כי לא ראה, שיש שיטתו בין הדברים בלי כף (הדמיון) כאמרם: נוס וכתב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (לשון ר"י בן גנאח ז"ל ברקמה עמוד כ"ט), יחשב לתקן וקלקל. ויאמר המשורר: כי האיש אשר לבו ריק מדעת, להבין בספרים אשר הוא קורא בהם, הוא דומה לספינה בלב ים, שאין מנהל לה; כי הוא שותה בים המדע — הספרים, ואין לו רב החבל — השכל, להשכילו בינה בדבריהם.

בדלת הב', כתוב בציון: ומלח מבלי פה, ואם היה זה הנוסח הנכון, עלינו לנקד: ומלח מבלי פה, ולפרש: כי נמשל נדמה הבור רק שאין בו מי תבונות וקורא בספרים, גם למלח שאין לו פה לצוות אל חובלי האניה. אבל, איך יתכן, שאחרי שהעלה המשורר את מעלת המלח למעלה ראש מקודם לזה, עד שהמשיך את השכל אליו, לאמר: שהשכל מנהיג את בעליו, כהנהגת המלח את הספינה תוך כדי דבור, ויורידנו מגדולתו, לאמר, שהוא (המלח) בעצמו, בלא היה הוא, כאיש בוד ורק, בלי עזר כנגדו הפה המדבר, שהוא השכל; גם הלשון: אין דבר, הוא דבר מותר. לכן הגהתי וכתבתי: ומלח מבלי פה. והוא משל אחר על אותו הענין בעצמו, לאמר: שהקורא בספרים בלי הבנה בהם, הוא נדמה לפת, האוכל מלה בלי פה, כי הפת — השכל, הוא העקר, ולא האותות המתות שבספרים; ואם פת במלח האכל, אם תכרוך שכלך עם הדברים הכתובים בספרים, ותאכלם ביה, אזי מה טוב. ופירושו של: אין דברים, הוא: מלח בלי פה, אינם ולא כלום, כמי: שלום לך ואין דבר (ש"א ד', כ"א). ובציון כתוב בטעות: אין דבר, נגד המשקל והחרוז. ואולי כתב המשורר: אין-בשרים, כלומר: בלי פה ובלי בשר, כי נמצא גם הקבוצה כבשר (משלי י"ד, ל'). והמשורר הפס לשון על לשון, בהסמיכו תיבת: מלה, תיכף לתיבת: מלה. ועל אמתת הגהתי בכלל שבדלת זו, תעיד כוגרה. —

במקום הנוסח שנסחתיו בסוגר, כתוב בציון: הוטעם היך תבלין ומלח בלי לח דבר. ומחקתי שתי תיבות: ומלח, דבר, שהן כזוהרות, והוספתי אות מים, לפני: בלי; ובוה הכל עולה יפה, הענין והמשקל והחרוז. והמשורר מוסיף, ואומר: 'אכנס יש קדרה הצריכה לתבלין, למתק את המאכל, אבל מי פה, אשר ישום על האח קדרה שכולה מלאה רק תבלין, בלי רומב בתוכה? — המשורר קורא בשם: לה, כל מעשי קדרה, כל הבשיל המבשל במים, הפך צל-ראש, שהוא יבש. — והכל משל על ענין אחר, לאמר: שאי אפשר זה בלי זה: הקורא בספר בלי לב מבין הוא הוזה, ושוא חוזה; הוא עושה מעשה קוף, כי כל מעשה בלי כונה הוא כמו בלי נשמה גוף; כספינה אשר בלא תורן ומלה, המים לא תצלה; והאומר: אבל מלה, ברא פתי, הוא פתי; והאוכל רק תבלין, אתו משוגתו תלין, הלא ידענו אם לא שמענו בימינו, כי מטורפי הדעת, הסכנים עצמם מקובלים (מלשון: קבל לא בארית —) אומרים: כי הקריאה בעלמא בספר ידוע (אשר שם לו בלשון:

סגי נהור —) אף בלי שום הבנה נכונה, היא מסוגלת להנשמה (כי תהי נשמה —).

וכאן נכנס לרשות שאינו שלה, שיר קטן, ולא צרפתי את הקטן הזה למנין, בעבור שהוא אינו מן הענין — ואם הוא באמת נעים ונחמד מאד; על כן אציגנו למטה, בתום כל שירי-מוסר אלה. —

(ה' תנועות בהבלעת השואיין הנעין).

ו' קום עֲצֹל! עֲדִמְתִּי תִשְׁכָּב?

שׁוּר הַנְּמָלָה! אֲנִי הַכָּר:

לֹא־רָאִיתִי חֲתוּל יֵשֶׁן

יִשָּׁא אֶל־חֹךְ פִּיהוּ עֵכָבֵר.

מלת: הבר, בסוף הסוגר הראשון הוספתיה מדעתה, כי כן יכריח לא לבד הענין, כי מבלעדה חסר הנשוא — כי אם גם החרוז והמשקל. והבית הראשון, מיוכד על פסוקי משלי שבסמן ו' (ו'—ט). עיד נקודו של שם: חתול, ע' תשבי בשרשו. —

ויקר מקרה לא-טהור להמשל הנכבד הזה, כי הוא סרור שנהלק בכי. הבית הראשון ממנו (קום עצל), קרוב הוא במסמך אצל הבית הראשון של שיר אחר (על צוארד) ולא קרב זה אל זה בענין. וזה הוא תערובות מין בשאינו מינו, מין שיר ידידות במין שיר משלי (כמרומו לעיל), ונסמן על שני הבתים הללו: סמן ו', כאלו הם שיר אחד; והבית השני ממנו (לא ראיתי), אשר לא הושם בו רוח בין הדלת והסוגר, הוא בית האצל לבית הראשון של שיר אחר (לאיש הרש), ונרשם עליהם סמן אחד: סמן ז', כאלו הם ג'ב שיר אחד. הוי מגיעי בית בבית! —

(יתד שית יתד שית בדלת יתד שית יתד גית בסוגר).

ז' לְאִישׁ הָרִשׁ הַיָּתֵבֵן

לְדַבֵּר לִפְנֵי הַסֵּבֵן?

הֲלֹא נִדְרֵי אִשֶּׁר הוּא בֵּן:

„בְּזוֹיָה חֲכַמַּת הַמִּסְבֵּן •

המשל הזה הוא לבדו יצא נקי מטעותי סופרים. ורק בהבית הראשון ממנו, הרביק הסופר את הנפרדים, ולא הכדיל בין הדלת לסוגרה (כמובא למעלה). וכונת המשל בבית זה, לאמר: לא זו בלבד, שהאיש העני לא יוכל לעמוד במקום גדולים, בעלי האוצרות, אלא אף זו, כי גם לפני הסוכן, הפקיד הממונה על אוצרות של אחרים, או שהוא גבאי צדקה, מוטל על העני לעמוד בכבוד ראש ובהכנעה, וכי ידבר דברו לפניו, הרי זה נחשב, כאלו הוא מדבר בפני מי שגדול ממנו. והמשל הזה כולו, אין צורך לפרשו

לחכמים, שהם יודעים היטב, שעליהם חל רוע הגזירה הנאמרת בהמשל; וכל חכמתם לא תעמוד להם לבטלה ולהעבירה מהם; קיו שאין צורך לפרשו לטפשים, שהם כבר הרגילו להוסיף על מנין המצות מיע וו, של בוין חכמתו של העני, ומצות לית, שלא יהיה לחם לחכם ולא עושר לנכון. והן ממצות דרבנן, כלומר: שמושל על רבנן ותלמידיהם ותלמידיו תלמידיהם; להיות בזוים והדופים, ושלא לדור בבית לחם. —

ג.

א' (אחודי) לְכָנִים אֲצִילִים
ב' מִי אִישׁ־אֲלֵהִים אֲשֶׁר לֹא־
אלהים מדבר דברים ד', ליג. — אלילים אל מים חבוק ב', יח. —
ג' מֶלֶךְ בְּאַרְמוֹן, לְכָדוֹ
ד' נִפְרָד, בְּלִי־אֵח וְלֹא־בֶן,
קהלת ד', ח'. נפרד בלי אחי תפש לשון גבירול בשיר התלונה בית מיו
ה' חֲמוֹת אֲכָנִים סְכִיבִי
שורות) בְּפֶז לֹא מְסָלִים
בפוי שווא תמורת הפתח בשביל המשקל. —
ו' דִּלְתִי שַׁעְרִי בְּחֻכְמָה
בְּבִלִי־בְרִיחַ נְעָלִים
ויהיה אם כן הכינוי נעולים שב אל שעריו, כי שער בא גם
בלשון זכר — ואם גם יונח הכינוי גם על דלתי כי בשביל החרו לא
דקדקו מעולם גם מבחרי המשוררים וזכרו את הנקבות ונקבו את הזכרים,
ואף כי בדברים שאין בהם רוח חיים, כידוע הדבר המיוחס בזה להראביע.
ז' מִשָּׂא לְהָבִיא בְּשֶׁכֶת
ח' מִצֹּנֹת נְטִילָה בְּלוֹלָב,⁽¹⁾
ט' רָאִשׁוֹ בְּרוּחוֹ יִנְפֹף,
י' רֹוֹה לְעוֹלָם, כְּעֹצִים
יא' נֶעַר — וְהוּא אִישׁ דְּבָרִים
כָּמֶן — וְהוּא רַב־פְּעָלִים

⁽¹⁾ החידה הזאת כבר נדפסה (כאשר הזכירני ידירי החכם ר' דוד קויפמאן) על ידי החכם ראזין בספרו חרווי ושירי הראב"ע ע' 215 מתוך דיואן הראב"ע שהוציא לאור הח' ענערס (איג' ס' 46 ע' 9 ושם ע' 152 הוסיף החכם קויפמאן הערות והגהות ומצא פתרון החידה, והוא, הלשון: ועי' גם ס' ש החכם פארגעס במכתב חרשי להחכם גרעץ לשנת 1887 עמוד 275. וש' ח' ה').

⁽²⁾ בדיואן הראב"ע הנ"ל: לא כל.

⁽³⁾ שם שירות, אך החכם קויפמאן (שם 152) הגיה ג"כ: שורות.

⁽⁴⁾ החכם ר"ד ראזין בספרו הנ"ל ע' 215 הגיה: כלולב.

⁽⁵⁾ בדיואן הנ"ל: כמעט, אך החכם פארגעס במכתב חרשי להחכם גרעץ שהזכרתי למעלה בהערה 1 הגיה גם כן כמעט, כמ"ש החכם ראזין שם.

י"ב) עת יאריך עת יקצר
 י"ג) נסתר בלילה ויומם
 י"ד) אך הנבזים נבזים
 ט"ו) חוצה בצאתו ונראה
 ט"ז) אוכל דמותו כצב
 י"ח) מתים יחיה וימית
 ח"י) הוא בך כמשי ויכה
 י"ט) אין קץ למספר צבאיו
 כ') חברו בחלקו ולקח
 כ"א) צעיר וערשו במדת
 כ"ב) מכן שלשים גדודיו
 כ"ג) תקפו כזר לעולם
 כ"ד) יהי כאיש גם באשה
 הבלוע השוא נע של יוד : ויהי.—
 כ"ה) נחפז ושב כנקה
 כ"ו) דגול בקרב חבריו
 כ"ז) עמו : שלש קלשון גם
 כ"ח) רק בארם נהבים
 כ"ט) בינה נדיביו משלי
 ל') וצרוף לכבד פכספ
 ל"א) תבוא לביתי בהנה*
 ל"ב) לחם חמדות ויין
 כ"ב) נפשו כמו איש-התלים
 כינות גלילי עגילים
 גם השפלים שפלים
 נחשב כמו הפסילים
 טרף כמו השחלים
 יפיל ברוחו חללים
 כפה, כהלמות עמלים
 ישלו עבדים ומושלים
 מאב המון השקלים
 ערש נביר (הנפילים) הפסילים
 עד בן-חמישים כלולים
 נחשב כבן-ישמעאלים
 נמשל בדת ישראלים
 כ"ב) בארץ-ער לים
 ראשו ככראה דגלים
 חכה, ודג כגדולים
 שם נפלולו ח לים
 אל-נא תהי כעצלים
 נבחר, והסר בדילים
 ככפ נבחר ל שון צדיק (משלי י"א, ד').
 תשבע בטוב כאכלים
 ישן, ומבחר-עגלים.

(* ולשוננו רנה (תלים קכ"ו, ב').
 ותרן לשון אלם (ישעי' ל"ה, ו').
 תרון לשוני צדקתך (תלים נ"א, ס"ז).

(1) בדיואן הראב"ע שם : עתים.
 (2) שם : הספילים, ותח' ענערס שיער ג"כ שאולי צ"ל : הנפילים.
 (3) שם : עמלים, אך החכם ראוי הגיה בשם החכם ענערס גם כן : ערלים.
 (4) שם : חללים, ורש"י לא הודיע לנו מדוע הגיה : חבלים ובלתי ספק היה טעמו ונמוקו עמו.
 (ש"ח'ה').

ד.

(1) שלח אי'ע לרבינו תם :

אֶלְךָ פַּעַמִּים אֶכְרַעָה לְאֵל	יּוֹם אֶחָזָה חֶכֶם כְּאִיתִיָּאֵל
בִּי תִהְיֶהכּוֹנֶה אַחֲרֵי נַפְלִי	קָם, בַּעֲמֹד הָרֶב וּבֹא נֹאֵל
רִשׁ הַגִּבּוֹר בַּעֲלֹת אֲבוֹתָיָהּ	כְּבוֹד וְתַפְאֶרֶת לְיִשְׂרָאֵל
הָאֵל כָּל נְדִיבִי (בגליון נבוני) לֵב עֲבָדְךָ אֵין (ואיש) אֲשֶׁר חָפֵשׁ יְהִי שׂוֹאֵל	אֶתָּה מְקוֹם מְקַדֵּשׁ וְהִירָאֵל.
מִמְשַׁלְתָּהּ לַעֲד בְּלִבּוֹתָם	

ורבינו תם דל השיב לו :

יִוְדַע בְּמִתְבָּר תּוֹכוֹ אֵל אֶכְרַחֵם, בְּאַמּוֹר (ככ"י יראים) לוֹ כֹּה.	הַחֲבוֹב יוֹדֵד אַחֲרֵי
עֵין רְאוּתוֹ כֵּן תַּעֲיִדָהּ	הַעֲלִי וְחֲבוֹבִי
קוֹפְאִים עָלַי שֶׁכָּרָם, לָבֵן אֵל רָם	אִם מוֹקֶמֶר מוֹנֵשׁ (ככ"י ומונש) בְּמַעֲרָבוֹ
בִּית אֵל מְצֻאָנָהּ וְעֻמָּנוּ	זָקֵן, לְצוֹלַע עָלַי יָרְכוּ (ככ"י יראים) אֶת־יְהוָה
רַב אֶכְרַחֵם הָאֵבִי עֲזוּרִי	שָׁמָּה יִדְבֹּר דָּת אֲבִי שׂוֹכֵו
	עֲבָד אֲשֶׁר נָבַר דְּבַר תּוֹכוֹ (ככ"י יראים) (ככ"י יראים)

(1) במכתב עתי השרון אשר על יד הכרמל שנה שביעית עמוד 209 הדפוס הרש"ו ז"ל, מליצה חידה, שלוחה מהראב"ע ז"ל, לרבינו תם ז"ל. ובהקדמתו יאמר: "מלבד שיריהם אשר כבדו זה לזה, הנדפסים בספר היקר עומר השכחה, וממנו בציון ע"י החכם דוקים ובכרם חמד ח"ו ע"י החכם רשד"ל, עוד נמצאים תחת ידי שני שירים יקרים שהריצו זה לזה אשר לא זרת עליהם עוד שמש הדפוס והם גם כן מכ"י הגביר וכ"י הג"ל יחי' (רנ"ה גינצבורג) והגני לפרסם ברבים ע"י הדפוס אי"ה" — ובמכתב עתי המליץ לשנת תרס"ח ס"י קל"ז במכתב ע"ד ס' יראים כתב הרש"ו ז"ל: "ואני ראיתי כי שם המחבר (ספר יראים) אותותיו תיבות שלימות, כי כתב שם אליעזר מלא: אל"ף, למ"ד, יו"ד, עי"ן, וי"ן, רי"ש. כל אות משמו לא לבד ככתבו בראש תיבה: א', ל', וכו' כי אם כקריאת כל אות בשמו המיוחד לו בתיבה מלאה: אל"ף, למ"ד וכו' — וידעת היום כי הראש"ו ז"ל את רבו ר"ח זצ"ל ראה הולך בדרך הזה, וילך גם הוא אחר רבו גם בדבר הזה. כי הנה ר"ח בספר הישר דף ע"ט ע"ד כתב תשובה לאחיו הרשב"ם זצ"ל והקדים לפניה איזה חרוזים וכו' ראשי תיבות יעקב וכו' והשם, יעקב" הוא כתוב בסלואו לתיבות וכו'. ואולם דע כי גם ר"ח לא מלבו הוציא מלים מלאות לאותיות של תחיתת שמו, כי אם יצא כזה בעקבות הראב"ע ז"ל וכו' כי לא מהרתי למצוא זאת כי אם אחרי אשר הקרה ה' לפני עוד שני שירים קצרים יקרים שהריצו זה לזה שני גדולי דורם וכו' השיר הראשון הוא מהראב"ע לכבוד הר"ח, ונראה שנתחבר לראשית קבלת הפנים שהקביל הראב"ע את פני הרב ר"ח, והשני הוא תשובה מפני הכבוד והאהבה מר"ת להראב"ע. וגם שניהם הם מתנבאים בשיריהם בסגנון אחד בראשי חרוזיהם ברשימות שמותם על הדרך הנזכר — עכ"ל הרש"ו. ושני אלה חשירים מצאחיים בין כתביו, רשומים בעופרת מתוקנים ומנוקדים, והעתקתים כמו שמצאתים בלי פירוש, ופירסמתיים סה ברבים. — (ש"ח'ה'').

ה.

אזהרות ר' שלמה בן גבירול ז"ל.

[אמר ש"ן, אזהרות הללו נעתקו על פי צוויי סכבר בקובץ גדול אשר לי, ילקוט שירי רשב"ג, ואינני בטוח אם העתיק המעתיק למעני באמונה וצריך לדקדק אחרי ההעתקה היטב רעיון בגוף הכי מה שלא אוכל לעשות עתה].

אזהרות [למצות עשה¹], ובלי ספק חבר גם למצות לא תעשה והמפורש השמיטם או לא נמצא לפניו. בכ"י על קלף שממנו הועתקו אזהרות הללו כתובים לפניהם הרשות: שולמית שחרחרות שהדפוס רשד"ל ז"ל בציון, כי באמת הוא רשות לאזהרות אלו ולא לאזהרות שמור לבי מענה שאין צורך להן לרשות מיוחד כי רשותן בתוך האזהרות בראשיתן — וכמו הרשות שולמית כך אזהרות הללו יפתחו תמיד במה דסיימו, ובגוף הכ"י כתוב בפירוש שאזהרות הללו הן לגבירול על משקל הרשות שולמית. ועל משקל לאו דוקא, כי אם הכוונה

(¹) ועי' גם מה שכתב הרש"י בצופה למגיד שנה ט"ו עמוד 341 בהערה האחרונה ובספרו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול עמוד קס"ו והבאתי דבריו באגרת בקורת לקונטרס תרי"ג אשר חבר החכם מהר"א יעלינעק, בצופה למגיד תרל"ח עמוד 150 ובמחברת מיוחדת עמוד 48 והראיתי שם כי פ' ר' משה בן תבון לאזהרות גבירול כובא גם בס' הואיל משה באר ע"ס שלש רגלים מנהג קל"א קארפונטראץ קאלילין לישלויא אויניון מ' משה ברמ, אך הוא יתם אזהרה בטעות לר' יצחק קסחי, והנני להביא פה מ"ש הר"מ תבון כפי שראיתי שם וגם בכ"י שלי, בהקדמות: "וראיתי כי מנהג פשוט לקרוא אזהרות החכם המפורר רשב"ג ז"ל ביום ס"ת לצחותם ולקצורם וכו'" וכ"ש באזהרות ר"ל מצות לא תעשה אשר נעשו בדרך נפלאה כאלו נעשו ברוח הקדש וכו' והנראה כי עשה מצות עשה בנערותו ומצות לא תעשה בסוף ימיו בשלמותו וכו' ונעורתי בתם בקצת מקומות באזהרות אחרות וכו' אחת מהן עשה הוא עצמו תתלה בלא משקל וכו' ואזהרות אחרות חברים הרב ר' יצחק גקמילה וכו' — ומדבריו נראה כי בתחלה חבר אזהרות שלפניו המתחילות: אלהיך אש אוכלה (עם הרשות שולמית שחרחרות) ואולי רק מצות עשה לבד, ואחרי כן אזהרות המתחילות שמור לבי מענה גם כן למצות עשה בנערותו, ובסוף ימיו חבר גם לא תעשה מאזהרות האחרונות, אמנם מאזהרות הראשונות אולי לא חבר לא תעשה, ולכן לא נמצאו גם בכ"י. — והנה בשנת תרל"ה כאשר כתבתי אגרת בקורת הנזכרת, פניתי אל הרש"י ז"ל לשלוח לי העתק מאזהרות האחרות אשר בידו להשתמש בהן לצורך סלאכת, והוא מלא את שאלתי וישלח אותן לי על ידי ידידי החכם ר"א גייאבויער, עם עוד איזה פוסקים, אך בתנאי כי לא אפרסמם או כרבים, כי היה בדעתו להוציאן לאור בעצמו עם יתר שירי הרשב"ג. אך לראובן לב מל אוהבי חכמת ישראל, לא עלה בידו להפיק זמנו, ונשארו בכחובים עד היום, וגם ילקוט שירי רשב"ג שהוזכר פה לא ידענו מה היה לו. ולכן אמרתי להדפיס גם כן בזה, ולזכות בהן את הרבים, גם הראיתי בהערותי על המקומות המוכאות בפ' ר"מ תבון מאזהרות אלו וגם מאזהרות ר' יצחק גיקמליא אשר לא נודעו ממקום אחר וגם לא בכ"י. הרשות לאזהרות שלפניו: שולמית שחרחרות שהדפוס רשד"ל בציון ח"ב עמוד 145 (עי' נחלת שד"ל ע' 71) הוא מתוך מחזור סונפלייר דף 79 שחיה אז בידו ואח"כ בידו (קחלת שלמה מ" 168). אמנם כבר נדפס: ג"כ בס'

חכמת המסכן והוא מחזור ארגיל (ליורנו תקנ"ג) דף ס"ג.
ובמקום: להנחילכם (ציון ע' 145 שורה 7 סלמטה) נמצא שם: להנחיל דת

"	חצב	"	"	146	"	1	למעלה	"	"	"	הוצבה
"	בארתי ורבעי	"	"	"	"	14	"	"	"	"	אראנו בארתי.

(ש"ז"ח)

על תבנית השולמית, לפתוח במה דכיים, ועי' נחל קדומים צד 27 בהוספה לדרך ט'. והפ' של אזהרות הנזכר שם הוא פ"י ר"מ תבון כמו שמצאתי בכ"י גינצבורג הלשון ההוא שמביא דוקעס שם בפ"י אזהרות ר"מ תבון. (ש"ז).

אלהיך אש אוכלה, והחטאים ילהט בסבך, לכן הכון לקראתי והחדל לטמון עון בחבך⁽¹⁾, שמע עמי ואעידה בך.

בך הקימותי עדות ליחדני שמים ביום ולדבקה בי ולעבדני באמת תחת נסכי אלילים, להשבע בשמו ולקדש ולאהבה וליראה שוכן וזולים, ולפדות פטר חמור בשה להיות לעבודת גאולים, בורע נמיה ובשפטים גדולים. גדולים תהיו בגדילים וטוטפות ובברכת שמע וכבודכם לא ידל, כופר תמצאו בפדיון וברית המול ובכבוד היותו נבדל, מציאה וגזל וחומש ועבוס תשיב ומהלוותו לא תחדל, מלוה ה' חונן דל.

דל שפתיך וצור [אז: נצור] תעודה ללמוד וללמד לשמור ולעשות בדרך הרבתיך, שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך, בדם פכה וצלי אש ומצה ומרור הזהרתך, בדרך חכמה הורתיך.

הורתיך לצדק הדין⁽²⁾ לרחם דלים ולקבור מתים ולפייס חלכאים מהנאם, ושיחת מאה ברכות ותפלה והלל שמונה עשרה לגמור והשאר לקראם, ישישו מנחמי אבלים ודורשי חולים במוצאם ומובאם, ושובו עד ה' ונעתר להם ורפאם.

דפאם בענוי כפור וזרוז הגוף⁽³⁾ וארצך תשב פרוות, בעלותך במעשר בהמה ובמעשר שני ותתך מנות ועורות קדשים⁽⁴⁾ ושוקים וחזות, שמור שבת מחללו וקדשתו בין מלהבות, אשרי אנוש יעשה זאת.

זאת עשו וחיו להחיות את ולשמח יתום ואלמנה ולוי ולעזוב לקט ופרט ועוללות לענייך, מורא מקדש ולמור בנים והקם מצות פריה ורביה למצוא ממני פריך, דברי על מזוזות תכתוב ותלמוד תורה להנעים⁽⁵⁾ יהי חפצך ומאויך, נצריה כי היא חייך.

⁽¹⁾ החכם צונץ בספרו קורות הליטרטור של הפיוטים עמ' 194 הביא נ"כ התרזים הראשונים מתוך אזהרות אלו, אמנם אחר: "בכחך" הביא עוד: "הנה תורתי לעדה תהיה בלכך" — ולא ודעתי מאין לקח זאת. ואולי מתוך גוף כ"י גינצבורג, ובהעתק זה שלפני השמים הסעתיק אלה חמש מלות בשגגה, כי גם הרש"ו כתב אודותיו כי לא ידע אם העתיק באמונה. ואולי מתוך כ"י אחר לא נודע. (ש"ז'ה')

⁽²⁾ בפ"י ר"מ תבון כ"י 507 שלי: וכן גקטילה כתב צדוק הדין ובקור חולים, ואכן גיברול כתב הוריתך לצדק את הדין ולרחם דלים ולקבור מתים.

⁽³⁾ שם וגם בהואיל משה באר דף צ"ג: בן גיברול כתב באחרות וזרוז הגוף וארצך תשב פרוות בעלותך במעשר בהמה ובן גקטילה כתב זקן ונער לזרוז גוף ולזון פני צור ישעך (ועי' מה שכתבתי באגרת בקורת ה"ל עמוד 5 וגראה כי רש"ג לקח מר"י גקטילא).

⁽⁴⁾ שם ושם דף צ"ד: הוכיר בן גיברול באחרות ועורות קדשים ושוקים וחזות, וכן גקטילה כתב ועורות קדשים ושקלים.

⁽⁵⁾ שם ושם דף ס"ב: וכן גיברול כתב באחרות ותלמוד תורה להנעים, וכן גקטילה כתב ותלמוד להנעים.

חייך יאריכון ועסקיך הגיע במשלח הקן וכבוד הורים ומוראם והיותך נקי שנה אחת ותפרה כגן רטוב, יד ויתר על אוזן תכין והאלילים תחלוף ותשרוף מחטוב, ערומים תכסה ⁽¹⁾ ונתון תתן להם להנצל מקטוב, תפתח ירך ישבעון טוב.

טוב וחסד ירדפוך אם צדק תרדוף ומוצא שפתיך תשמור ותצר מצות הקהל את העם, מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואמה תשלח ביובל ובשביעית ועם הבהמה להרביעם, אהבת צדק ומשפט ייראת חכמים ואהבת גרים ואחים להוכיחם מפשעם, ולמוכיחים ינעם.

ינעם לי פעלך בהענק והעבט ותשומת יד כל משה כספה, יחופש האמה בסימן ועבד נמכר במיתת אדון ויובל ומסכר חצרים ובתי חומה ועגלה לקצות ערפה, החזקת המוטת יד ומחוקת במבושי איש כי העזה פניה אפה, וקצות את כפה.

כפה תקוץ ומשאת אויב תעמוס ונפלו ורבעו תקים והזהר להרים חלה מעוגיך, ולקדש ראשון ושביעי וראשון ושמיני ולקרוא לשבת יום חדותך ותענוגיך, חק עצרת ותורעה ועבודת כפור וסוכה ולולב ולראות ולחוג ולשמוח בחגיך, ועשית מעקה לגגיך.

לגגיך תשים מעקה ותדרה בעבד כנעני לעולם ומצות ייבום תקיים להקים שם המות, חליצה מנעל ורוק והבדל שש ערי מקלט להציל לקוחים למות, קביעת ראשי חדשים חשוב ותקופות לעבר שנה ועשות צדקה לחשוכי צלמות, וצדקה תציל ממות.

ממות נפשך אהשך במתת שקלים וכסוי הדם וביעור חמץ וודוי מעשר ונדרים אם לא תאחר, גמולך אשלם בשלום מדות וצדק הין ואבני משקל ומשורה במבחן, חמשה חומשים להנעים ⁽²⁾ ולשרוף נותר ודברי לשון בכל יום על לב תבחר, ודעת מחרוץ נבחר.

נבחר כהן גדול למשאת כפים ותלבושת שרר ⁽³⁾ ולבא היכל לפני בציץ נזר ובגדים שבע, מעגל מנהדרי גדולה וקטנה לדון דיני ממונות ⁽⁴⁾ ונפשות ואבות נזיקין תקבע, הזהר בחמשה מעשרות ושלוש שכחות ופיאות ארבע, וימלאו אסמך שבע.

שבע יהיה בהפקר שביעית ויובל והקדש בטהרת מקרה נדרם ונדות אשה דוה, ושכול יום ודוה ולמוד כהן לטהר בגדים ובתים ולבעול בתולה מעונגה ונאוה, עומר ראשית להביא ולספר תמים ושפל רוח תחת גובה וגוה, ולפני כבוד ענוה.

⁽¹⁾ שם ושם ד' צ"ח: וכתב בן גיבורל באחרות ערומים תכסה ונתון תתן להם, ובן גקטילה

כתב והחיותו והלבש מערימו והעבוטו.

⁽²⁾ שם ושם דף צ"ב: ובן גקטילה כתב עטרת שלום וארוכה נמשכת בהנעימך חמשה חומשים.

⁽³⁾ שם ושם דף פ"ח: אבל מצאתי באזהרות אחרות לבן גיבורל ותלבושת שרר ולהודות

ולבא לפני, ובן גקטילה כתב כהן להלביש שרר ובגדי קדש לעבוד פנימה.

⁽⁴⁾ שם בכ"י: בן גיבורל כתב באחרות לדון דיני ממונות ונפשות ונשים ואבות נזיקין

תתבע, ובן גקטילה כתב ישיר לדון דיני נפשות וממונות וכתב נשים ואבות נזיקין.

ענוה וכן תתמוך בשמן המשחה ומאור וקטורת סמים ותבנית משכן וכלי
ושש מערכת ומתנות כהני, וחנוכת המזבח ותודות שתי הלחם ולחם הפנים
לתת לפני, עולות ושלמים וקרבנות ומאכל קדשים ומעשר שני בבית
מעוני, כי תבואו לראות פני.

פני יכפר פר כפור וחך הבא על כל המצוות ומעשה מליקה ופשיטה וקבלה
ויציקה ובלילה כהונן ובשורה, מליחה ותנופה והנשה ופתיתה וקמיצה
והזאה והקטרה, היה נכון בתרומה וראשית הגז ועשירות האיפה וערלה
והלולים ומקרא מגילה סדורה, וקראני ביום צרה.

צרה פרע מעיר משלמת ותתן כירדת להשים [הגל לעשות אותה שםסה]
טבילה בעתה⁽¹⁾ ומסא נפש זוב ומצורע להזות ולרחוק בשכבת זרע ולבכס
לבושים, חובל בחמשה ועד זומם ומוציא שם רע להזות ענושים, והייתם
קדושים.

קדושים תהיו במוספי קדש (חדש) וקרבן חסאת ועולה ויורד ופסח שני כי
יקרב, ואשם תלוי ודווי ומשפט נחלות ועיר נדחת ומשיח קרב, ושיר אבנים
גדולות וטהרת פרה אדומה וניסוך סם כי יערב, ויעצו עלי אדם רב.
רב חסד צוה לטהר טמאים בקרבן ראוי⁽²⁾ וההניף הזה ולכתוב משנה מלכו
בהירו, ולתת ידותים לבכור ונבלה לתושב ולהטיב נר שבת וחנוכה להאיר
באור. כוון יפת תואר בימי בכורה ושתי חציצות ומקרא עדה ושכיר
מינע בשרו, ביומו תתן שכרו.

שכרו הרבה שומר ביכורים ומקראם והרגל כסתת יד וביעור מעשרותיך,
משפט מכס וערך וחרם⁽³⁾ והסר שרץ וטומאת אדם וכזים ומשקים מבייתך,
אפרך בפדותך אה נמכר למזור בלתיך, ואתן אדם תחתך.
תחתך לא תרגו בהתרגוך לראשית גוים לכב הותר פליטה, ערך ברבות
וקללות תקיים ומשפטי נחרפת ושיטה, פקדת הולים ומסית וכדיה אל אל
ידו נטה, התר אגודות מוטה.

מוטה נתקתם במגדול ומאוסר פתחתך, וכבודי עין בעין הראיתך,
אלהים הן בקדש חזיתך, לשמע אוון שמעתך.
שמעתך אלהי ושושתי על אמרתך, כי למדתני להועיל צדק עדותך,
קראתך אלהים צמתותינו ביעותך, יהיו מתך.
מתך חזקת לשמעם לעשותם חזקנו, נעיסות בימינך נצח תחבקנו
בקומך לשפוט על כל נעלם הצדיקנו, מנסתרות נקנו.

⁽¹⁾ שם: וכן גטילה כתב וטבילה בזמנה.

⁽²⁾ שם ושם ד' צ"ח: וכן גטילה כתב וטהרות המסאים בקרבן הראוי.

⁽³⁾ שם ושם דף צ"ט: „בן גיבורל כתב באחרות משפט וערך ומכס וחרם וכן גטילת
כתב וחרם ומכס וערך.“ — עד כאן מה שמצאתי בפי' ר"ם תבין ונמצאו בהם קצת שנויים באזהרה
אלו שלפנינו וגם יתראה מזה כי הלך גיבורל גם בעקבות ר"י גיקטילא. (ש'ו'ח'ה').

פיוטים בסוף הסחזור ההוא :

קדיש.

שוררי יחידה, זמרי בתורה,
ברכי לנצחי, חן יקב-ברוחי,
למדי דבריו, לב, עשות אמריו,
שיר, נעים זמיריו,
דור לדור, כבודה, יהלום ופמרה, ומללי
צפצפי ושבחי, ולהר קנוחה⁽¹⁾, בשיר עלי
מה מאד חשקתיו, ואתאבה
ובלב חקקתיו, ואכתבה
וענק עדיתיו, ואתאוח
לערוך תעודה, בית נוה יהודה, בחן כלי (רמז בן יהודה?)
לעדות בלקחי, ציץ פאר ומצחי, ותור חלי
דודי לצורך, ועוז תני
אל נוה יקר, יסוד קני
אל גאון פארך, בהוד עני
קול זמיר בעדה, מזהב חמודה, וסלסלי
יצרי וגוהי, קדישי ונצחי, וגדלי.

ברכו (שם).

עם אלהינו נהלל
והקם לבב ישורה
לב נבון לחש יספה
כי בחכמתו יספה
ובקדוה פיו ישפה
רם גדול עצה מחולל כל, והופק עב ודודך
יס, בעת ידו יסר, לו אגוש יקוד ויברך.
מהלל צדקו יתנו, יעריצותו במורא
כל בני אלים, ויענו שיר, בכנורות וזמרה
כי יקר לבושו וענו⁽²⁾ (?), סמאור יפעה מהורה (עי' כתר מלכות)
לו יסלסל שב ועולל, בת כבודה, עז לצורך
אור לבקר צח מברר תתני, כי הוא מאורך
הוא אלהים חי לעולם ממקורו כל מחיה
מחמד לבות וגילם יש כלי שכל מהוה
נר נפשות הוא והילים כל יציר טובו מקוה
רון בכוד עדה אמלל אברעה קומת ואברך
אהבת זכרו אעורה ובמקהלים אברך.

(ש'ח'ח')

(ח'ח')

⁽¹⁾ סמני ההדגה יש להניח, סמני.

⁽²⁾ אנלי צ"ל: "יענו".

פיוט (שע).

שעה מנחת עבד	לך הקריב בכוסך
נפשו, ויגיעו	וכל כחו הוסיף
עלי נדבת ידידים	אשר אספו אוסף
ויעש עטרות	עדות ביהוסף
תפוחי זהב	במשכיות כסף.
לעבוד עבודתך	הן לבו נדבו
ולפאר ביתך	הכין מחשבו
ואחר מצוותך	רץ שחרו וערכו
לזאת תרבה טיבו	וזאת תרבה לו תוסף, תפוחי זהב...
מאד חפץ ובחר	לכת אחריו
ותמיד לא יאחר	לעשות דבריו.
קרבהו ותבחר	לשכין תצריך
עם כל בחיריו	יחד בהתאסף, תפוחי זהב...
ד'יה קרוב לשוועו	עת שמך יקרא
כפר את פשעו	ענהו בעת צרה
החיש את ישעו	ובימיו מהרה
יבא בבשורה	לכל מחנות מאסף, תפוחי זהב במשכיות כסף.

[הפיוט הזה הוא לכבוד איש ששמו יוסף בשעה שהתנרב עטרות ותפוחי זהב לספר תורה, כי נדבו לבו לפאר את בית אלהינו בהם גם הוא אחרי נדבות נדיבים אחרים מבני עמינו ידידי ה' אשר אספו להדרת הבית או אולי גם לבנותו, ואולי היה אז חנוך הבית הכנסת ההוא. ולזאת יתפלל המשורר ויאמר כי ישעה ה' אל מנחת עבדו יוסף, בהתפללו בצבור בבית תפלה זו עם בחירי ה'. ומלשון: לעבוד עבודתך וכו' משמע שהתנרב יוסף גם כן לעבוד לפני התיבה. ואולי יוסף הזה הוא ר' יוסף אבן מיגאש הראשון זקנו של השני. (שיז').]

ו.

[הערות לתשובות רשי ורבותיו אשר בראש ספר חופש מטמונים⁽¹⁾].
אמר שניאור זק"ש מה מאד שמחתי כי יש את לבב החכם המוציא לאור המחברת היקרה הזאת ידידי נ"י ישר, עם כל הישרים בלבותם, הנותנים

⁽¹⁾ אלה ההערות כתב הרש"ז בתוך ס' חופש מטמונים שלו, כנראה מיד בצאתו לאור, ובעת נשלח הספר הנ"ל ספריו לידידי החכם ר' דוד קויפמאן, והוא שלחו אלי, וכפי עצתו הטובה העתקתי ופירסמתי אותן גם כן פה ברבים. ויען כי עבר זמן רב מאד סעת נכתבו ההערות עד הנה — תשע וארבעים שנה — העיוותי למטה על קצת דברים והראיתי על איזה ספרים ומאמרים אשר נדפסו אחרי כן.

פאר וכבוד לשם ישרון צהלה ורנה לזכר קדמותו, כי יקראו כיום מפה ומפה לשמשות שמי ישראל המשמשים לפניו במרום התורה והחכמה אשר קדרו בצהרים ולמצדיקי הרבים הכוכבים דרכו מעקב אשר חותמו ואספו נגהם בלא משפט, יקראום ויזריחו עליהם אור, כי יקראו מערמות עפר דברי גדולינו, דברים עתיקים, דברים צדיקים, והמה בכתובים ורקובים, אבק יורה עליהם, ועש יאכלם, מעפר יקימום וירימום, בל ירימו עוד תולעים, ובין נדיבי עם אלהי אברהם המתנדבים בעם, מחוקקי ישראל וסופריו, יאספו וישבו, וגם המוציא לאור גם הוא, כמוהם כמוהו, הגדיל חסדו היום לעשות עם המתים החיים עדנה אתנו ברוחם, כי התעסק במצוה רבה לקיים דברי המתים בל ילכו לטמיון, ולרובב שפתי ישנים, הצפונים, שפוני טמוני חול. היטב מאד לעשות בזה, תהי משכורתו שלימה! שבח יתנו לו כל צבא דורשי רשומות קדמוניותינו כיום ביה, תפארת וברכה גדולים חקקי לב החפצים ושמחים בהצלת כתבי הקדש! —

מה ישמח לב כל אוהב תורת רש"י התמימה, ומה יגיל כבוד כל משכיל המבין ביקרת פרשת גדולת הפרשן הגדול הזה ז"ל וענוותו ותומתו, מה ישישו לקראת המחברת המהודרת הזאת, בהראותה עוד לכל קורא את יקר תכונת נפשו היפה ואת תפארת גדולת גדולי תרומות מדותיו וחמודותיו גם ע"י כתבי יד אלה התשובות החשובות ממנו ואליו שהיו גנוזים ימים רבים! — הענוה אזור למתניו בהשיבו דבר לשואליו והאהבה להם אזור חלציו. במלות "חביבי", "אחי" ירצה ובפיו תרצנה סלה פה ובתשובתו הבאה בספר מלא חפנים (מכל המכתב שם נראה כי נכתב רק ליחיד, ואף כי על גב הכתב נאמר "לרבני אלצורא") ויתכן כי מה שכתב רש"י בתשובה אחת — כפי ההעתק במכתב עתי ציון תרי"ב צד קמ"ג "והנני קורא מפי לאחר מאחי" כוונתו על אחד מירדיו, (אגב אעיר כי בלשון רש"י שם בציון מקודם: "ופי נאלם מלספר תלאות העוברות עלי על אחי ז"ל" אולי צ"ל "על אודות אחי ז"ל..."). ובכלל היה דורו של רש"י ז"ל דור צולח על דברי אהבה וענוות צדק — מי יתן לנו דור טהור דור מבורך זה! — ורש"י הנהו ככל המון גדולי ישראל אז, הכל לפי גודל שדה תנובות תכונתם כן רוב הענוה והחיבה לזולתם, ורבותיו רבותינו ז"ל, אנשי חמודות, במדות נכבדות, היו לו לעינים. כי כאשר התלמידים לא מרו את מוריהם, רק נכנעו מפניהם, כן גם המורים נהגו כבוד בתלמידים, ולצואריהם היו רבידים. כן אנחנו רואים הלום מתוך התשובות לרש"י מרביותיו, אשר לא ימצא להם כל אמירות אהבה ומיני חבה לערות בהם מקור אהבתם אליו, וידברו בו נכבדות עד מאד, ולכן אנו רואים ג"כ את רש"י יוצא בעקב רבותיו, עקב ענוה ואהבה, לחבב ולכבד את תלמידיו, אנו רואים זאת גם הלום בתשובתו לר' נתן — אשר נחשב לתלמידו כאשר נאמר לפנינו — אחרי ראינו בתולדות רש"י (ע"י קורא הדורות דף י"א וצונץ), בציון ובמלוא חפנים (שם ושם כותב על ר' שמעיה תלמידו ונכדו:

שבעה אחינו¹), ובדרך כלל נהגו הסורים אם התלמידים מנהג סוקראטס בדישת האמת והקדע, לא החשיבום לתלמידים כי אם לרעים ומבכנים הלוכדים זה מזה, וחליפות עמהם במחשבות לבם, לקיים האמנה: ומתלמידי יותר סבולס, על כן נמצא מצד אחד כי כבדו ויראו מאמנה עד מאוד אם מוריהם לכלי להורות בפניהם (ריי בר) יהודה סי' י"ד באסיפה זאת). ולא רק התלמיד חדר חדרת קודש אל דברי הרב, כי אם גם הרב אינו צובק לחלוק על דברי תלמידו (ריי הלוי סי' י"ג) בקייכו מילי דאבות: כל הלוטב מחברו אפי' וכו'. — ומצד השני גם התלמידים — בכל ענוותם וצניעותם — לא חלקו כבוד לרב במקום שיש חלול האמת, כי ידעו בטח שרבותיהם — אשר כמותם אך האמת כל מגמתם ותכליתם — ימתלגו על כבודם מפני כבוד האמת. על כן לא נמנע גם רש"י ויל, התמיד העניי אשר יצניע לבם עם רבותיו תמיד, מלחלוק עליהם לפעמים. עיי' צונץ תולדות רש"י ערך "רבותי". ועיי' לקוטי הפרדס דפוס אמשטרדם תעיה דף מ', שם כתוב לאמה: וקשה לו (לרש"י) לומר כדעת רבו ר' יעקב ושם דף ל"ו: שאלו תלמידיו לרבינו שלמה וכו' אמר להם אף אני שאלתי את רבינו יעקב בר יקר ואמר וכו' אבל סבירא לי — וזכרתי כי מוזכר זאת גם במטה משה, וכן בתניא רבתי ענין נטילת ידים סי' כ"ב, וחידוש הוא כי בכ"י ספר, לקוטי סי' התרומה אבי העזרי וסי' המצות (ובדברתי על אודותיו במקום אחר) סי' ס"ד מצאתי בזה"ל: הנפנה קודם לבעודת וכו' רבינו יעקב בר יקר וצ"ל היה מצריך ליטול ולחזור וליטול וכו' ורבינו אבי העזרי פסק נטילה אחת עורה לכאן ולכאן — ונמצא אם כן בכ"י זה שאומר שאבי העזרי הוא החולק על ריי בר יקר בדיו זה עצמו שנזכר בכל הספרים הנזכרים שרש"י הוא החולק על רבו. — מתוך התשובות האלה נראה, כי כבר יצא לו לרש"י מוניטון בעולם גם בדורו (וזה דלא כמו שחשב אחד מגדולי דורנו המוכיר הנודע בכרך הששי מספרו הגדול²), כי גדולי הדור היו מריצין אליו אנרות, והביאו לו כל הדבר הקשה. — ונתחיל מר' נתן בר מכיר הוה, הוא ר' נתן סתם הוא ר' נתן כי לכאורה נראה, כי ר' נתן בר מכיר הוה, הוא ר' נתן סתם הוא ר' נתן הישמעאלי המוכא ברש"י, והוא ר' נתן המכירי המוכא במהריק, ולו שם בשלשה. עיי' צונץ שם³. והתשובה מרש"י לר' נתן הזאת תחזיק לכאורה את השערת הרב החכם הגדול הנזכר במקום הנזכר, כי אולי היה ר' נתן מארץ ערב, ולזה יקראוהו רש"י, ישמעאלי, כי נראה מתוך התשובה, כי מארץ רחוקה בא אליו ר' נתן בשאלותיו, ומפרכת הביא לו לחמו של תורה, כי כתב עליו רש"י: הנודע במקומינו אמת נודע לשוב, ומימיו אנו שותפים

(¹) עיי' מ"ש ידידי הח"א ברלינער במ"ע המוכיר לרמ"ש שנה י"א עמוד 78 (ושם שורה 7 למטה צ"ל: נמצאת התשובה בכרך הדברים שהביא עמו מרחם שמעיה חמיו של רבינו אחי. ושם שורה 6 צ"ל: שווענערפאטער במקום שווענערזאנקן). ומ"ש החכם גראס במאמציין לר"א קרלינער שנת עשרות עמוד 83. ועיי' גם מ"ש בתחב"ב ש"א עמוד 216.

(²) נראה כוונתו להח' אטס, אמנם החכם גרעין בספרו ח"י עמוד 70 כתב כמו הרש"י.
(³) ועיי' מ"ש התבב צונץ במשורי קורות הליטוטר של הציטטס עמוד 158-160.

ולאשר היה ר' נתן החוק מאד מרשי, ע"כ לא בכל פעם שמע רש"י תורתו
מפי ר' רבנן מפי כתביו, כי אם גם פעמים ע"י איש הבינים כר' אבהו (ע"י
צונץ שם) ואזן רש"י לקחה דברים על אודותיו של ר' נתן פעם מפי השמועה
ופעם ע"י הא"ת אחרים, ככתוב: „אזן שמעה אשרתהו עין האתה תעדתה
ובר'". והרשי תשבו להבין כאשר נחשב ר' נתן בענינו לתלמידו של רש"י.
כי זה ר' נתן, נתן להרשי תורת אמת לרוב בביאורו מלות לשה"ק ובפירושו
פסוקי תנ"ך. ובבר נראה מדברי רש"י שהיה ר' נתן, קרא תנא ופיומן בלול
בכל במקרא... הגדה ופיוט וחבל על האכרין פיוטיו, ואולי עוד ישתכחו מה
סבם! — ואולי היה יותר חכם מצ"ן במקרא הגדול ופיוטין מבהלכות ובמשא
ומתן של גמרא, וכן לקח תורה מפי רש"י והוראות מאת האדון הזה הקד
ובדק כי בדון היה מדוקדק ולן יותר בעמקי של הלכה, ואם ר' נתן שלנו
הוא הישמעאלי — מה שבאמת יש לספק מאד — או לא (!), הנה זאת היא
בלא ספק, כי ר' נתן ברי מביה שלנו, הוא ר' נתן המביר שבמהרי"ק, הוא
ולא אחר, וזה יבואר עוד במה שיבוא. במהרי"ק שם שרש לא כתוב: ועוד
שהיו מצאתי כתוב ר' נתן המבירי שאל מאת הבינו יצחק ברי יהודה...
והשיב — ומסי' יא המסומן באסיפה זאת, נראה הקורבה הגדולה שהיתה
לו לר' נתן עם ר' יצחק ברי יהודה, עד שבקש רש"י מר' נתן לבדוק בספריו
אשר היו ג"כ כפי הנראה ע"פ הגהות ר' יצחק ברי יהודה (כאשר הגיה רש"י
לרוב ספריו מספרי רבו הנה, וכאשר יתראה ביהוד מס' המדובה, וכן כותב
ר"י ברי להרשי מ"י כ"ה וס"י כ"ו: „אן הבין גרסינן) ולראות איך כתוב שם,
כי הסתפק אם מצא חלק בספרי ר"י ברי יהודה או לא הבין נוסחתו או
הגהתו. — וכפי הנראה, לא החל ר' נתן להריץ אגרות שאלותיו לרש"י, כי
אם אחרי מות רבינו יצחק ברי יהודה, כי מתחלה כתב לרבו הזה, ואחרי
כן עשה את נושא כליו, הוא רש"י, לרבו, ולזה תמצא פה שרשי כותב אליו
על ר"י ברי, רבינו כי שניהם למדו ממנו, וכן כותב כבר עליו „וצ"ל" —
וכפי הנראה גם מה שכתב רש"י למעלה (ס"י יורד), והעיד באגרתו על רבינו
הקדוש וצ"ל הכוונה על ר"י ברי יהודה. — ור' נתן זה הוא בוודאי ר' נתן
שמוכיר בשם הגדולים (חיג דפוס פפרים מערכת נ') לאמר: „רבינו נתן
השיב לרבינו מנחם אחיו, כלשון הזה כתב הרב שבלי הלקט בכ"י בכמה
דוכתי" — וזכרתי כי ר' נתן בר מכיר מובא בס' מטה משה שתי פעמים
בדני שבת, וכן בתניא ס"י מ"ו ענין שחרית של שבת מביא מה שמצא טעם
בשם רבי נתן בר מכיר ז"ל, ושם בענין מנחת שבת מביא ג"כ מה שמצא
בשמו, והוא המוזכר בלקוטי פרדס (דף כ"א), תשובת ר' נתן שהשיב לר'
מנחם אחיו ומקורם לזה שם (י"ט ע"ב), ואני מנחם אומר" ולהלן שם (דף
כ'), „אבל אני נתן אחיד" ולהלן שם, ואני מנחם רוח אחרת עמי" — והנראה
כי רש"י הרבה להשיב תשובות שאילות לר' נתן, ור' נתן לא החזיק כל

(1) ע"י ב"ס נטעין נעמים בחלק האשכנזי עמוד 11 בהערה כי בפירש"י כ"י משנת רמ"ט.
ובן כ"י קרייפהאפט אינו מביא את ר' נתן הישמעאלי, ולפ"ז לא הביאו רש"י, אה נתוסף בזמן
מאוחר.

טוב אדוניו רש"י בידו לעצמו, כי אם חלק מכבודם לאחיו ר' מנחם, ומתוך הקיבוצים שבידי האחים האלה נלקטו אחד לאחד בילקוט הפרדס והשבלות ובס' התניא (וכן מצאתי דברים רבים הנמצאים בלקוטי פרדס גם בס' מטה משה בשם השבלי לקט) בהביא כל ענין איש על מקומו, ולכן בשנוי המקום לא נדע מקומם העצמי איה, ומקורם הראשון, מבטן מי יצאו הדברים, כאשר נמצא באמת בלקוטי פרדס לבד התשובות הנזכרות מר' נתן לאחיו ר' מנחם, עוד שתי תשובות לקוחות מתשובת רש"י זו לר' נתן, האחת היא שם דף ח' ע"ב: "ושאלתם בגולה עד ששים בתקופה וכו' והיא מס' ב' פה אך בשינויים, וכן שם דף י"ב בענין יום הכפורים הסתחיל: "ושאלתם איכא בינייהו יום הכפורים? היא מס' ט' פה, אך שם בשיבושים, ובשתי התשובות המלקטים שם שינוי לשונם מן "ושאל" אל "ושאלתם", אך בשניה נשאר שם לשון "והקשה לו" — ובאמת נראה כי על ידי לקוטים וקצורים כאלה אשר השתמשו והסתפקו בהם אח"כ, נסתתמו מעינות חכמת קדמונים ונחלי עדניהם כי נדעכו ממקומם, עלו בתהו ואבדו, כי מה תעלת הברכה לעומת נחל נובע מקור מים חיים? ומה הלכות קטועות נגד הלכות גדולות? — וכבר העיר הגאון מהרי"ק ז"ל לאמר: "וכן משמע קצת מתוך מה שמצאתי בתשובה אשר לא הזכיר שם מי הוא המשיב... שהרי רבינו גרשון מאור הגולה חולק כאשר כתבתי לך מתוך לשון תשובתו שהביאה המרדכי בשלהי יש נוחלין ועוד מצאתיה לאותה תשובה עצמה בין תשובות הגאונים הקדמונים יותר ויותר באורך ממה שהביאה המרדכי בדרכו לקצר ושם מתבאר בהדיא" (שרש צ"ד). —

נשוב לענין ר' נתן ומשפחתו, באמת נמצא שם ר' מנחם בן מכיר בסדר הושענות שלנו ובפיוטים רבים וזולתם (ועי' היידענהיים מבוא הפיוטים והוא הוא בודאי או ר' מנחם בר' מכיר אחי ר' נתן שלנו או ר' מנחם בר' מכיר אבי ר' מכיר אבי ר' נתן שלנו, אחד משניהם הוא בלי ספק [ומשום דרכי פיוטי ר' מנחם הזה, משום זה אין סתירה לסברת היות ר' נתן ספרדי, בהיותו רואים כי גם הוא ככל המון הפייטנים הצרפתים והאשכנזים הנעים זמירות ושירים ארג בדרשות חז"ל והגדוניהם, וכי נקבצו פיוטיו לנקבצי פיוטי האשכנזים, הן נמצא לפעמים, כי גם פייטני ספרד יסדו פיוטיהם לפעמים על האגדות והמדרשות — ופיוט אשר אשש לבן גיאות לעד — רק הטיבו לרוב לדבר צחות בכל זאת, וכן ימצא אצלינו ממשוררי הספרדים שירים וזמירות וקנינות כמבין עזרא ר"י הלוי ובן גבירול]. ואם אין ר' נתן ספרדי, כי אז אולי ר' מכיר בעל פירושי אי"ב המובא ברש"י ותוס' (עי' צונץ שם 318) אחי גרמיה הלועזי צרפתי (עי' באחת התולדות שכתב הרב הגאון והחכם הגדול מהרש"ל רפאפורט נ"י ⁽¹⁾) הוא ר' מכיר אבי ר' מנחם וקנו של ר' נתן, כי בודאי לא לחנם נקב רש"י שמות יחס משפחת ר' נתן, כי

⁽¹⁾ עי' תולדות ר' נתן הערה 12 ובהוספותיו בבכורי העתים (ע"ד א"ב דר' מכיר) תק"צ ותקצ"א.

אם כאשר השיב, מפני הכבוד לר' נתן שם שמות משפחתו שמות הגדולים אשר בארץ לאמר, כי ראוי להיות חומר מגוע ישרים, ואשרי יולדתו⁽¹⁾. וגם לר' מכיר הראשון הזה כי היה בעל הלשון וחבר מדרש מלים, ונראה כי ר' נתן בר מנחם רבו של ר' צדקיה בעל שבלי הלקט שהיה בזמן מהר"ם בר ברוך ברוטנבורג (שהיג היג מערכת צ') הוא ג"כ מיוצאי חלצי ר' נתן או ר' מנחם אחיו, כי נתן, מכיר, ומנחם, אלה שמות בני המשפחה המיוחסת הזאת. — ומשפחת המכירי נשתלשלה גם בדורות האחרונים. בעל סדר היום שמו ר' משה בן מכיר, ובהקדמתו אומר, כי הוא משפחת המכירי גם בעל אבקת רובל שמו ר' מכיר⁽²⁾. בשפתי ישנים מובא ס' ילקוט המכירי כ"י מ' מכיר בר' אבא בר' מכיר⁽³⁾. בספר אבני זכרון אשר יצא לאור מחדש ע"י הרב החכם הגדול רשד"ל נ"י, נרשם במצבה ל"ו: "בני מכיר האחד הוא ר' אברהם בן ר' יצחק בן מכיר וכתוב עליו: "חכם חרשים רופא נאמן" והני במצבה ל"ז הוא ר' יוסף הרופא בר' אברהם הרופא בן מכיר (הוא בן הקודם כפי הנראה, ונעזב שם יצחק אחרי אברהם ורק נשאר השם אשר התייחשה אליו המשפחה "מכיר") נאסף אל עמיו ה"א קכ"ב. — ר' יוסף בן מכיר מובא בתשובות מהר"ל בן חביב, ר' יעקב בר מכיר הוזכר בשו"ת הרשב"א ס' שצ"ד ובשו"ת בשמים ראש — [ועי' ס' הר אבל שכתב: וראיתי בשו"ת בשמים ראש ס' שמיה כתב המאבד עצמו לדעת... והריני נשבע חי ה' צבאות כי לא יצאו דברי עתק כאלה מפה קדוש רבינו הרא"ש זלה"ה כי מלבד אשר הוא נגד רבותינו חכמי התלמוד... וכבר יצאו עוררין על ספר הנ"ל דלאו גושפנקא דהרא"ש חתים עליה כאשר כתב הרבה פעמים הרב מ"ה יוסף דוד זינצהיים בספרו יד דוד⁽⁴⁾. — ועי' גם מה שרמז הש"ג ע"ד שו"ת בשמים ראש]. —

בראב"ן מובא מעשה מכירי (84) ונראה כי הוא מליקוטי הלכות למעשה של ר' נתן שלנו כי הקדמונים אספו לרוב מעשה רב וגדול ונהגו אחריו. וכן תמיד בראב"ן מעשה רבותיו ומעשה עצמו, מעשה רש"י שכתבם לזכרון. וגם מזה אנו רואים גדולתו של ר' נתן וכן ברף 148 בראב"ן: ומצאתי שאילה ששאל ר' נתן המכירי את רבינו יצחק בר' משה נ"ע. ובלקוטי פירוש ושמעתי על ר' יצחק בר' משה שלא היה רוחץ מ"ז בתמוז עד מ' באב — [בשבלי הלקט ח"א כ"י מובא רבי ר' נתן ז"ל ויתוקן: טעות יה"ש בציון צד 113 שחשב שהוא ר' נתן בר יהודה] —

(¹) ונמצא עוד ר' נכיר בזמן קדום, עי' יוחסין השלם עמוד 84. ועי' מ"ע צרפתי רעיוע שנה עשירית עמוד 98, ועי' צונץ בספרו הנ"ל עמוד 106, ועי' מ"ש החכם גראם במכתב חרשי להח' גרעץ 1878 עמוד 248. —

(²) עי' על ספר אבקת רובל כ"ס חמד שמיני עמוד 164 ועמוד 210.
(³) עי' קריה נאמנה לרש"י פ"נ מ"ש הר"ם שטראשון ז"ל עמוד 304 ומ"ע רעיוע חלק כ"ה

עמוד 53.
(⁴) ע"ד ס' בשמים ראש עי' ריטוש להח' צונץ עמוד 226 ומ"ש הר"ם שטראשון בקריה נאמנה ע' 295, וכבוד הלבנון שנה עשירית מחברת ר' ע' 2 ותולדות אנשי השם בברלין מהח' לאנדרסונוס ע' 101—105.

והנה לא לבד ה' נתן בר מכיר שאל קדמיה, כי אם גם רפני הגדול והמוכהק, רבו היקר ר"י בר יקה יקר וכבוד גדול עשה לו, לשאול מלפניו לחוות לו דעתו, כי האגרת השניה באסיפה זו (סי' י"ב), "מי אנכי חדל אישים... ומה עלתה על לב רבינו הזקן ראש נדיבי פאתי יעקב" הוא בלי ספק לר' יעקב בר' יקר (בליקומי פהרם כתיב פעם אחת: "ומורי קבל מרצו רבינו יעקב בן יקה זצ"ל") כאשר בן יכנהו רש"י תמיד, הזקן: ע"י קורא הדורות ה' ה', וע"י צונץ שם בערך השם הזה, וכן קוראו גם תלמידו ר' שלמה בר' שמשון, ע"י בקורת תולדות רש"י בציון י"ב, ומה נשתומם על הכפז הגדול אשר חלקו והחכיבה היתרה אשר הודיעו לו להשיי רבותיו ר' יצחק סגן לויה ור' יצחק בר' יהודה — הראשון באגרתו האחת אליו (סי' י"ג), והשני בשתי אגרותיו (סי' י"ד וסי' ט"ו ואילך, אך הסי' ט"ו צריך להיות מסומן למעלה אצל: "לאהוב למעלה...") או שלש, כי כפי הנראה מן הדבור המתחיל: "וששאל נבבל שרף" (סי' י"ט) היא אגרת בפני עצמה אך יחסרו בה לפניה אוזיהו מקומות של שבחים ותוארים, כי סיים לפניה: "והמקום ירבה שלומי ונראה גם כן מה, כי לא רק עם ר' יצחק בר' יהודה לבדו היה לו להשיי קורבה גדולה (כמו שחשב הרב החכם בעל תולדותו) כי אם גם עם כל שלשת רבותיו המיוחדים — וכמעט נוכל לאמר כי ר' יצחק הלוי כבודו עוד ביותר בכתבו לאמר: שלא יחשבנו אדוני חביבי כמו על דבריו אע" כותב וכן אהבהו עד לאחת — ולפי שידוע לו קשירת חיבתו מודיע לו כו' — הנה אנו רואים כי לרוב האהבה שבניהם אשר נקשרה נפש התלמוד בנפש הרב הודיע לו הרב ובשרהו על אדות מעמדו הברזם הבלתי נוגעים בעניינים תוריים, וזה לנו כי המעתיק השמיטם, כי לא נחשבו בעיניו, כי יודע אם לא כללו בתוכו דברים הנוגעים לתולדות חי' ר' יצחק הלוי — והנה נראה, כי ר' יצחק בר' יהודה ור' יצחק הלוי גם שניהם קראו לרש"י בשם קרוב: "קרובי" (נראה כי באגרת הראשונה להי' בר' יהודה חפר שם רש"י אתר: "זה הודי וזה רע"י) ואם כי יכול להתפרש על קרובות תכונות הגפשות, אבל נראה כי היו קרובים סמך בקרוב בשר, כי באמת נמצא שם "יצחק" חוזה חלילה בשלשלת משפחת רש"י, אביו, אבי דודו ר' שמשון הגדול הפייסן¹ הירוע (אסנך הוא סגה אסנך בכל זאת יתכן כי אביו ואסנך היו קרובים זה לזה), וכן נכדו של רש"י הוביץ ור"י הזקן בעל התוס' (ע"י צונץ בראש התולדה, וכן ע"י תשב"ץ ח"ג ענף הסיף) — ואחרי כי ביצחק יקרא זרע בדרך ה' משפחת רש"י, יתכן כאד כי גם רבותיו הידועים בשם יצחק, היו סמשפחתו, וגם אשר קראוהו רש"י, ר' שלמה יצחקי, ולא ר' שלמה בר יצחק, מעיד כי משפחתו היתה ידועה בשם "יצחקי" קמעם האמור — וכי ר' אברהם מיטאל בספרו תורת נזיר בסאמה הזקנה הבא בסוף הספר מעמות אנשים ונשים, "יצחקי יש משפחה שיש לכל אחד מהם שם העצם ושם משפחתם יצחקי" — ושאריו של בעל שם הגדולים היה

¹ דודו של רש"י אינו הפייסן, ע"י ס"ש הח' צונץ בספרו הנ"ל עמוד 112.

פִּהֲרִיא יִצְחָקִי בַעַל זֶרַע אֲבֹרָהֶם (שהיג חיא מערכת מ' ובא זכרו גם בס' שִׁבְר פּוֹשְׁעִים לַמֵּהֲרִים חֲאֲנִיז). וְכֵּן הָעִיר מֵהֲרִיא מִיטָאֵל הַנִּיל, כִּי נִמְצָא שְׁמוֹת שׁוֹת לַפְעֻמִּים שֶׁהֵם שְׁמוֹת הָעֵצִים אֲצֵל אֱלֹהִים, וְשְׁמוֹת מִשְׁפַּחָה אֲצֵל אֱלֹהִים, וְבִצְדָק הָעִיר, כִּי בִרְאוּת מִשְׁפַּחָה כִּי יִרְבַּ לָּבוֹא שֵׁם אֶחָד בָּהּ, או כִּי גִדֹּל בְּקֶרְבָּהּ גִּדּוֹל וְקִדּוּשׁ, הַקִּדּוּשָׁה אֶת שְׁמוֹ לְהַתִּיחֵם אֵלָיו, וְאֵנִכִּי מֵאֵז חֲשַׁבְתִּי כֵּן בְּשֵׁם "שְׁנִיאֹר" כִּי הוּא גַם שֵׁם מִשְׁפַּחָה וְדָבָר זֶה מִתְּשׁוּבַת הַרְשָׁבִ"שׁ לְמִדְתּוֹ, כִּי בִסִּי רִ"ל כּוֹתֵב: בְּגִנְיָה אֶל הַחֲכָם ר' מֹשֶׁה שְׁנִיאֹר יִצִּי בְר' חֲיִים נִיעִי — וּבִסִּי רִ"ב כּוֹתֵב עוֹד אֶל הַנִּיל: עוֹד אֶל הַחֲכָם ר' מֹשֶׁה יִצִּי בְר' חֲיִים שְׁנִיאֹר נִיעִי. וּבִסִּי רִכִּיט: "בְּגִנְיָה שְׁאֵלָת כִּי אֵתָּה וְר' מֹשֶׁה פֶּשְׁכִּיל יִצִּי בִירְתָּם הָרַ" מֹשֶׁה שְׁנִיאֹר יִצִּי וְר' מֵאִיר בּוֹנִיל וְר' יִצְחָק לֹוִנִיל" — וְכֵּן ר' מֹשֶׁה חֲנִיז בְּרֹאשׁ ס' מִשְׁנַת חֲכָמִים, יוֹדֵה אֶת "אֱהוֹכִי הַנְּאֻמָּן... פִּהֲרִיר יַעֲקֹב מְנַדִּישׁ דָּא קוֹסְטָא שְׁנִיאֹר" (וְכֵּן יוֹדֵה אוֹתוֹ בִּסְפָר אַחֵר מִסְפָּרִיו) וְהוּא הִדְבֵּר בְּכִינוֹי יִצְחָק וּמְכִירִי — וְנִרְאָה כֵּן גַם זֶה בְּהַפְּיִיטֵן ר' יִצְחָק שְׁנִירִי כִּי שֵׁם מִשְׁפַּחָתוֹ הוּא שְׁנִירִי וְהוּא שְׁנִיאֹר ⁽¹⁾ וְשְׁמוֹ הָיָה ר' יִצְחָק בְר' נִתְנָאֵל עִי צוֹנֵץ בְּס' הַחֲכָם הַגְּדוֹל רִימ זָקֵשׁ [עִי 258]. מֵה שֶׁכָּתֵב רִי בְר' יְהוּדָה (פִּי יוֹ) "עַד שֶׁשִּׁמְעֵתִי מִר' אֱלִיעֶזֶר הַכּוֹנֵנָה עַל רְבוֹ ר' אֱלִיעֶזֶר הַגְּדוֹל גֵּאֹן בֶּן יִצְחָק (עִי צוֹנֵץ שֵׁם). וְאוֹלָם כִּי הוּא מוֹרוֹ הָאֲחֵר בְּאִמְרוֹ מְקוֹדֵם, וְכִשְׁפִּירֵשׁ לָצוּ מוֹרֵינוּ לֹא נִתְּתִי לְבִי לְדַבֵּר הַזֶּה? וְאֵת צָרִיךְ דְּרִישָׁה. וְאוֹלִי הַכּוֹנֵנָה עַל ר' יַעֲקֹב בְר' יִקָּר, כִּי הָיָה ר' יַעֲקֹב בְר' יִקָּר, אֲשֶׁר הָיָה כְּבִיר יָמִים מְרִי בְר' יְהוּדָה רַב מְשׁוֹתֵף לְשִׁנְיָהם, רְצוֹנִי לְרִי בְר' יְהוּדָה חֶרֶב וְלִרְשֵׁי הַתְּלָמִיד עִי צוֹנֵץ שֵׁם. אוֹ אוֹלִי הַכּוֹנֵנָה עַל רְגֻמִּיָּה, כִּי יוֹכֵל לְהִיט שְׁחִיָּה גַם רְבוֹ שֶׁל ר' יִצְחָק בְר' יְהוּדָה כֹּאשֶׁר הָיָה רְבוֹ שֶׁל ר' יִצְחָק בְר' יִקָּר, וְמֵה שֶׁהוֹכִיר ר' יִצְחָק בְר' יְהוּדָה בְּתִשְׁבּוּתוֹ הַקּוֹדֶמֶת לְרִשִּׁי: "וְכֵּן הָיִיתִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ שֶׁל ר' זְכוֹר לְטוֹב" — אוֹ יִבּוֹן עַל אֶחָד מִשְׁנֵי אֱלֹהִים אוֹ גַם עַל ר' אֱלִיעֶזֶר הַגְּדוֹל הַנִּיל ⁽²⁾. —

מִי יִתֵּן וְהָיָה אֶת לִבִּי חֶרֶב הַחֲכָם הַגְּדוֹל רִשְׁדִּ"ל נִי לְפָרְסָם עִי הַדְּפּוֹם הַתְּשׁוּבָה מְרִי בְרִי לְרִשִּׁי וְלֵאחֲרֵיהֶם וְהַתְּשׁוּבָה מְרִי הָלֹו לְרִשִּׁי (עִי צִיּוֹן שֵׁם) וְשֹׁאֵר הַתְּשׁוּבָה מֵהָאֲחֵרוֹנִים אֲשֶׁר בְּקוֹבֵץ תְּשׁוּבָה הַגֵּאֹנִים הַקְּדֻמוֹנִים אֲשֶׁר לוֹ ⁽³⁾, לְמַעַן יִפְּצוּ אוֹר עַל רִשִּׁי וְרִבּוּתִיו וְחִבְרִיו — אֲגַב אֶעִיר כִּי נִרְאָה אֲשֶׁר הַקּוֹבֵץ שְׁבִידֵי רִשְׁדִּ"ל אוֹ מַעִין קוֹבְצוֹ הָיָה גַם בִּידֵי מֵהֲרִיָּק. לֹא לְבַד שְׁנֵי הַקּוֹבְצִים הָאֵלֶּה מִגֵּאֹנִים קְדֻמוֹנִים יִכְלָלוּ גַם מֵאֲחֵרוֹנִים פְּרָגְמִיָּה וְרִשִּׁי

⁽¹⁾ שְׁנִירִי אֵינֶנּוּ שְׁנִיאֹר. עִי מ"ט ה"ח צוֹנֵץ בִּסְפָרוֹ עַל הַפְּיוּטִים עֶמֶד 110 וּמ"ט ב"ס עֲמֻדֵי הָעֵבֶדָה עֶמֶד 118. וְנִרְאָה כִּי גַם הַרְשִׁי חוֹר בֵּן. עִי מֵאִמְרוֹ רֹאשׁ שְׁנִיר בְּצוּפָה לְמִגִּיד שְׁנַת י"א עֲמֻד 78.

⁽²⁾ לְעֵנִד נִרְאָה כִּי אֵין זֶה ר' אֱלִיעֶזֶר הַגְּדוֹל, כֹּאשֶׁר אֵינֶנּוּ מְבִיאֵם בְּשֵׁם "מֹרִי" רַק בְּשֵׁם "ר' אֱלִיעֶזֶר" עִי מ"ט ה"ח צוֹנֵץ בִּסְפָרוֹ עַל הַפְּיוּטִים עֶמֶד 198 וּבִסְפָרוֹ קִירוֹת הַלִּיטֶרְטוֹר עַל הַפְּיוּטִים עֶמֶד 258.

⁽³⁾ וְכַעַת יִצְאוּ לְאוֹר עִי יִדְרֵי הָרִי מִלְּלַעַר אֱלֹהִים הַתְּשׁוּבָה מִתּוֹךְ כִּי רִשְׁדִּ"ל אֲשֶׁר הָיָה אַחֲרֵי כֵּן בִּידֵי.

ובו' (עי' מהרי"ק שם שרש צ"ד ועי' שד"ל כ"ח ז' ושיר שם בציון) כי אם גם נראה כי תשובה אחת ממש היה בידי מהרי"ק ושד"ל. עי' מהרי"ק שם שמביא תשובה שהשיב ר' שלמה בר' שמשון בשמו ובשם רי' לוי לר' יצחק ששאל משניהם. וכן בידי שד"ל שאלות ששאל ר' יצחק בר' יצחק לר' יצחק הלוי ולר' שלמה בר' שמשון (ציון שם) וא"כ רי' סתם שבמהרי"ק הוא ר' יצחק בר' יצחק. —

והבט ענותו של ר' שלמה בר' שמשון שאעי"פ שנשאלה השאלה מרי' בר' יצחק גם ממנו, הוא קורא לרי' הלוי מורי (עי' מהרי"ק שם) ובליקוטי פד"ס מוכח הוראה בשם ר' שלמה בר' שמשון בר' אליקים והוא הוא.

ואחרי התימו הערותי המעטות על דבר איזה אנשים מצוינים הנלוים לרשי' ואשר הצטרפות להם בתולדותיו, אמרתי להעיר עוד הערות קטנות בודדות, השייכים לתשובות הללו וקצת לחיי רשי'. — להערת החכם והמליץ המפורסם ר"ש בלאך הלוי נ"י בהעתקת תולדות רשי' הערה ח"י ראוי להוסיף על דברי האלפסי, דברי הרב המאירי בפסקיו ממסכת מגילה, כי ישבש הברייתא ותלמוד הכערב (כן קורא את הירושלמי) אם יהיה כנגד התלמוד בבלי. — ובצדק העיר הר"ש בלאך שלא עסק רשי' ב"כ בירושלמי (כמו הגאונים עוד לפניו, כאשר הוכיח הרב הגאון הגדול מוהר"ר ש"ר נ"י, וסעד לו בהקדמת ס' פאת השלחן שבדרך זה חשב גם הגאון ר' אלי' ווילנא ז"ל) כי לולא זאת לא היה שואל מרבו רי' בר' יהודה (ס' כ"ח) מאי טעמא קודמת פרה להודש, אשר רבו מבארו רק הטעם שמפורש בירושלמי. — צונץ כתב בסתם, כי רשי' נשא אשה בנעוריו, ולא הביא מקור לדבריו. והחכם המעתיק הנ"ל, הביא ראיות לדבריו, ופה אנו רואים הודעת רשי' בעצמו, בראש תשובתו לר' נתן: "ורחיים בצואר שמשתי לפניהם" וכן כותב אר"י לענין כי משמש בדי' לשונות, "כי קל מיהרתי בעניי לשמש אותם" יען כי היו רחיים על צוארו, ונראה מזה כי הלכה גם כסתם משנת צונץ. — גם כתשובות רשי' אלה לר' נתן נראה, כי יתאמץ רשי' להקל על

הקורא בכללי שימוש הלשון בענין כי משמש כו' והמלך המשפט (עי' צונץ שם). — מלשון רשי' (ס' י"א): "וכל הדבר כולו מוגה ואמרתי שמא מלבי כתבתיו" נראה להצדיק לכאורה תלונת ר' ישעי' מטרנא ז"ל על רשי' (כמו שהובא בשמו בציון ח"ב עמוד קס"ז) כי שבש הנוסחאות לפעמים, אבל בוא וראה נכדו ר' יעיר צדקתו בזה ויגיד ישרו בספר הישר (בהקדמה) לאמר: "כי גם ר' שלמה זקני זצ"ל אם הגיה הגירסא כפירושו (צ"ל בפירושו) הגיה, אך בספרו לא הגיה, כי אם שותי מימיו הגיה (הגיהו) על (פי) פירושו, אשר לא מלאו לבו לעשות כן בחייו, זולת במסכת זבחים לבדה, ובדקתי ומצאתי בספרים שלו כי לא הוגהו מכתובת ידו, שאם ידע הלכה יכתוב פתרונו, לפי ראות עיניו אם ירצה, אך הספרים לא ימחקו" — הלא אנחנו רואים מזה כי לא הגיה רשי' בענותותו מסבא זולת במסכת זבחים לבדה, וגם הגהה זו במסכת זבחים היא. —

יפה הגיה המוציא לאור והוסיף מלת „אלא“ בין „להעמיד“ ובין „על ידי“ בסי' ה', כי באמת מה שכתב רש"י „שהרי יש מקראות הצריכין להדרש ואי אפשר להעמיד (אלא) על ידי מדרש הגון“ לא מלבו הוציאם, כי אם הוא נובע ממדרש ריש ויקרא רבה: „ר' סימן בשם ר' יהושע בן לוי ור' חמא אבוב דר' הושעיא בשם רב אמרי לא נתן דברי הימים אלא לידרש“ והנה בעל ידי משה במח"כ לא הבין המאמר הזה, ע"כ כתב: „דאלת"ה למה לו להזכיר המעשים מה דהוה הוה וכו'“ — ואולם בעלי המאמר היו גלויי עינים ולא היו ידי שכלם כבדים כידי משה לבלי להרגיש בסתירות הנופלות בין דברי הימים והנביאים והספיקות הבאות בחשבונות, על כן חתרו לבוא מן נבכי המבוכות אל היבשה ולא יכולו כי אם על ידי דרוש ורמז בהוציא המקראות מדי פשוטם. והנה המנהג הזה לפרש דברי התורה והנביאים במקום הדחק לא על פי פשוטם, כי אם פירוש דרושי רמזי, הוא ישן נושן מאד, כנודע מפירושי פילון היהודי הקדמון — וביאור כזה היה נקרא בימיהם „בינוי“ כלומר: כינוי להפשט, כיחס הכינויים להשמות — מן לא ידעתי אכנה — ובשם ישראל יכנה — וכן בלשון חכמים ז"ל, כנוי נדרים — וידוע הרעות אשר הביא ביאור כזה להדת בימי הבינים כי השתמשו בו שימוש שאינו הגון, והתקלות אשר יצאו ממנו לעקור כל גופי המצות ולכזב אמתת ספורי התורה עד כי צרו עליהם וצרו צורה מאברהם ומן שרה דרשו כמין הומר. — וכבר ראו גם חכמי המשנה בימיהם את הנולד לסיפורי התורה והמצוות כי נעשה להם כוונים וסימבולים ע"ד ביאורי יידיה האלכסנדרוני הנ"ל, על כן אמרו המכנה בעריות משתקים אותו (מגילה פ"ד מ"ט) אשר הביאור הנכון שם כפי רש"י (שם דף כ"ה ע"ב), שדורש פרשת עריות בכנוי ואומר לא ערוה ממש דבר הכתוב אלא כינה הכתוב בלשונו וקרא אותה ערוה המגלה קלון אביו ואמו" — והגמרא שם במקומו ולשון חז"ל בכמה דוכתי בספרי שמביא רש"י שם, עומדים לעזרתו. ע"כ יפלא מאד בעיני פ"י הרמב"ם ז"ל שם במשנה הפך פ"י הגמרא וסגנון לשון רז"ל על לא דבר¹). — וטעם המכנים בעריות בימי בעלי המשנה ז"ל הוא משום צניעות, ומהאי טעמא גופא גזרו אומר בעלי המשנה עצמם „אין דורשין בעריות בשלשה“ כי גנאי הוא הדבר לדרוש בגלוי מדברים שבצנעא — [הוא הטעם האמתי לדעתי בזה, והוא דומיא דאיך הנאמרים בפרק אין דורשין זה משום כבוד אלהים הסתר דבר, וזה משום נאה ומגונה. ועי' בגמרא שם (הגיגה י"א, ב') והבן —] והם שאסרו הכינויים בעריות מחששא דהוצאת המקראות מדי פשוטם, ועקירת כל עקרי הדינים, הם שאסרו ג"כ הדרישה בהן ע"פ הפשט הגמור וההלכה הברורה משום דרכי צניעות, הם אמרו והם אכרו, ואולי התירו ג"כ הדרוש הרמזי בענינים כאלה אך בסתר מה שאסרוהו

¹ עוד לפני הרמב"ם פ"י כן רבינו חננאל, עי' פירושו הנדפס בש"ס ווילנא. ועי' גם בס' האשכול בשם הרב ר' יהודה (ברצלוני) ח"ב עמוד 61 ועיי"ש עמוד 71 ועי' גם מ"ש הג"ם שו"ר בס' נחלת יהודה עמוד 235.

בגילוי, כי לא יכלו להמלט גם הם מדרכי ביאורים כאלה, כמאמר המדרש דויקרא לעיל, ועוד יש לדבר מזה במקום המודמן לזה, אבל התבונן כמה דייק רש"י בלישניה למימר: „אלא ע"י מדרש הגוף, כי הרבה יש להזהר לזרות ולהבר במדרשים כאלה ההגונים מהמגונים, לכל נקלקל כבואנו לתקן — והנה נראה גם מזה, כי כמה דברים אשר כתב ופי' רש"י, לא מלבו בראם, כי אם יסודתם בהררי קדש דברי חז"ל (כאשר רוב פירושו לבמדבר ודברים מהספרי הם, ונדבר ע"ז עוד אייה) וכן היה דרכי קדמונינו ז"ל, אשר רוח חז"ל דבר בם תמיד ומלתם על לשונם, ע"י לקבן מה שנעיר בתשובת רש"י, והא לך עוד דוגמא אחת מתוס' בדה דף מיה, ב', כי על מאמר: „ודיש ביא מ"ט, אמר רב שמואל בר יצחק מתוך שהתינוק מצוי בבית דבו נכנסת בו ערממיות, כתבו: „ואפי' אין לו רב רגיל לצאת ולבוא ומתפקח יותר — ונראה כי דברי המדרש על המקרא ויבן אלקים את הצל"י ר' ירמיה בשם ריש בר יצחק אמר אית דמחלפין... ודרכו של איש להיות יוצא לשוק ולמד בנה מבני אדם, היו לפניהם בעת כתבם הדברים הללו, כי ממש הם דברי המדרש.

ע"ד ביאור, תרביצא' (ס"י י"א) ראוי להעיר עוד כי באיזה מקומות פי' רש"י: „תרביצא, גינה' והנה כבר הביא החכם ר"י לעווינואהן בבית יהודה כי היונים הקדמונים למדו בהליכה וסיוול, כנודע מהגן לוקא שטיילו בו בעת לימודם ועל שם הגן הזה יכונה בית מדרש בשם „ליצעאום' והבן ז'.

[בתשובת רש"י עמוד כ"ז שורה 1: הוה להו קץ] צ"ל לא הוה... כמו בהנדפס ביוחסין, והוא על פי המדרש: „ר' יצחק פתר קרי' בפרשיותיה של תורה, ששים המה מלכות... ועלמות אין מספר אין קץ לתוספות — ובדברי המדרש האלה השתמש בעל רעיא מהימנא בפרשת פנחס לאמר: „ששים מסכות ועלמות אין מספר אילין בתולות אחריה רעותיה דאינון הלכות דלית לן חשבון' ע"י ליטורבלאטט של אריענט מספר ל"ז לשנה זו — [1845 ע' 570].

(¹) ע"ד תרביצא ע"י מ"ש ר"ג ברילל ביאהרביכער שלו ח"ב עמוד 78—80 ומ"ש הח' לעווי במדרש מלים שלו על התלמודים והמדרשים ערך הרביצא ע' 667. (ש'דח"ה).

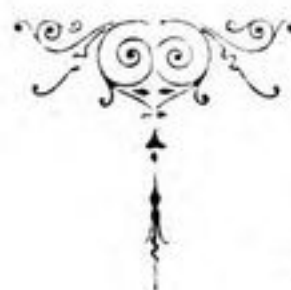
מטמוני מסתרים

אשר מצאתי בכה"י אשר בבתי עקד הספרים בברלין, לונדון ואוכספורד

אני

חיים בראדי.

גב' יוסף בירושלם

יוסף בן אהרן
בית המדרש

חוברת ראשונה.

קראקא

בדפוסו של יוסף פישער

תרנ"ד.

52

226.082
ON
I
C

ת ק נ :

ראש דבר.

מבוא.

- א. מכתב ר' יוסף בן תנחום הירושלמי אל ר' דוד בן ריא בן רמב"ם ידיו.
- ב. מחברת מ"ה ספר המוסר לר' זכריה בן סעדיה אלצאהרי.
- ג. שני שירים לר' סעדיה בן יוסף המאוחר.
- ד. הקדמת ר' יצחק ב"ר שלמה בן אבי סהודה לפרושו על ס' שה"ש.

בית הספרים הלאומי
והאוניברסיטאי
ירושלים

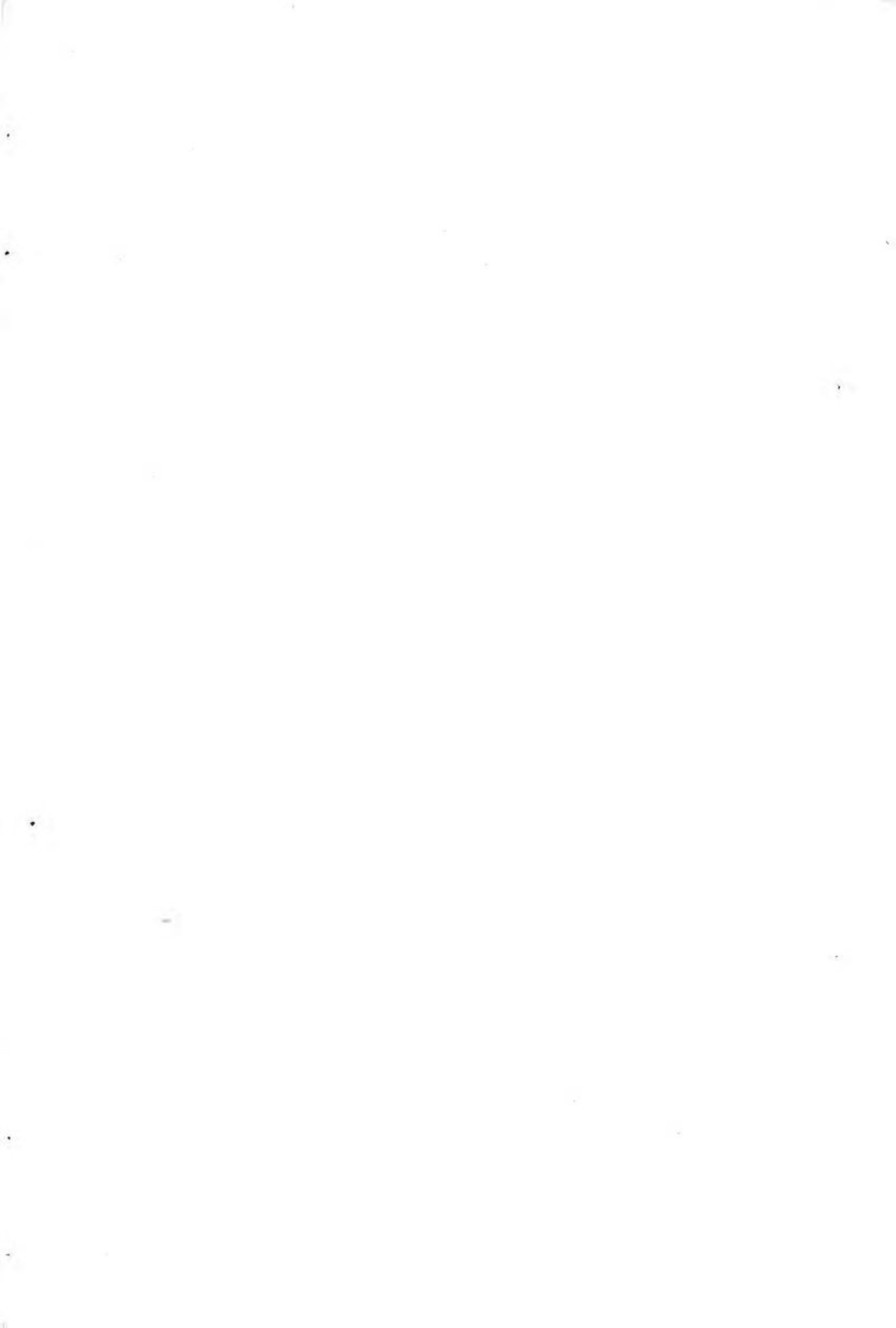
ראש דבר.

אמר חב"ר. בהיותי בקיץ העבר בבתי עה"ם הגדולים אשר בארץ אנגליה, נתתי את לבי לדרוש ולתור אחר שירי משוררינו הקדמונים, אשר בהם חשקה נפשי מאז והם שעשועי בכל עת ועדן, בעתות השמחה זמירות המה לי ובעת יגון המה ינחמוני. ואולם בכל זאת לא הנחתי את ידי מהפש בחפש מחופש בכה"י אחר מאמרים יקרי הערך, אשר יפיצו אור בהיר על חיי עמנו בדורות שעברו, או על חיי החכמים, אשר רבות פעלו בימיהם להרמת קרן התורה והחכמה, והיום כמעט נשכחו כמת מלב ואבד זכרם המה. ואתן תודה לאלהי אבי, כי הצליח הפצי בידי וכי נתן לי אוצרות חשך, ומטמוני מסתרים, מאמרים רבים, גדולים וטובים, אשר ישמחו לב כל דורשי החכמה כאשר שמחוני גם אותי במצאי אותם.

ואני הנה יש את נפשי להוציא את האוצרות, אשר הבאתי אתי, מחשך, ואת המטמונים מסתר אהלם, ולהודיע את טיבם בקהל רב. והנני נותן לפניכם היום, קוראים נכבדים, את החוברת הראשונה, אשר תכיל ארבעה מאמרים ומבוא. ובמבוא הזה אשר ערכתי, לא הלכתי בגדולות ונפלאות ממני, לא הרבתי לחקור ולדרוש, כ"א הודעתי בקצרה למי אלה המאמרים היוצאים לאור, מי אביהם ומי ילדם, וגם את מספר כה"י אשר מצאתי אותם בתוכו. וע"ד החכמים המובאים בהמאמרים הנדפסים בזה הודעתי ג"כ רק את הנחוץ לדעת, ועל הדברים אשר מצאתי בכ"י לא הוספתי פרושים ארוכים ותלי תלים של דרישות וחקירות עמוקות, והסתפקתי בהודעת הדברים ככתבם בתוספת הערות קצרות, ואת הנותר הנחתי להחכמים אשר בארץ המה: הרוצה לחקור יבא ויחקור, והרוצה לדרוש יבא וידרוש, ואוהבי הספרה יביעו לו תודה.

והיה אם ימצאו המאמרים, היוצאים בזה האורה, חן בעיני חכמי הלבב, או אז אנופף ידי שנית להו"ל בחוברת שניה מאמרים יקרים מאשר נמצא אתי בילקוטי.

ברלין, ר"ח אדר שני תרנ"ד.

מ ב ו א.

א. המאמר הראשון מארבעת המאמרים הנמצאים בחוברת הזאת הראשונה, הוא מכתב מר' יוסף בן תנחום הירושלמי אל ר' דוד בן ר' אברהם בן הרב הגדול ר' משה בן מיימון. אנכי מצאתי את המכתב הזה בשריד (Fragment) מספר אחד כתב יד אשר בבריטיש מוזיאום¹), ואשר לא נודע עד היום מבטן מי יצאו הדברים הכתובים בו. אחר אשר שמתי את עיני על הכ"י ואקרא אותו מהחל עד כלה, מצאתי כי מחברו היה ר' יוסף הנזכר, ושמחתי על המציאה הזאת מאד מאד, יען כי לא נודע עוד עד היום, כי בן היה לר' תנחום המפורסם ע"י פרושיו לכה"ק וע"י ספר המלים אשר ערך, לבאר כל מלה קשה בתלמוד²), וכי הבן הזה היה אחד מהכמי הלשון בדורו. מספרו של ר' יוסף נמצא בכ"י הנ"ל³) השער הרביעי בשלמות, ומהשער השלישי והחמישי לא מצאתי רק שרידים. את מכתביו ערך ר' לא חיו ולרעיו, ואולם רוב הנמצאים בכ"י אשר לפני ערוכים לידידו ר' דוד הנזכר. למרות דרישה רבה והקירה עמוקה בכ"י לא עלה בידי להציל דבר אמת אדות חיי ר' יוסף, ולא נודע לי רק כי היה חי במצרים, כאשר נראה ברור מהמכתב אשר אוציאהו האורה. ואולם יותר נודע לנו על דבר ידידו ר"ד וגם ע"ד שני בניו, אברהם ושלמה. באחד מכת"י אשר ברומא⁴) כתוב לאמר: „ואני דוד נולדתי במצרים בליל רביעי בשבת בשלוש שעות מתחלת הלילה⁵) לחדש טבת שנת אתקל"ד לשטרות. ויולד בני ידיד נפשי אברהם, יזכה למדת אבותי ויאריך ימים, בערב שבת כ"ד יום בחדש אלול בד' שעות⁶) ביום שנת אתקנ"ח והיא שנת חמשת אלפים ושבע לבריאת העולם, ונשאר מן השנה ביום לידתו ששה ימים היתה מילתו יום טוב שני של ראש השנה. ואחריו שלמה, יזכה ויאריך ימים, נולד לר' באחד בשבת בשעה ג' מן הלילה בחדש כסלו שנת אתק"ס לשטרות והיא שנת חמשת אלפים ותשעה לבריאת עולם. כאשר שמענו בזה בן נחזה גם בכ"י פארז⁸) שרבינו דוד נולד בשנת אתקל"ד לשטרות שהיא שנת תתקפ"ג, ויש לנו לתת אמון לדברים האלה, יען כי מפי ר' דוד בעצמו יצאו וגם טעות סופר אין בזה, כי בשנת לידתו שני כ"י שוים, ועל פי שנים עדים יקום דבר. ויום לידתו חסר בכ"י רומי וגם בכ"י פאריש חסר מקצתו⁹) ואין לנו להגיה בעבורו

¹) סמנו: Or. 2588. ²) מוכן לצאת לאור ע"י הח' ר"א נייבואיר.

³) אחרי אשר הודעתי את תוצאות נסיעתי לראשי הח' הנכבדה „מקיצי נרדמים“, הודיע הח' רא"א הרכבי, כי נמצא בסט. פ"ב ג"כ כ"י מר' יוסף זה בשם ערוגת הבושם, ואולי הוא הספר אשר בלונדון, ואולם לא אחליט דבר, יען לא הי' כ"י הפטרסבורגי לנגד עיני. ⁴) ראה בס' I codici ebraici della pia casa dei Neofiti in Roma מאת ידידי ה' Sacerdote, צד 35. ראה עוד בספרו של הח' רמז"ש על ההעתקות, צד 906 הערה 5. ⁵) היום חסר בזה. ⁶) בס' הנזכר: כ"ד והוא בל"ס טעות הדפוס. ⁷) שם בטעות: לו. ⁸) Jost, Annalen ח"א צד ג"ה; ב"ג בספרו מעשה נסים צד V. ⁹) ולדברי כרמולי (Annalen)

את שנת לידתו, ולכתוב במקומו שנת אתקכ"ד (תתקע"ג), כאשר עשה ב"ג¹).
ואולם שנת מותו היתה או אתרכ"א לשטרות והיה חי פ"ז שנים, או שנת
אתרי"א והיו ימי שני חייו רק ע"ז שנים, ובדבר הזה בל"ס יש טעות בכ"י פאריש.
ר"ד ישב על כסא אברהם אביו ויהי רופא המלך ויהי גם לנגיד על
ישראל עד יום מותו²). חייו היו חיי צער ושבע כעם ומכאובים, יען מלשני
בסתר הכהו בלשון, ובס' יוחסין³) מספר, כי "היה מתפלל במערת הלל ושמאי
ויצאו מים ואז החרים למלשינים ובו ביום מתו ת"ק מלשינים מארץ מצרים
ואחר ב' חדשים נעקרו נשיהם ובניהם מהעולם". ואולי בעת ההוא נס לעזרה
לרשב"א ז"ל, אשר שלח את אחד מתלמידיו, שמשון בן מאיר, לקבץ על יד
כסף רב למען יתמוך את יד ר"ד כי מטה, ור' שמשון זה מספר לנו בעצמו
את הדבר הזה באמרו: "... כמו שהייתי שליח מצוה כשהלכתי לקסטילי"ה
ולנבאר"ה וליתר הקהלות על ענין השר הנגיד בן בנו מהשר הגדול ר' משה,
וקבצתי לו עם כתב רבנו כה' אלפים נונדיניסי⁴) כסף⁵). גם מלחמה היתה
לו לר"ד בתרבות אנשים רעים וחטאים לד', בעלי ברית שלמה הקטן (פטיט),
אשר אמרו לשרוף את ספרי המאור הגדול רמב"ם, ור"ד כתת את רגליו וילך
לו לעכו, ושם קבלוהו ישרי הלב בסבר פנים יפות וחפצו עלה בידו להפר
עצת פטיט ואחות מרעהו, ולקלקל את מחשבתם⁶). לדברי בעל קורא הדורות⁷)
ובעל שם הגדולים⁸) הבר ר"ד מדרש על התורה וההפטרות "אשר קוראים בו
בכל שבת בהעלות המנחה לזכות את הרבים", ואולם כבר הוכיח הח'
מונק⁹) כי הספר הזה — אשר נמצא בכ"י גם בבעה"ם בברלין — לא מעט
ר"ד יצא, וראיותיו ברורות מאד וחזקות עד כי כל הרוחות שבעולם לא יזונו
אותן ממקומן. — ר"ד היה נכבד מאד בעיני כל ידעי שמו. הרשב"א כתב
עליו "ואין בכל בית הרב והנגיד בן בנו הכים ואהוב ובעל ברית כמוני¹⁰)";
ר' שמריה האיקרטי כתב לכבודו ארבעה שירים¹¹) וקהלת רומא שלחה
מכתב תנחומים לבני ר"ד, בשמעה כי מת אביהם¹²), ומתוכו נלמד כי
שמעו הטוב הלך למרחקים, ובכל מקום כבדוהו עד מאד.
ר' אברהם בנו דוד היה גם הוא אחד מהגדולים אשר בארץ, ואולם
שם אחיו ר' שלמה לא יצא לתהלה, ומעטים חמה כותבי קורות הדורות
אשר יזכירוהו. —

שם) ישנו בכ"י פאריש, ואולם אין לסמוך על דבריו, אשר סותרים את דברי ב"ג (בספרו הנ"ל, שם).
¹) מעשה נסים שם. ²) גרעטין ח"ז צד 173; ב"ג, מעשה נסים צד X. ³) דפוס קראקא
דף קל"ב ע"א. ⁴) novenes, ראה צונץ, Zur Geschichte צד 553. ⁵) מנחת קנאות לר"א מרי
צד 138. ⁶) חמדה גנוזה צד 21; גרעטין ח"ז צד 195. ⁷) הוצאת קאסל דף י"ד. ⁸) ח"א אות ד' סי' ד'.
⁹) Jost, Annalen, III, 94. ¹⁰) מנחת קנאות הנ"ל צד 88. ¹¹) החלוץ ח"ב צד 25; והגם
כי לדעת גייגר שם, הכונה אל ר"ד בן ר' יהושע בן ר"א בן ר"ד בר"א ברמב"ם, אשר לכבודו
כתב ר' יוסף בן אלעזר הספרדי את פרושו על הראב"ע, הנקרא בשם צפנת פענח, הנה כבר בטל
את דעתו ואת גרעטין ח"ז צד 318. ¹²) חלק אחד מהמכתב הזה נדפס במעשה נסים לב"ג צד
XII והלאה.

ב. המאמר השני אשר אוציאהו האורה במחברת הזאת, הוא לר' זכריה בן סעדיה בן יעקב אלצאהרי. המחבר הזה לא נודע הוא לנו מתמול שלשום, ואני לא מצאתי עוד אדותיו דבר באחד הספרים הנדפסים, ואולם חשקה נפשי לדעתו, מאז מצאתי ממנו⁽¹⁾ תוספת „לכתר המלכות“ אשר שר לנו המשורר הנשגב ר"ש בן גבירול ומאז ראיתי את שיריו באחד מכה"י המונחים בבעה"ס פה ברלין⁽²⁾. ויהי בבאי אוכספורדה ואמצא שם ספר מחברות לר' זכריה שמה לבי שמחה גדולה עד מאד ואמחר לשים עיני עליו, ולחקור ולדרוש אולי אמצא בו דבר ע"ד ח"י מחברו. וזה אשר מצאתי: ר' זכריה אלצאהרי היה אחד מהכמי ארץ תימן בראשית המאה הרביעית להאלף השני⁽³⁾. כבר בימי עלומיו שבע ר"ז מרורות ובהיותו כבן עשרים שנה⁽⁴⁾ מוכרח היה לעזוב את ארץ מולדתו ולשום לדרך פעמיו למען בקש לו מנוח. ויסע זכריה הלוך ונסוע מעיר לעיר וממדינה למדינה, ורגלו דרכה על ארץ הודו, הורמוז ובצרה, גם בחלב ובדמשק לא הרגיע, גם בצפת וטבריה וגם בציון וירושלים לא מצא מנוח לו, גם עד מצרים וכוש הגיע, ועד ארץ כשדים וארץ פרס בא — אך ישועה לא היתה לו, לזאת נאלץ היה לשוב לארצו ולמולדתו⁽⁵⁾ ויגר בעיר צנעא, אשר היתה בעת ההיא אחת הערים הגדולות בארץ תימן⁽⁶⁾, ימים רבים ושם „ריבץ תורה לפי כחו“. ר"ז היה חכם בתכמת התורה הכתובה והמסורה, ואולם גם בנסתרות היה לו עסק, כי הדרישה בח"ן היתה אז בארץ תימן בכל עצם תקפה ועזה. מדברי עצמו למדנו⁽⁷⁾, כי לא חדל מלמד את דבר ד', לחברים מקשיבים לקולו, כי „העיר פרושי כמה אגדות סתומים“ וכי חבר שירים רבים וגם שלשה ספרים, הלא המה: ספר צדה לדרך על התורה, ספר הענק על המלות המשותפות (והלך בזה בדרך רמב"ע), וס' המוסר. והנה משני הספרים הראשונים אשר הזכיר ר"ז לא נודע לנו עד מה. ואולם ספר המוסר נמצא בכ"י באוכספורד, וממנו העתקתי את המאמר הנדפס בזה (צד 20 והלאה).

⁽¹⁾ במחזור צנעא כ"י, אשר ביד מורי הח' ר"א ברלינר.

⁽²⁾ הכ"י כולל את הדיואן מהמשוררים אל שבזי (אב ובנו); גדלו הוא 8" ומספרו 589 ראה להלאה צד 11 הערה 6.

⁽³⁾ בשנת שכ"ט או מעט אחריה כתב את „ספר המוסר“, כאשר נראה להלאה.

⁽⁴⁾ בן יאמר בס' המוסר (דף ק"ס.): „במה אתנחם מיגוני, וכמעט קט ואינני, כ מנעורי וגדלני כאב, בימי חרפי דמעי נשאב, ובימי עלומי, נהפכו שמי, עד עשרים שנה, ונפשי מעונה, רמישם והלאה עצמה התלאה, כי הימים הדפוני, והמדברות דחפוני, והרעות אפפוני, ועד בלעי וקי לא ירפוני, עד סבותי...“. ואמרו „גדלני כאב“ מוסב על היגון ור"ל, כי מנעוריו גדלו היגון כאב, ולא סר ממנו רגע.

⁽⁵⁾ ראה דבריו להלאה צד 22 וכן יספר גם בספר המוסר דף ק"ס. ושם יאמר כי היה גם בפרס וארץ כשדים.

⁽⁶⁾ ושניה לה היתה העיר תנעם, ויאמרו המושלים „כי מצנעא תצא תורה ודבר ד' מתנעם“. ראה אבן ספיר לר"י ספיר ח"א צד ק"ז:

⁽⁷⁾ ראה להלאה צד 22.

בהקדמתו לס' המוסר יודיענו ר"ז את הסבה, אשר הניעתהו להבר את ספרו, ויען כי דבריו יועילו אם רב ואם מעט לידיעת קורות אחינו בארץ תימן, אמרתי להעתיקם פה:

„אמר הצעיר זכריה בן סעריא בן יעקב אלצאהרי: הודות אל הסבה הראשונה, והמחשבה העליונה, הוא האל ית' הבורא עולמו יש מאין, אליו כל נברא ישא עין, מחויב וראוי להודות לו על כל מדה ומדה, אהללנו בתוך קהל ועדה, נשאני לבי לספר קצת מהקורות המגיעות אלינו, ומהצרות התוכפות אותנו, אנחנו רוב הקהל השוכנים במדינת צנעא, כמעט היינו כצאן אשר אין להם רועה, להודיע דור אחרון, אקרא אליהם בגרון, ותהי התהלת המאורעות, בגזרת תמים דעות, בשנת השכ"ה חנואל אל אם קפץ באף רחמיו, לשארית נחלתו זעמיו, בשנה ההיא גבר הישמעאלי, על עם גומר והכה אותם בשלי, ואסר אותנו במאסרו למכמס⁽¹⁾, ועם כל זה נותנים המס, וכלתה פרוטה, והיינו באופל ועלטה, עד אשר קצתינו בחיים קצו, ומספר חדשיו חוצצו, עד ראש חדש אב משנת השכ"ט פור אותנו בכל מגדל, העני והאביון והדל, ונהי בוכים ואוננים, נערים עם זקנים, מכובלים בכבלי ברזל, וכל עין בדמעתה תזל, מהם לעבודתם נמסרים, ומהם היה טוהן בבית האסורים, בעירום ורעב וצמא וחסר...⁽²⁾ תואבים, פורש אין להם, לשבור רעבון בטניהם, והצרים שמו אותותם אותות, כי ראו היקרים חבקו אשפתות, והרשום לכל סיג להבר (?), גוע מבלי יודע ואין קובר, וכדומן לאדמה היינו, ונהי כטמא כלנו, על צוארינו נרדפנו, יגענו ולא הונח לנו, כמעט אברה תקותנו, ונכזבה תוחלתנו, ואין אוסף לחרפתנו. אחר זה אמרתי אני בלבי, ובמה אניה רוגזי ועצבי, ונשמה לא נותרה בי, ואקום לחזק נחשלי, ולהקים ברכי כושלי, והנם כרגע אובדים, וידי מעט כבדים, הוספתי והתאמצתי, ובלי כח עמדתי, ואכתוב לנפשי ספר, לכל מר נפש נמסר, קראתיו מכובד המאסר, ספר המוסר, להיות כל הקורא בו, בארשת שפתיו וניבו, לוקח לעצמו מוסר, מהקורות והתלאות שהגיעו אלינו, ברוב פשעינו ועונינו, ואז יתן אל לבו, להיות כעבד לפני רבו, ויפרוש פרשי יצרו ורכבו, וילכוד מצודתו להכחידנה, וחכם באחור ישבחנה. מלבד ידיעת הלשון הקדושה, הראויה להיות על לבנו הרושה, שגורה בכל פיות, בנויה לתלפיות, ואולי בזה תהיה למכתנו צרי, ועץ חיים עושה פרי. ואולם הכינותיו על פי שני אנשים זרים ממני, מרדכי הצידוני ואבנר בן חלק התימני, בעבור מנין שמותיהם כמניני⁽³⁾, והאלקים יהיה עם פי בהגיוני. — והלקתי הספר ההוא למהברות, לענינים...⁽⁴⁾ לכל הקורות אותי, במאסרי ובגרותי⁽⁵⁾, בתוך בני עוני בדלותי, על פי שני האנשים הרשומים, הגלויים והנעלמים, להיות הדבר ערב לדורשיו, ונאה למבוקשיו, אחד מדבר והשני יענה, ליסד בתי הקינים והשירים, והאחד טירותיהם בונה, או דברי אגרת, לענינים טובים מזכרת,

⁽¹⁾ כ"ה בכ"י, ראה עזרא ב' כ"ז; ואולי צ"ל בזה: למרמס. ⁽²⁾ שורה שלמה חסרה בכ"י.

⁽³⁾ ר"ל: כמנין שמו, והחשבון אינו עולה יפה. ⁽⁴⁾ שורה אחת חסרה בכ"י. ⁽⁵⁾ בכ"י: בגירותי ובמאסר.

גולה וכתרת, לכבוד ולתפארת, כלם יהיו על פי שני האנשים הנבחרים, המה הגבורים, לכל שיה ומליצה נודעים, ועל פיהם רונים ונוסעים, מודיעים נועם ידידותם, ואומין חברתם, ומיטב אהבתם. וכבר קדמני [בזה הרב]¹ יהודה חריזי בספרו², על פי הימן האזרחי וחבר הקיני במאמרו, והוא למד מן החכם הישמעאלי אלהרירי³ בעל המליצות הרמות, בין אחיו יפריא, ובאמת אין ערוך אליו, בשיחו ומהלליו, נחלי דבש נחליו. עבר הגבול בחידות ומליצות, ועדרי המשלים במעון ספרו רובצות, באור שכלו יהל ערבני, האמת יודע דרכו⁴, כי אין ערך כערבני, אמנם אמר החכם לבנו במראת שפקו, איזה עשיר השמח בחלקו, והנה באתי עד הנה, להשיב את נפשי האנונה, במעט משבלי הלקט המתפרד מן המחברים, ואף כי אנכי לא איש דברים, אמנם אני נסמכתי על החכם הדובר בניבו, כל האומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה לעוה"ב⁵. על כן קדמתי בשיחי לפני האל ובתוך קהל ועדה אהללנו, ויעלו לבני ומשירי אהודנו.

היוצא לנו מן הדברים האלה הוא, כי ר"ז סבל תלאות רבות עד אין מספר, כי הובא במאסר וגם הגלה בראש הגולים אשר הגלו מצנעא בשנות השכ"ח—השכ"ט. גם בן דודו של ר"ז, סאלם אל שבזי⁶, יספר לנו דברים אחדים ע"ד הגזירות הרעות האלה בקינתו אשר נדפסה בס' אבן ספיר ח"א צד ק'. גם זה יודע לנו, כי ר"ז היה אוהב את השפה הקדושה בכל לבבו ובכל נפשו.

ספר המוסר כולל ארבעים וארבע מהברות, כתובות בשפה צחה וקלה, בחרוזים ולא במשקל (Reimprosa), כדרך ר"י אלהרירי במהברותיו. תוכן עניני המהברות נמצא בראש הספר. מדברי ר"ז במהברותיו יודעו לנו דברים רבים הנוגעים לקורות בני ישראל בארץ תימן, וגם ידיעות רבות ע"ד חכמים רבים יושבי הארץ הזאת נמצא בהנה.

משירי ר"ז נודעים לנו: א) תוספת לשירו של רשב"ג הנודע בשם כתר מלכות. שירו של ר"ז מתחיל במלות: „ד' מי יגיע עד תכלית" והוא נמצא בכ"י אשר בבית עה"ס למורי הח' ר"א ברלינר, כאשר הזכרתי למעלה. ב) שירים שונים בדיואן אלשבזי (כ"י ברלין סי' 598) והם:

- (1) אחרו מועדי מנוחתך, צד 21
- (2) אי גבורתך ימין אל, צד 44
- (3) אכסוף לומר מי יראני, צד 10
- (4) אפטיר בשיר שפה ולשון צח, צד 3
- (5) לקראת פני שבת, צד 10
- (6) מתוך למצוף (?) ופנג, צד 7.

* (1) ב' מלות האלה כתבתי ע"פ ההשערה. בכ"י הן מנושטשות ולא יכלתי לקרא אותן.
 (2) תחכמוני. (3) ואלהרירי גם הוא הלך רק בעקבות המליין הישמעאלי אבו אלפצל אחמד אלהמדאני, ראה Rückert, Makamen p. 68 ובס' עשרה שערים להח' קעמפף ח"א צד XVI.
 (4) „אמת" בלשון זכר; ובכ"י נפל טעות וצ"ל „האמת יורה דרכו". (5) מאמרם במס' סנהדרין דף צ"א: (6) דיואן של סאלם אלשבזי נמצא בבעה"ס בברלין (כ"י 8" סי' 395 וסי' 398) ובבריתיש מוזעאום (סי' 4114 Or.) ובכ"י האחרון נמצא שם ספרו, והוא „חפץ חיים", ובמ"א אוסיף לדבר אי"ה על כה"י האלה. —

ג. כאשר בדקתי את הדיואן לסאלם אלשבוי (ראה לעיל צד 11 הערה 6) המונה בכ"י בברלין, מצאתי בו מלבד שירי ר"ז אלצאהרי שירים רבים למחבר אחד שמו "סעדיה בן יוסף", ואחרי אשר קראתי את כלם חויתי את דעתי (במאמר אדות ר' סעדי' גאון בתור פייטן, אשר שלחתיו לידידי מו"ה צ. ד. גרינברגר) כי לא לר"ם גאון המה, וחרצתי את משפטי זה מטעמים שונים. א) השירים האלה בנויים המה על המשקל, ואנחנו ידענו נאמנה, כי לא שר רס"ג שירים שקולים, כי כן העידו תלמידי מנחם (בתשובותיהם צד 27): "הלא רב סעדיה ז"ל יש לו כמה שירים וכמה חרזים ולא נשקלו במשקל הערב והיתה בעת ההוא צעיר תלמידיו בכל שכל ובלשון הערב ומשקליה לא רחבת מבינת גדול מוריד, ולולא ראה הוא כי לא יתכן¹) להביא משקל הערב ביהודית היה מקדמך ולא קדמתהו אבל ידע כי לא טוב הדבר ולא נכון לעשותו פן תשחת הלשון...". ותלמידי דונש לא השיבו ע"ז בתשובותיהם כי לא מצאו מענה; ב) רס"ג לא חתם את שמו בראשי החרוזים, רק פעם אחת בהקדמתו העברית לס' האגרון עשה כזאת, ושם חתם את שמו הערבי "סעיד בן יוסף" ולא "סעדיה"; ג) רס"ג לא היה לו עסק בח"ן ולא הכנים בשיריו את למודי המקובלים, אשר בדורו לא היו עוד כלל; ד) לשון השירים אשר לפנינו שונה מאד מלשון רס"ג בפיוטיו ושונה גם מלשון יתר הפייטנים הקדמונים. מכל אלה הטעמים ועוד מטעמים שונים אשר לא בארתים פה, החלטתי כי היה עוד ר' סעדיה בן יוסף אחר מלבד הגאון, אשר היה חי בתימן בזמן סאלם אלשבוי או זמן מה קודם לו, אך לא עלה בידי למצוא זכר לר' סעדיה בן יוסף השני אף אחרי החפוש והדרישה הרבה בכל הספרים הנדפסים.

ומה מאד שמח לבי במצאי במחברת ג' מספר המוסר לר"ז אלצאהרי²) (בכ"י דף י"ט ע"ב והלאה) דברים יקרים ע"ד ר' סעדיה בן יוסף השני אשר בקשתיו ולא מצאתיו זה זמן רב! שמחתי על המציאה הזאת כמוצא שלל ומהרתי להעתיק לי את דברי ר"ז, ואלה הם:

"... ויתנחם אבנר וביגונות בחל, ויקחם ויעבירם את הנחל, וישאג שאגת אריה וקול שחל, ויאמר להם דעו כי אני אודיעכם סבת בכי, בארץ עניי, זכרתי אדם גדול בארצנו, והוא עטרת ראשינו, קבץ המדות החמודות, ולו בהן עשר ידות, עם מיטב מהללים, ולו שם בגדולים, סעדיה בן יוסף, לכל החכמות מאסף, לו יד ושם בארבעה ועשרים, ובלעדיו איש את ידו ואת רגלו לא ירים, ובשתא סדרי משנה, בעל תבונה, ובשכלו טמון, חבור רבינו משה בן מיימון, והמאיר קצוי נשיה, פרוש רבינו סעדיה, וכאשר חברתו זכרת, והעת אשר ממנו נפרדת, אז בכיתי, ובימים אשר הייתי, בעירי, עליו אמרתי בשירי:

¹) בכ"י היה כתוב: "ל"ו ראה הוא כי לא יתכן", והמו"ל הגיה: "ל"ו ראה הוא כי (לא) יתכן", ולי נראה יותר להגיה, כאשר הגהתי בפנים. ²) ראה לעיל צד 9.

אֲשֶׁר נִמְהָ וְהִרְקִיעַ שְׁחָקִים
 כַּסְפִּירִים רָאִי מוֹצֵק חֲזָקִים
 וּגְלָגְלִים יִסּוּבּוּ בִלְכַתָּם
 וּגְשָׁם עַל פְּנֵי תֵּבֶל מְרִיקִים
 וְאָרֶץ עַל בְּלִימָה הִיא תְלוּיָהּ⁽¹⁾
 וְהַעֲמִיד כָּל אִפְסִיָּה וְהַקִּים,
 וּבַחַר לוֹ בִּישְׂרָאֵל סְגוּלָּה,
 לַמַּעַן כִּי בְרִית בְּרַת לַהֲקִים.
 אֲשֶׁר עָשָׂה בַּמַּצְרִים פְּלָאוֹת
 וַיִּסַּד עֵץ בְּפִי עוֹלָלִים וַיּוֹנְקִים.
 וְהִנְחִיל דָּת וְתוֹשִׁיָּה בַּסִּינִי
 לְיִשְׂרָאֵל, בַּקּוֹלוֹת עִם בְּרָקִים.
 תְּמִימָה הִיא, מְשִׁיבָה לְנַפְשׁוֹת,
 בְּרֹב עֲדוֹת מִשְׁפָּטִים וְחָקִים,
 וְחֲנֹן בֵּה יַחֲדִידִים הַשְּׂרִידִים,
 פִּשְׁטִיָּה, וְסוּדוֹת הַעֲמוּקִים.
 גֹּאֲוֹן הַדּוֹר סְעִדִּיהָ בֶן יְהוֹסֵף,
 שְׁמוּעָתוֹ מַעֲיִדָה בְּשׁוּקִים,
 גְּבוּרָתוֹ בְּאַרְבַּעָה וְעֶשְׂרִים
 וְדִקְדּוּקָם, בִּלְבוֹ הֵם חֲקוּקִים.
 שְׁמוֹ נֹדֵעַ בְּטוֹב מִשָּׂא וּמִתֵּן⁽²⁾
 וּמִבֵּין הוּא לְאַרְבַּעָה פְּרָקִים,
 וְלוֹ מִשְׁרָה וּמוֹסֵר וְעֲנוּה,
 וְתוֹכַחוֹת בְּפִיו כְּמָה מִתּוֹקִים!
 וְעַל זֹאת מִלֵּאכִי חֵן חוֹפְפוֹהוּ
 וְעִרְבוּ לוֹ לְשִׁמְרוֹ מִנּוּזִקִים,
 לְדַעְתּוֹ מֵאִסָּה נִפְשׁוֹ בְּרָשָׁע
 וּמִדּוֹת הָאֵמֶת אֲצִלוֹ חֲשׁוּקִים,
 וּמִדְּבָשׁוֹ יִקְבְּיֵנוּ מִשִּׁיקִים
 וּמִשְׁכָּלוֹ מִזּוּיֵּנוּ מִפִּיקִים,
 וְכָל הַשּׁוֹאֲכִים מִיָּמֵי מִקּוּרוֹ
 חֲסִידִים הֵם וּמִכָּל הַטָּא מִנּוּזִקִים.

(¹) כ"ה בכ"י, ואולי צ"ל: הוא קְלָאָה. (²) בדברי תורה.

ובו לבש זמן עדיו והאיר
פני תבל כשוישנת עמקים.
וכמה סבבו על חוג ארחיו
ונלאו מלהשיגו ענקים,
ונלאיתי להשיג קץ שבחו,
זכחותי ורעיוני רחוקים,
ואם לקחו מיודעיו לחלק
באהבתו — ולי תשעה חלקים,
ונפשי תערוג לדבש לשונו
כאיל תערוג אל האפיקים.
כאישון ינצרהו האלהים
אשר יָרָה לְאֶבֶן הָאֲרָקִים,
ואודה אל אשר האיר לעמו
במורה טוב, להציל העשוקים,
ואתחנן למול ביתו בכל לב
בנפש קוראה ממעמקים,
אקוה לחזות משכן דבירו
אשר נטה והרקיע שחקים.

אלה הם דברי ר"ז אלצהארי ע"ד ר' סעדיה בן יוסף השני, ומהם יודע
לנו, כי ר"ם זה היה אחד מחכמי תימן הגדולים וכי חי בזמנו של ר"ז, ר"ל
בראשית המאה הרביעית להאלף הששי. ר"ז לא הגדיל את ערך ר"ם בתור
משורר, ובאמת שיריו הם בלתי נעלים ונשגבים, וגם אינם מובנים היטב,
יען הכנים בהם דעות המקובלים וסודותיהם המכוסות באפל וערפל חתולתם.
מר"ם מצאתי בכ"י ברלין הנזכר את השירים האלה :

- (1) אבדה אסבה אלמעבור (ערבי ועברי), צד 71.
 - (2) אשאל לנורא, עונה לעמו בצרה (ערבי ועברי), צד 74.
 - (3) יום אזכרה רעי לבי מאד חשק (ערבי) צד 29.
 - (4) לבי לעלמה אהובה (ערבי) צד 55.
 - (5) לנר ולבשמים נפשי מיחלה (ערבי) צד 10.
 - (6) סלאם אלהה באלהאני (ערבי) צד 65.
 - (7) שמש בגבעון דום (ערבי) צד 33.
 - (8) ששתי בעלמה זכה טהורה (ערבי ועברי) צד 75.
- מכל אלה בררתי את הסי' 4 ואת הסי' 5 והדפסתי אותם בחוברת הזאת,
למען יודעו ע"י דרכי ר"ם בן יוסף זה בשיריו. —

ד. המאמר הרביעי הוא: הקדמת ר' יצחק בן שלמה בן אבי סהולה¹ לפרושו על שה"ש. הוא ר' יצחק, אשר חבר את הספר משל הקדמוני, הנדפס זה פעמים רבות, ואשר כבר הרבו לדבר אודותיו: רי"ל דוקס במה"ע *Isr. Annalen* שנה ראשונה (1839) צד 131; רמ"ש בספרו *Manna* צד 113 וברשימתו הגדולה צד 1150 והלאה; סאלפילד בספרו על הפרושים לס' שה"ש² צד 106 והלאה. רי"צ נולד בשנת 1244, כאשר הוכיח רמ"ש ברשימתו צד 1150 וכן כתבו גם רי"ל דוקס³ וסאלפילד⁴. אולם בשנת מותו של ר"י נחלקו הדעות. הח' וואלף בספרו ח"ג צד 617 כתב, שר"י מת בשנת 1259, ואולם לדעת ר' משה זכותא⁵ (ר"ד גאנו⁶) ור' יוסף בן צדיק⁷ מת בשנת 1268, ואחריהם נמשך החכם די רוסכי⁸. ואולם זה וזה לא יתכן, והאלהים יודע.

את פרושו על שה"ש כתב ר"י בהיותו בן ארבעים שנה, והוא היה אז גר בארץ נכריה, כנראה ברור מהקדמתו. את ההקדמה הזאת הזכירו כבר כותבי הדורות, והח' ניבואיר הדפיס דברים אחדים ממנה ברשימתו לכה"י אשר באוכספורד 343. ואולם בשלמותה לא יצאה עוד לאור בלתי היום⁹. מלבד שני ספריו הנזכרים, כתב רי"צ סהולה גם פרוש לס' איוב, והוא נמצא באוכספורד, כ"י רד"א סימן 221 בתבנית פוליו. —

¹ וואלף בספרו ח"א צד 673 כתב: סגולה, ואחריו נמשך גייגר, מלא חפנים צד 18, ואולם הנכון הוא: סהולה, והוא כנוי ערבי להשם העברי יצחק או שמחה. ראה רמ"ש *Manna* צד 113 בהערה; Catal. Bodl. צד 1150. ² Salfeld, Das Hohelied Salomo, Berlin 1879. ³ *Isr. Annalen* משנת 1839 צד 131. ⁴ בספרו הנזכר צד 106. ⁵ יוחסין, דפוס אמשט. דף ק'. ⁶ צמח דוד דפוס פפד"מ תנ"כ דף מ': ⁷ סדר החכמים וקורות הימים להח' ניבואיר צד 96. ⁸ באוצר המלים ההיסטוריות (Hist. Wörterb.) העתקת האמבורגר צד 283, ושם נקרא רי"צ בשם Saholi וזה טעות. ⁹ את ההקדמה העתקתי באוכספורד מתוך כ"י רד"א סי' 221 דף ל"ז ע"ב—ל"ח ע"א.

א.

מכתב ר' יוסף בן תנחום הירושלמי אל ר' דוד בן אברהם בן רמב"ם ידידו¹.
 וכתב אלי אלנגיד ר' דויד ש"ץ² ענד סמע(א)ה באתגאהה אלי מצר בעד
 גיבתה ענהא פי ענה מדה סנין³:

עתה אקום	יאמר פודה	את ישראל	מצרותם
לשיב מלכות	בית דויד ול-	הושיב בניו	על כסאותם
עוד לאתועים	יהיו רועים	לדחות עמי	ולזרותם
עוד לא ידאב	לבם כי עב-	די דויד הוא	ירעה אותם.

צעיר העברים יוסף בן הרב תנחום הירושלמי יכפול שלומו
 שבעתים, ישתחוה ממקומו על אפים, לפני גג"ק יצת"ם⁴, ראש ראשי התעודה,
 ונגיד ישראל ויהודה, עמוד התורה, ושמש האורה, הרב הנהדר, הגביר הנאדר,
 הנשאר מגודרי הפרץ שריד, ועל עם ד'...⁵, מ"ו ואדונינו דויד, גבירנו
 ונסיכנו, ונשיא אלהים בתוכנו, אשר דרך רצון צורו דרך, וקשת המזמה
 במלחמת החכמה דרך, וכל איש [תב]ונה מברכתו יבורך, ולהם תושיה לכל
 שואל ערך, המלא מחמדים ברי דופי, כליל חכמה ומכלל יופי,

גבר לכל חמדה יקרה אספה	נפשו והיא לנתיב אמת משכלת
ושדי תבונה מימי ילדות עדן	ינקה וגזרה בל תהי נגמלת
עד קוראיו דויד לענותו בעת	שמעו דבריו אמרו קהלת.

עדה מעדי הענוה, לוית חן יקרה ונאוה, וישימה בלבו שכונה ונוה,
 וכל משכיל ממנו ילמד ולקנות מדותיו יתעורר, כאשר אמר המשורר⁶:

ענוה עד מאד יקרה ומעלתה מהודרת לבבי בה דבוק תמיד
 הכי האות עלי טובה והוד יפיה היותה סות וחלק לגביר דויד,

¹ ראה לעיל צד 7 ² שמרהו צירו.

³ וכתב אל הנגיד ר' דוד ש"ץ בשמעו כי שם פניו מצרימה אחרי אשר היה רחוק ממנה
 בענה (שם מקום בתימן? ע' בספר המלים הגיאוגראפי להח' Jacut ח"ג צד 737) כמה שנים.

⁴ ר"ת אשר לא אוכל לבאר אותם. ואולי ר"ל: גאון גדולת קדשו ישמרהו צורו תרומם כלכותו.

⁵ חסרה מלה אחת בכ"י.

⁶ והוא הכותב בעצמו.

ולפני המודיו¹) השרים היקרים, והחכמים הנאדרים, אוספי המהללים, שני המאורות הגדולים, בראשם כגמ'ו²) אברהם איש החמודות, וארן התעודות, הבוחר בהסידות, העידה מהדרה הנור והעדות, רב הפעלים, אשר במהללו אמרו המושלים:

פְּקָרְבִּי תְבוּנוֹת אִם זָרוּעוֹ יִחְשׁוֹף, יִחְלוֹשׁ בַּחֲרָבוֹת מֵאִמְרֵי כָל עֵנֶק
כִּי הֵם עָלֵי רֹאשׁ כָּל מְתֵי שֹׁכֵל לְצִיץ יָקָר וְעַל צוּאֵר מְתֵי חֲכָמָה עֵנֶק

ואחיו כגמ'ו שלמה, יתמיד האל שלומו, נצר השררה, וחומר התפארה, אשר נטעי התבונה בלבו נטע, ומפרי עץ הדעת אכל ושבע, ובשכלו אל עץ החיים נגע, וכל אשר ידרשנו ולהתעד³) במתק נאמו יבקשנו, בית אל ימצאנו,

בְּמַלְחֲמַת מְזֻמּוֹת מֵאִוִּי וּכְתָרֵי הוֹד וּשְׁבַל טוֹב בְּזוּזִיו⁴)
וּקְנָה כָּל בְּנֵי חוֹרִים לְעֶבְדֵּי⁵) בְּצוּף לִקְחוֹ וְחִסְדּוֹ לֹא בְּזוּזִיו

האל ימלא משאלותם, ויאריך בטוב ימותם, ובנעימים שנותם, וישמר מהרה בחברתם, הנשמות הנשמות מחלי פרידתם. ואפשר נספר לפני אדוננו, כי נדודכם החריד רעיונינו, ויעזבנו נסים ממוקש למוקש, ואין דורש ואין מבקש, וכל איש במדבר אולתו תועה, כצאן אשר אין להם רועה, כי נסעת ותעזבנו ללצון, ולא הודעת על מי נששת מעט הצאן, הבריזה⁶) ברוה תבעט, וכבוד הכבודה בעיני הנקלה ימעט, ויצאו האילים המתחבאים מפחד הארי, וינגחו נחשלי הצאן בחרי, וירבו בשתי הערים, השוררים והמורים, אך כמוך לא ישים לבו לאלה הדברים, כי כל משכיל ידע שהמעלה הגדולה היום לשמש, אחרי אשר ערבה אמש⁷). ומעת שם אדוננו מגמתו למצרים הוכו כלם...⁸) ברבים, ויפול המהנה וינוס המולך, ובהבל בא ובחשך ילך, וכמעט נמס לבם בדונג, ויהיה כקנה רצון ברוח סערה יתמוגג, בעת אשר נחלי הששונות שטפו, ורגלי היגונות נדחפו, וצבאות

1) על הוראת המלה הזאת במובן בן כבר השכילו לדבר הח' צונין בספרו על הפיוטים צד 427 והח' ר"ד קויפמאן במה"ע החדשי מאגאצין חלק ט' צד 38.
2) כבוד גדולת קדושת מורנו ורכנו.
3) ולהסער?

4) ע"ד המלה הזאת כתב לי הח' ר"ד קויפמאן ג"י לאמר: „בזוזיו ר"ל הם הבזה והשלל אשר ישלול במלחמתו, כי גם אויביו ישלים אתו עד שיכתירוהו בכל הכתרים וימצא שכל טוב בעיני האנשים עד שיתמכרו לו לעבדים בלי מקנה וקנין בזוזים וככסף, כ"א לקוחים בהוד לקחו ובצוף אמריו המתוקים“.

5) הוא נגד המשקל, ואולי צ"ל לְעֶבְדֵּי בַעְבוֹר הַמִּשְׁקָל.

6) לדעת הח' רד"ק הנז' צ"ל: הבריה (יחזקאל ל"ד כ') והטעות נולד ע"י כפל היו"ד בכתיבת ברייה.

7) וכן אמרו המושלים: אין האור נבר אלא מתוך החושך.

8) חסרה מלה אחת בכ"י.

השמות גברו, ופזורי הגילות נחברו, בהגיע הבשורות, המאירות כמאורות, לפקוח עינים עורות, אשר פצחו לפנייהם הגבעות רנה, ותהיה לארץ בהם אחרי בלותה עדנה, וישישו נבכי תהומות, וירקדו צבאות מרוטות, ויובילו לרוחות מנוחות, ולטוהות שובע שמחות, וירפאו הנפשות האנושות, ויהלימו הגופות הנגופות, ד' יתן אומר המבשרות צבא רב, בהגיע הגאון הרב, אור מזרח ומערב, אשר זכרו לכל היך יערב, וחסדו מגדל עז ביום קרב, וצל סלע ביום חורב ושרב, יורש התבונות, ומעין האמונות, וסגלת המלכים והמדינות, למען אשר בשמו במאד צבאות החכמה יצבאו, ודגלי המזמה יתנשאו, והמשוטטים ברחקו לבקש את דבר ד' ולא ימצאו, לא ירעבו ולא יצמאו, כי קול יעביר כמאז במצרים, הוי כל צמא לכו למים, ויפרוש לחם התעודה, לקהלות ישראל ויהודה, וישלח בציות, מעינות נטיות, וישים מגדלי התושיות, בנויים לתלפיות, על כן התבשרו בבאו הקהלות, ונמלאה הארץ תהלות, עד העץ שבה לצורו יתנה, וכפים מקיר יענה, ופלגי יאור יתהללו, ואגמיו יתגדלו, ופורשי מכמורת אחרי אומללו, פניהם בשמחה יצהלו, וקנה וסיף אשר קמלו, לעולם לא יכשלו, כי הגביר פישון מימיו, והפיץ גלי זרמיו, להקביל פני נגיד מִכְנֹנ, ולהדמות לרוחב לבבו ובינו, ולנדבת ימינו, כפי יכולתו ואוננו, לדעתו כי יקרה חכמתו הג[דולה, עד] ⁽¹⁾ ארץ החוילה, וזכו פניני לקחה ואמרותיה, מטורי בדולחה ומרגליו ⁽²⁾, על כן יחוש נחליו, ויתרוצצו גליו, לחנות בגבוליו, ולנשוק מדרך רגליו, ולהתעדן בזהר הדרתו ולהתברך בברכתו, ואף כי הע... ⁽³⁾ נדודו, ונפרדו ששונותם לפירודו, היום עטו מעיל שמחה, ונסו יגון ואנחה, ויתבשרו ברבות כבודם, ותרם על הזמן ידם, ובו... ⁽⁴⁾ אנחנו עבדיו, ומקנת חסדיו, השכורים ביין ⁽⁵⁾ דודיו, כי לנו בשמחה הזאת עשר ידות, והיה רצוננו, ומחשבת רעיונינו, בכל רגע ועונה, להיות ממקבילי הודך ראשונה, ומקוראי שלומם בלבבם, מפיהם ולא מפי בתבם ⁽⁶⁾, אך ברוב עניינו, עצרנו חליינו, מלמלאות מאויינו, והנה פני אדוננו הקבלתי, במנחה מבית נכותו שללתי, ואם נואלתי, ולעשות הסכלתי, כי העליתי נרות סעיפים תמהים ⁽⁷⁾, לפני אוריו הנגוהים, אדוננו חכם כמלאך האלהים, וענותו תעביר על מדותיו וימחול על כבודו, ויתנהג עמי במדת החסידות, וידינני בדין הידידות, והאל ישים מטה עוזך פורח, ושמש כבודך לעולם זורח, ושלומך עודף וסורה, עד בלי ירח אמן. —

⁽¹⁾ כן נ"ל להשלים החסר בכ"י.

⁽²⁾ מרגלותיה? ⁽³⁾ חסר בכ"י והח' ר"ד קויפמאן כתב לי: אולי יש להשלים הכרע הכריעם.

⁽⁴⁾ חסר בכ"י.

⁽⁵⁾ צ"ל: מיין לפי מליצת הכתוב ושכרת ולא מיין (ישעי' נ"א כ"א); ואולם מליצי ספרד סמכו את הפעל שכר אל שם ע"י ב' השמוש, כמו שכ' רי"ה בתוכחתו: ימי האדם צבא: „ביין גוער שכרתי". —

⁽⁶⁾ לשון חכמו"ל; ראה גטין ע"א.

⁽⁷⁾ במליצה הזאת כבר הישתמש רשב"ג בשירו: שאלוני סעפי התמהים לעבור.

ב.

מחברת מ"ה מספר המוסר לר' זכריה בן סעדיה אלצאהרי ⁽¹⁾.

אמר מרדכי הצידוני. בראותי ימי קלו מני רץ, ויגוני בקרבי הגבול פרץ, ומרי שיחי לחכי נמרץ, אז אמרתי הנה לשלום מר לי מר, ולבי נמס ומעי בקרבי המר ⁽²⁾, בזכרי יום הדין יום חשך רע ומר, הוא יום הקפדה ⁽³⁾, וקרבו ימי השילום ימי הפקודה, ויום השמן והרוזה, בית אבנים יחזה, כל עצמותי אחזו שער וחלחלה, פה ופחד ובהלה, ורעיוני אהזתם רערה, ושנתי ממני נדדה, וכמעט הייתי מאכל לעם לציים, לולא האמנתי לראות בטוב השם בארץ החיים, אז ידעתי כי דורי נסע ונגלה ⁽⁴⁾ מבין אחי, לבית מועד לכל חי, אמנם סרעפי בקרבי יעצוני, וכליותי בלילי יסרוני, כי אין מי שיבא אחרי, לספר בשבחי, וימרח על שחין לבי ויחי, ולא רע וחבר ידאג לקשי יומי, ולא בן מטלא מקומי, על זאת בשרי עלי יכאב, ונפשי עלי תדאב, בן חכם ישמה אב, ולבי יהיל בקרבי, ונשמה לא נותרה בי, ומי יחזק נחשלי, ואימות מות נפלו עלי, וסוף ים הדאגות חבוש לראשי ⁽⁵⁾, וכמעט שכנה דומה נפשי, כל ימותי ועיני כלות, ועל משכבי בלילות, ורעיוני עומדים בין שני הסעפים, נרפים הם נרפים, אם אדברה נגלו אשמי, והחרשתי בלו עצמי ⁽⁶⁾, ואצא חוץ לעיר למצוא לנפשי נחת, מן האש אשר בקרבי מתלקחת, ואשב תחת אחד השיחים, להמציא רפואה לצנים פחים, והנה איש ראיתיו מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, והזמן כפף קומתו, מתהלך במדבר על משענתו, ובידו אגרת, רצופה בדר וסוחרת, במהלכו מביט אליה, הופף בבגדו עליה, מתבונן לכונן מליה, וישב בדרכו עיף ויגע, כאיש אשר לא יודע, ואני בכל ימי אוהב הרע, וארוץ לעמתי לראות עמלו וטרחו, להגיד לאדם מה שיחו. ובהגיעי כמעט ראתה עיני, והנה הוא אבנר בן חלק התימני, ויעמוד לכבודי בלי כח האיש הנאהב, ואהי כאיש אשר מצא כלי זהב, וישקני מנשיקות פיהו, ואני הבקתיהו, אמצתיהו אף עזרתיהו, ואדרוש לשלומו, ואיך שנה זמן

⁽¹⁾ ראה לעיל צד ⁽¹⁾.

⁽²⁾ כ"ה בכ"י, וצ"ל: חמרמר.

⁽³⁾ מלשון: קפדתי כאורג חיי (ישעי' ל"ט י"ב).

⁽⁴⁾ מליצת הכתוב בישעיה ל"ח, י"ב.

⁽⁵⁾ עפ"י מליצת הכתוב ביונה ב' ו'.

⁽⁶⁾ דומה לזה יאמר ר' שם טוב ארדוטיאל בידיו "רבנו ש"ע בראותי בחורותי סר הלם": כי החרשתי בלו עצמי, ואדברה נגלו אשמי" (מהזור קטן כמנהג תלמסאן, ליוורנו תרכ"א, צד ר"ה).

את טעמו, ומאין מוצאו, ואנה מובאו. ויגד לי אדותיו וקורותיו, ונגליו וסודותיו, כי לימים שלח אליו נער צעיר לימים, מבני הרמים, שאלות וקושיות, על יסוד החכמה בנויות, וישב עליהם תשובות מאלופות מרובבות, כעדר הקצובות, ושמו אברהם בן זכריה הלוי, ולא השלכתיו אחרי גוי, לבלתי שלוח אליו אגרת שלומים, מספרת שבחיו העצומים, ביד אורחת ישמעאלים, ובמקום ההוא עתידים יורדים ועולים, ואני מיידל בעת ההיא לבואם, או לראשם ונשיאם ואומר לו בחיך, הראיני צחות לשונך, ורוחב ענייך, במהלל החכם ההוא, ואף כי לא ידעתי, ויראני מתק לשונך, ומקנהו וקנינו, ויאמר לי לשון צה ואם אני איש נכאה, אפס קצהו תראה וכלו לא תראה, וארא העולה במחשבו, והאבן היקרה החצובה ממחצבו, והנה כתוב בו:

כרם היה לידידי בחדרי משכיות לעיוני¹ לבבו, וכר נרחב ירוצון בו כוסי סרעפי כתבו, ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק וגם יקב חצב בו, והשקהו מטורי מעייני תהלותיו, עד הפריחו שריגיו והבשילו אשכלותיו, וייף בגדלו, ועצם במהללו, כי רב חילו, כי אוזן מלין תבחן וחיך אוכל יטעם לו, וישלח אלי תשורה ממתק פרי מגדיו, לפי רוב הסדיו, ואוכל ממנו לפי דרכי, והנה פריו מתוק לחכי, אז ידעתי כי מעץ החיים נוטעו, ומן הגן הקדמון קבעו (?), ואבין פשלוהו ההוא מכל סביביו, יסובו עליו רביו², כי המבוקש להוציא ממנו יין המשומר בענביו, אז פורה דרכתי לבדי, והנה כביר מצאה ידי, יין טוב לשותיו, נודע בעמים פעולותיו, משמח אלהים ואנשים, כי הוא קדש קדשים, ואני כמתנצל להקל מעלי ולא להחמיר, כי השארתי שנים שלשה גרגרים בראש אמיר, יינם לא יצא כל כחו, להגיד לאדם מה שיחו, הוא האדם הבחור צעיר לימים, גבור בתורה כזקן מופלג בא בימים, הבקי בחדרי העיון בספרי הקדש, אשר בטרם יצא מרחם נתקדש, אברהם בן זכריה הלוי, אשר הבינו וחכמו הנותן בינה לשכוי, ירבו כמותו בישראל, עד יבא משיח צדקנו הנקרא שמו עמנואל, אז יבקע כשחר אורינו, ובצפיתנו צפינו אל איש עומד בין ההדסים, ומלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים, והנה העבד הצעיר זכריה בן סעדיה בן יעקב מעיר ריה תפוחיך, ומריח ריח מרקחיך, ומרבה שבהיך, ששאבת ושאלת כענין, ברוב בנין ורוב מנין, ויפה קרית, ויפה שנית, ויאות הקשית, יהי רצון מלפני אלהי השמים, להרבות גדולתך, ולהוסיף על תהלתך, וחכמתך תרבה, ונרך לא יכבה, ושלוש עליך ועל כל הנלוים אליך, ועל בני גילך השבעים תמונתך.

אמר מרדכי הצידוני, בראותי אגרת אבנר ומהללו, בשבח הנזכר ומעללו, כמעט נטיו רגלי, אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, ובעל דברים הגיע אלי, יסיר מלבי תרועה ושברים, ולא אהיה נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים, ואגיד לאבנר איך לבבי מבעיר, וסבת צאתי מן העיר, ויבכה בכי מר, ואני לבכיו בשרי סמר, ולבי ח[מ]רמר. ויאמר לי ואיך לא אבוש ואכלם,

¹ כ"ה בכ"י ואולי צ"ל: רעיוני.

² ט"פ מליצת הכתוב איוב ט"ז י"ג.

לקונן עליך ועורך בחיים, וחרפתי זאת יגידו באיים, ואומר לו: החרפה הגדולה לאדם השלם בשכבו, אם לא יסופר בין בני עמו הדרו ומושבו, ואיך היה תפארתו בחייו ומצבו, יהיה ככלי אין הפץ בו. בזכרי לזאת בחושי¹), אחזוני בני מררי מחלי [ומושי²], ותהי לחרפות לי, ואם לא תקים יריעותי, לספר בטובותי, מי הוא אשר יעמוד להציל נפשי מיד שאול, ואדעה כי אין זולתך לגאול. אכן אבקש ממעלת כבודך, והדרך והדרך, להיות הקינה המחוברת, על לשון בני מדוברת, יתכבדו בה לעיני בני עמי להחכירום, כל רואיהם יכירום. ויאמר אבנר הנני אספרה כפי צחות לשוני, ואם בשת פני כסתני, ואומר אוי לי, בקינתי מבעי לי³).

הרי תימן אל טל ואל מטר עליכם, מדוע אתם תעיו פניכם, להוציא פרי טובכם, גפן ותאנה ורמון, עם בראש תדהר ולזו וערמון, וכל פרי תנובה, ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה, הלא ידעתם כי שמשנו קדר, וירחנו לא תואר לו ולא הדר, וכוכבינו אספו נגהם, וכל איש על פני אדמתנו נדהם, וכל עצי השדה עלינו עולפה, כי המות הממנו אכלנו בכל פה, עד כי הידים רפות, והרגלים בהרי נשף מתננפות, והעשתונות מטרפות, והאזנים תצילנה עד נחרשו, והעינים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, והעצמות התקלקלו, והברכים התדלדלו, וחלחלה בכל מתנים, ופיק ברכים, ובכל ראש קרחה, וכל זקן גרועה, וכל כתף מרושה, וארצינו לא נרפאו שבריה כי משה, ושמינו הקדירו מאורותיו, והגידו בעמים עלילותיו, וכל פנים חשך משחור תארו, והזמן דבק ניגונו והרהיק שירו, והלבבות כדונג נמסו, והששונות מבני אדם פסו, ובתי השמחה נשסו, ונאסף כל שמחה וגיל, ומחגורת שק תחת פתיגיל, והשלום רחק, והיגון דחק, ונגשו יגון ואנחה, וערבה כל שמחה, והמספר שוכן על מפרציו, וכל גבר ידיו על חלציו, על אסיפת אבינו, רכבנו ופרשנו, מרדכי הצידוני, על פני חברו אבנר בן חלק התימני, הוא היה גבור בענקים, במלחמת ד' רעיונו ירוצון כברקים, סבב כל גלילות הודו והורמוז ובצרה, להבדיל בין ההומר ובין הצורה, ולכד במחשבתו כל חומה בצורה, ועבר בארצות בבל וחלב ודמשק, ולימודו בדרכו לא פסק, והגיע לגליל העליון עיר צפת וטבריה, וכל ארץ ישראל עד ציון וירושלם הבנויה, וראה חכמיה, וראשי ישיבות, וקברי האבות, לידע דעת כל אחד מהם לא ישובות, ורכב אניות, ועבר בציות, ונפשו מתהלכת בין החיות, להשיב הצדק היושר והתום, ובעד כל אדם יחתום, והגיע למצרים וכוש, בקנינים ורכוש, וחתם בארצו ארץ התימן, כפועל ואומן, וישב בין עם לא אלמן, וריבץ תורה כפי כחו, בכל משכנות מבטחו, והשקה אחרים מיין רקחו, בדברי הקבלה, היתה לו דרך סלולה, ישב שם ימים ושנים, עם חברים מקשיבים דשנים ורעננים, עד יום גלות הארץ למגדלות, בגזרת אשר לו נתבנו עלילות,

¹ בחילי?

² ר' ש"ט אידוטיאל בודוי הנ"ל (שם ר"ו) יאמר: „לכן אם רב פשעי ומעלי, ראה עניי ועמלי, בני מררי מחלי“.

³ לשון חכמו"ל בברכות ז' ע"ב. „מזמור לדוד קינה לדוד מבעי ליה“.

קרוב לארבעים שנה ישב שם, קבץ כמה מיני חכמות ועיר שם ועיר שם, וכמה חמדת משכיות, מהררי נמרים וממעונות אריות, והעיר פרושי כמה אגדות סתומים, סגורים וחתומים, ולו יד ושם במקרא, הבין כל כבדא, והתמיד וכרע על ברכי, והיבר על התורה ספר צדה לדרך, ולו עז ותושיה בשירים המפוארים, על כמה אופנים מסודרים, ובפי כל אדם יעידון יגידון, למען תדעון שדון, וכמה קינים חבר על כל אדם שלם וישר לפי כבודו, כי כביר מצאה ידו, והענק שחבר על כל מלה משותפת, מתוק מצוף ומנופת, ולו ספר המוסר והחכמה, לנער דעת ומזמה, וקבע עתים לתורה, כהשיכה כאורה, נהג כשורה, לא תעבור עליו לילה, חוזרת הלילה, מבלי הגיון לא ינוח, אל אשר יהיה שמה הרוח, ועם כל אלה היראה אומנתו, והענוה מודעתו, והחסידות מצנפתו, והשאיף אחריו ברכה, לרגל המלאכה, בנים עשרה, צועקים עליו מרה, עונים ואומרים או לנו, כי נשבה ממנו, ארון חברית, לא הניה לנו שארית, ישב במנוחות שאננות, ועזב אותנו ליענות, יושב בין ההדסים, ואנחנו באש המסים. הלך למנוחות, ועזב אותנו לאנחות, אהה ואוי ואבוי לנו על פרידתו, מי יאכילנו מפרידתו⁽¹⁾, עליו נהמה כדפים, שחרים ועקבים, נענה קינה אחר קינה, ומספר כתנים ואבל כבנות יענה. ועתה כל יודעיו ספדוהו, יראי ה' הללוהו, כל זרע יעקב כבדוהו, עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו, וקראו למקוננות ותבואינה, ואל החכמות שלחו ותבואנה, ומשלו תנו לו כמפעלו, ואל תתנו דמי לו. באחלי ואולי יערה עלינו, רוח ממרום לנהמנו, כאיש אשר אמו תנהמנו. ונתנחם בעשותכם עמנו חסד, ותקוננו עליו מאשר יסד, וכאשר עשה לכל איש כמעללו, כן יעשה לו. והיה קורא לפני כל איש אברך, כי נפשו בחייו תברך, ויהיה אוהז⁽²⁾ בעקב תהלתכם תפלתכם, ומן השמים תשלם משכורתכם, שתהיה מיתתו כפרה על כל עונותיו, וקורותיו וסבותיו, סליחה על כל חטאתיו. זאת נשיב אל לבנו הישן והנרדם, כי זה כל האדם, ככה מקרה הראשונים, וכן יקרה לאחרונים. לסוף נעלה על דעתנו, כפי קוצר ידיעתנו, להניח רגזנו ועצבון ידינו, כי מי לקחו כי אם יוצרו, ובגן עדן הסתירו, והשכינו בחצרו, ובין הצדיקים נתן לו נחלה, לשם ולתהלה. ולמה יפלו עלינו אימים, וחבלים נפלו לו בנעימים, עין לא ראתה אלהים זולתיך יעשה למחכה לו, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

אמר מרדכי הצידוני. אחרי ראותי הפלגת אבנר בקינתו, וכל מעשה תקפו וגבורתו, צהבו פני ואורו עיני, אז אמרתי הגויעה לי תנעם, אמותה הפעם, אחרי ראותי תפארתי בחיי, כפי מאויי. ושבחתי אבנר על מיטב שיחו, מיום צאתו מרחם בגיחו, ד' שלחהו ורוחו, ורמזתי לו: אחרי אשר רעיוניך תבונות לבשו, ומזולתם נתקדשו, וחכמות רמות חדשו, התקוששו וקושו, וידע כי לבעבורו הדבר, ויאמר בחסידותו מה לתבן אל⁽³⁾ הבר, ואומר לו ומי

⁽¹⁾ אדמה, כי גם ר"י הלוי השתמש במליצה הזאת באחד משיריו, ולא אדע באיזה מהם.

⁽²⁾ כ"ה בכ"י, וצ"ל: ותהיה אוהזת.

⁽³⁾ כ"ה בכ"י וצ"ל את הבר (ירמיה כ"ג כ"ה).

כמוך חשוב ויקר וחכם ובעל לשון, ולך יאתה להיות נצור כאישון. ועתה הראיני פעולתך, מה תהיה שארית לאחריתך. ואם אמר הממשל זכר צדיק לברכה, יהללך זר ולא פִּיך⁽¹⁾, אם אין זר מה תעשה, התרצה להיות למשסה, ואם לא אתה בדעתי מתערב, נשכחתי כמת מלב. ויאמר לו שִׁמְעֵתִי מִפִּי מוֹרֵי הַמַּאִיר עֵינַי שִׁמְעֵ מִבְּעֲלֵי בְרִיתוֹ, אֵין הַבּוֹר מִתְמַלֵּא מִחֻלִּיתוֹ⁽²⁾, ואתה אם תרצה לדבר, וקינה למעני תחבר, וקשת המקנאים תשבר, אור נא כגבר חלצִיך, וירבו צאצאיך, וגמלני כאשר גמלתיך, אמצתיך אף עזרתיך. ואומר לו אין ערכי כערכך בצחות הלשון, הנצורה כאישון, כי היא מתנה נתונה, לבעלי החכמה והתבונה, ויאמר לי ומי יודע אם מזלי יגבר, ויעלה על רעיוניך סגנון כִּבְר⁽³⁾, ועתה בין בדבר, ורבה צבאיך, וברוך אתה בבואיך. ואבטח על דברתו, ויחזק לי בברכתו, ואען ואומר :

יומם ולילה, אספוד ואלילה, ואכה כפי על כפי, כי החשיכו ככבי נשפי, ואניע ואניד ראש, כי שבעתי לענה ורוש, והטאתי הזמן ידרוש, והשביעני ממרורים, וירדו בם ישרים, ונהרסו אבני קדש, ומגדל עז הודש, ופיזור הזמן ספיריו ולשמיו, והגביר צריו וקמיו, השכה חנות אל אם קפץ באף רחמיו, שלח ידו בשלומיו, והרחיק ממני מנחם משיב נפשי, כבודי מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי, וריח החסידות נמר, ופני הידידות נכמר, וידי הענוה אסורות, ורגלי האהבה נקצרות, ודעות האהוה נבצרות, וכל איש מאחיו פונה עורף, וכל אכזר לא יירף, עד יאכל טרף, ולבבו מחבירו יחרף, וכל פנים קבצו פארוֹר, ובכל כנף היגון צרור, ואפס עזוב ועצור, וכל ברכים, תלכנה מים, וזלעפה אוחות עד לב השמים, על כי אבדה לשון הזהב, וכל לב באשו ילהב, כי רחק הדור הנאהב, לבקרים חדשים, על גבי חרשו חורשים, נשי בני עמי, האספו על צרה כמבכירה, הסר המצנפת והרם העטרה, היא היתה ותהי, ולמדנה בנותיכם נהי, ויריון ההרים והגבעות, מזרמי הדמעות, גבר הסלף, והששון עבר וחלף, ולא ימצא אחד מני אלף, כי נאסף גזע השועים, נטע שעשועים, אביר הרועים, נזר המשוררים, כתר החברים, אדון התעודה, מבין כל משל ומליצה וחידה, אחריו אלמן ישראל ויהודה, (הוא גאוננו, מורנו ורבנו) אבנר בן חלק התימני, עין הזמן הימיני, (סיני ועוקר הרים, [מאיר] לארץ ולדרים), נתבקש בישיבה עליונה שלמעלה, ועזבנו באישון לילה ואפילה, עברה וזעם וצרה, על שבירת כלי התורה, הכנו הזמן בסנורים, כאיש אחד חברים, בניו ובנותיו, ואין מנחם לאלמנותיו, קול קורא לא פסק, אֵלֵי כבתולה חגורת שק, אהה לבתי התבונות, במעבה האדמה שוכנות, והלשון אשר לכל מליצה ישפר, ילחך העפר, (והגוף אשר לבש שני תולעת, חבקה אותו תולעת, מרגלית היתה בינינו, נלקחה ממנו בעונותינו), מי יאיר לנו אור התורה, ומי ידע להוציא סברא, מי יוציאנו

(¹) משלי כ"ז ב'.

(²) ברכות נ"ט.

(³) כ"ה בכ"ג, ואולי צ"ל: גבר.

מאפלה לאורה, ועשתנותינו כאש בוערה, מי יגלה לנו כל סתום, מי יבין לנו כל חתום, ומי יפרק¹) לנו כל קושיא, נשארנו ערום ועריה, מי יישב לנו מוסדות הפסוקים, ויריעות המקרא מי יקים, מי ישיב תשובה לכל שואל, מי יהיה לנו גואל, אהה לכל שומע כי נאסף אבנר וידע רעיונו, תצלינה שתי אזניו, ונפשו תקרא ממעמקים, וכל שדים צומקים, מדברים העתיקים, נפזרו בגיאיות ובאפיקים, בגויעתו, יצאו שרפי קדש לעומתו, והוא כחתן יוצא מחופתו. בזו ושדדו ממנו איש חמורות, אשר לו בתבונות עשר ידות, וידי העט במעללו כבדות. אוי לנו על שברנו, נחלה מכתנו, מי ירפא מבאובנו, יגענו ולא הונח לנו. אכן נשיב אל לבנו, כי זאת העצה יעוצה על כל החיים, באורים²) ובאיים, ואין לנו להתנחם מאבלנו, ומעצבון ידנו, כי אם בידיעתנו, שהוא שוכן בנוה שלום ובמשכנות מבטחים, יפריא בין אחים, שוקטים ונחים, ידברו ויגידו בכל פלך ובאיים, נפשו צרורה בצרור החיים. ויודע כל מאמין, כי הוא עומד לגורלו לקץ הימין. וידע בשיחנו הער והישן והנרדם, כי זה כל האדם. (כאנשים כנשים, כאביון כמלך, כעשיר כחלך, כיקר כנבזה, כשמן כרוזה, כמות זה כן מות זה), אמנם החתום בספרי נאמני, אשרי איש ירא את ד'³). אמר הכותב, כשמוע אבנר צמחו בפניו גדודי השמחה, והתאנח מלבו אנחה, ויאמר אשרי יולדתו ואשרי אבותיו, שימות וישאיר אחריו מקים יריעותיו, על זה היה דוה לבי, ונשמה לא נותרה בי. ואומר לו אדוני ירמו קרנותיך כקרני ראם, זרוק חוטרא לאוירה על עיקריה קאים⁴), הלא תזכור לנו ימי הנעורים, כי היו כל ימותינו פורים, ושריך סוררים, הולכים אחרי שרירות לבנו, עד אשר גלינו מארצנו, ונתרחקנו מעל אדמתנו, אז ידענו מה שאבדנו, והשיבונו הדעה על כנה, וחזרה עטרה לישנה, ועתה אתה מן היושבים ראשונה, במלכות הדעת והתבונה, ומי יודע אולי יחנן ד' שארית יעקב, ועץ נטעינו לא ירקוב ורקוב, ומריח מים יפריח, והדודאים יתנו ריח, וכל אחד מהם יריע אף יצריח, על אויביו יתגבר, אם שלמים וכן רבים וכן נגזו ועבר. ויתנחם אבנר בדברתי, וסרעפיו ידמו למו עצתי, ונהי כל ימותינו מחכים, ודמעותינו על לחיינו מפכים, למי'עו'ש צידתנו, ליום נסיעתנו. ונהיה קובעים עתים לתורה, להוביל שי למורא, כי אין זולתה להביא תשורה, ואומר לו אולי בפיד מענה לגמול בו חסדים, לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים, וירם קולו, וישא משלו, ויען ויאמר:

סָגַלְתָּ כָּל מַתִּי מִשְׁרָה וְחִבְרָה
וּמִצָּוָתוֹ תִּהְיֶה בְּלֵב שְׁמוּרָה
לְהַתְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ הַיִּשְׁרָה
וּלֵב מִרְפָּא וְהַנֶּפֶשׁ בְּרוּרָה

...⁵) בְּנִי חֲכָמָה בְּנִי אִישׁ
דַּע הָאֵל בְּרָאָנוּ לְעַבְדּוֹ
וּמִשְׁפָּטָיו וְתוֹרוֹתָיו וְחֻקָּיו
בַּעֲדֵךְ לָנוּ אֱמֶת⁶) חַיִּי בִּשְׂרִים

¹) בכ"י ירפק. ²) ישעיה כ"ד ט"ו. ³) תהלים קי"ב א'.

⁴) משל חז"ל במד' תנחומא פ' בלק.

⁵) מלה אחת חסרה בכ"י.

⁶) כן הוא מנוקד בכ"י.

והם לנו כמגדל עז בשם אל
בטרם נרדה פתאום שאולה
לכל אדם הלא יבא בחשבון
ואם יעלה בַחֲשֹׁבוֹנוֹ¹ אבנים
יבילוהו לגן עדן מהרה
וצדקו יהלוך תמיד לפניו
ואם ימצא בַחֲשֹׁבוֹנוֹ אשמים
יבילוהו לפח מוקש כמו אש
כמו כסף בסיג לצרוף לזקק
ובדין יעמוד אחלי ואולי
ואם לא ימצא יִשְׁכּוֹן בדומה
והוא ימות בתבערה ומסה
בני אל חי וכל מאזין לקולי
ימותינו גבולם עד לשבעים
ואם כן הוא נסקל המסלה
וְהִהְיִיזֶנָּה² בעתותיו לשמרה
והיראה תהא אוצר לכלם
ועקב לענוה היא נתונה³
ומה יקר אנוש הולך לתומו
ואם יעשו פרי נטעי דְּבָרַי
בגיל אשמה ואודה ואהלל
לאל עליון אלהי הצבאות
והוא חומל יכפר מַעֲלָלַי

והם לנו אֶמֶת חומה בצורה
וְנִשְׁבֹּן בית אבנים לקבורה
ועיר שיחון לקלה וחמורה
כאבני פז וכל אבן יקרה
לה פתו ועל ראשו עטרה
כבוד האל יחופף לו לעזרה
וחטאות וכל מדה חסרה
תאכלהו באף זעם ועברה
ויבחן כזהב במדורה
במליץ טוב לְהִלִּיץ לו לכפרה
והתגלח בתער השכירה
ודיראון לכל חומר וצורה
אֶמֶת דְּרָשׁוּ תהי לכם לסתרה
וּפָלֵא יֵעָלוּ לְשֹׁנֵי גבורה
נתיב יושר והיא דרך הצרה
ביום וליל להבין כל סְפָרָא
מעולה היא לכל חסיד מסורה
נעימות הן בכל מדה גמורה
בהוד יצא וּמְאוּפָּל לאורה
שָׁבַח אשיר ואתבשר בשוֹרָה
הכי נמצא במהללי תשורה
שהוא גדול והוא גבור ונורא
אקוה לחזות פניו בטהרה

אמר המגיד, כשמעי דברי אבנר אחותיו ולא ארפנו, ויעלו לבי ומ[שירי
אהוד]נו⁴ ואמרתי לו עמך לא נצטרך להרב וחנית, אתה חותם תכנית,
יברכך אדיר ונורא, כי עמך מקור חיים באורך נראה אורה

¹ (כ"ה מנוקד בכ"י).

² (כן הוא מנוקד בכ"י).

³ דרשת חז"ל בשה"ש רבה פרשה א' על הפסוק עקב ענוה וראת ד'.

⁴ (כן יש להשלים החסר).

ג.

שני שירים לר' סעדיה בן יוסף המאוחר⁽¹⁾.

I.

לבי לעלמה אהובה
ידמה ליונת ארובה
לבי יאווה לקרבה
אל מול נותה באהבה
יעוף ברב חבה
תצא וגם שבה
אסיר למכאובה
כי היא אמת טובה

לכן איחל לצורי
יאיר לאופל מאורי
יבנה להיכל דבירי

אגיל ברנה ואהבה
ארחיק לכל עצבה.

*סוד זה רצוני לבאר
אסיר צפוני אמהר
פניו לעבדו יבאר
ושמו בכל יום אפאר
ארחץ ואטהר,
אקרא לאל יאר,
צפון ומסתתר,
יוסיף להתפאר,

צדיק במעלה שניה

ההוד שלישיה

נצח פִּימִין מנויה

צורי פדני באהבה
מיד בני עלוה.⁽²⁾

*עורה לבבי ואל נא
חפש במקרא ומשנה
מלא חדרך ששונה
וגער שִׁמְאֵל וסִטְנָה
תרדם בתוך שנה
תמצא לך מנה
רגע וכל עונה
לכל צד וכל פנה

תזכה לקו המנורה

נפש אדוני צרורה

⁽³⁾ יעקב ומשה שמורה

תהיה בחותם כתובה
תזכה לעולם בא.

⁽¹⁾ ראה לעיל במבוא צד 12.

⁽²⁾ הושע י' ט'.

⁽³⁾ על הגליון: בה, ואולם הוא נגד המשקל.

*דְּבָרֵי לְשׁוֹנִי שָׁמַע לִי
אִם יֵשׁ לְךָ בֵּין לְקוֹלִי
תִּבְיֵן לַחֲדוּת מִשְׁלִי
תִּמְשׁוֹךְ לַאֲהֶלֶךְ לְמוֹלִי
דוּדִי וְהֶאֱזֵן לִי
תִשְׁמַע לְמַלּוּלִי
תִּשָּׁב לְךָ אֲצִלִּי
וְשָׁמַע לְמַהֲלִלִי

דוּדִי שָׁאֵל לְךָ גְּבוּרָה
דֶּרֶךְ שֶׁמֶאֱלֵהִי סְדוּרָה
חֶסֶד לְךָ דוּד יֶאֱרָה

תִּרְחִיק לִיגוֹן וְעֵצְבָה
וְשִׂמְחָה בְּכָל טוֹבָה

*יָדִיד בַּחֲיִיךְ שָׁמַע נָא
אִם אַתְּ מִפְּעֻנָּח צְפוּנָה
דּוֹרֵשׁ בְּזוּהָר וּמִשְׁנָה
תִּמְצֵא לְשִׁירֵי רִנָּה
שִׁירֵי בַּהֲגִיזוֹנָה
תִּשְׁמַע וְתִבְיֵנָה
תִּזְכֶּה לְצִיּוֹנָה
תַּחֲנֶנָּה וְתִשְׁכּוֹנָה

בֵּינָה שְׁמִינִית קְבוּעָה
חֲכֵמָה בִּימִין תְּקוּעָה
לְעֵד בְּבִתְרָה שְׁפוּעָה

אֵין סוֹף וְאֵין עוֹד לְקֶרְבָּה
לְדִרוֹשׁ בְּסוּד נַחֲבָא.

*הַקֵּל יְלוּד רַב יְהוֹסֵף
צוּרֵי יַחֲנוּ וַיִּכְסּוּף
יוֹם זֶה תַּחֲלֶה וְגַם סוֹף
וְנִדּוּד לְעֵמֶךְ תִּצְאָף
לְאַלְיָהוּ כּוֹסֵף
יִזְכּוֹר זְכוּת יוֹסֵף
לְפָדוֹת בְּנֵי יוֹסֵף
גַּם אוֹיְבָיו שִׁפָּף

וְנַעֲשֶׂה לְמַעַן כְּבוֹדֶךָ
וּבְדִיל הַדֶּרֶךְ וְהוֹדֶךָ
תִּגְאָל לְזֶרַע יִדִּידֶךָ

הַשִּׁיר לְעֵדָה עֲזוּבָה
נַעֲרֵץ בְּסוּד רַבָּה.

II.

לְהַבְדִּילָהּ.

לְנֶר וְלִבְשֵׁי נַפְשִׁי מִיַּחֲלָה

אִם תִּתְּנוּ לִי כּוֹס יַיִן לְהַבְדִּילָהּ

*סוּלוֹ דְּרָכִים לִי, פָּנּוּ לְנִבּוּכָה,

פִּתְחוּ שַׁעֲרֵים לִי כָּל מַלְאָכֵי מַעְלָה

*עֵינֵי אֲנִי אִשָּׂא אֶל אֵל בִּלְבַּב כּוֹסֵף

מִמְצִיא צִרְכֵּי לִי בַיּוֹם וּבַלַּיְלָהּ,

*די מחסור תן לי מאוצרות טובך
כי לחסדיך אין קץ ואין תכלה
*יתחדשה¹) גילי, טרפי וטובתי,
תסיר יגונותי מכאב ומאפלה
*הנה ימי מעשה מתחדשים תמיד
יתחדשה¹) בהם שלום וטוב סלה.

¹) כ"ה בכ"י ואולי צ"ל: יתחדשו.

ד.

הקדמת ר' יצחק ב"ר שלמה בן אבי סהולה לפירושו על ס' שיר השירים¹.

דרשו ספר	אשכל כפר	אמרי שפר	שכל מעמו
מעניו צדק ²	מהון עתקו	מימיו מתקו	ערב לחמו
כלי יושר	דעת פשר	כי כל עשר	ראה גלמו
חכם בכל	מלך יכול	מופת על כל	שיריו שמו
מחמד עינו	וכלי זיינו	אוצר יינו	מיטב כרמו
לבו ירון	הכשר יתרון	הוא זכרון	היום לשמו
שיר השירים	מבחר שרים	הגבורים	של שלמה.

ברוך אלהינו שבראנו לכבודו, והאציל עלינו מהודו, ומן האין אל יש הוציאנו, ועד הלום הביאנו, ויפה באפנו נשמת רוח חיים נקיה, רבת עלילות, היא החיה, אשר לנו לב לדעת, בכל חכמה ובדעת, ועל כן היא ראויה לרוממו, לשרתו ולברך בשמי, כענין שני ברכי נפשי את ד' ואל תשכחי כל גמוליו³, ואומר ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה⁴.

אמר ר' יצחק ב"ר שלמה הנקרא בן אבי סהולה בצל שדי יתלונן. זכרתי ימים מקדם בימי הבלי, בסוד אלוה עלי אהלי, בהיותי מתהלך מחיל אל חיל, ושומר מה מליל, בהתאבקי בעפר רגלי הסידים, ושותה בצמא דברי חכמים ויחידים, והיתה מלאכתי חשובה, בנחת ובשובה, ואקה לנפשי עצה, והגה מפי יצא, להבין משל ומליצה, והיא כפרחת עלתה נצה, ועד שלא הבשילו אשכולותיה ענבים, ולבי וכחתי רעבים, הניאני הזמן בבגדו, ויט עלי ידו, ויאסוף אותי אל משמרת, וישאני אל ארץ אחרת, ואשכון ערים נכחדות, אל הנדוד מועדות, וארא והנה יושבי הארץ שפלי לב ונדכאים, עוברי בעמק הבכא יראים, רעבים גם צמאים, לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע דברי חכמה, ויתקבצו אלי מהם חברים, שנים שלשה גרגרים, ויאמרו שמלה לך קצין תהיה, אשר בצלו נחיה, ואשא ביום ההוא לאמר אין דעתי צלולה, וברוב נדודי לבתי אמלה, ובביתי אין לחם ואין שמלה, למה תשימוני קצין עם, אשר הדעת לנפשו ינעם? ויאמרו לי נספרה אל חק

¹ ראה מבוא צד 15.

² בכ"י צדק.

³ תהלים ק"ג, ב', ⁴ נחמיה ט' ה'.

שמענו שמעך מרחוק, אשר מלאכתך היתה השיר והמליצה, אשר קרבת הידידים חפצה, מים עמוקים עצה, וכבר אמר חכם מהקדמונים, אשר על אופני המוסר חונים, כי מלאכת השיר סולם החכמות, והמעלות הרמות, כי היא א' מעלה את הנפש בקולו, ומחדד השכל במהללו, ומעורר העצה² הנכונה, בדעת ותבונה³). ואומר והנה מליצתי אשר למאמרי מועדת, הלא היא בנדודי שקטה ונכחדת, כי עמדה מלדת, ושירי ומליצי מעדו מאד, עמדו ולא ענו עור. ויאמרו והנה החכם שלמה זקנך, הלא הוא אביך קניך, אשר לכאכלנו זמן לחם אבירים, וישאב לנו ממעיני הישועה בספל אדירים, און והקר ותקן להורותינו שיר השירים, ואתה קהנו ועינך שים עליו, וחפש מכלוליו, יען לקח מוסדות התורה, והחיים והשלום ויתנם לו מורא, ועתה חזק ועשה, ותחת כנפיו תחסה. ויהי כאשר האליצוני, ומתרדמת⁴ שנתי הקיצוני, התבוננתי בפירושים אשר הגיעו לידי, ואמתיק עמהם סודי, ואראה והנם הלוקים, ואם להתכוין אל המשל כלם דבקים, מהם מי שפירש אותו בדקדוק מלותיו ונעם מליצותיו, וחשק האהבה הכלולה, כי יבעל בחור בתולה, והניח משל סגור מכל סביביו, היין המשומר בענביו. מהם מי שפירש אותו בין הגוף והנשמה, אשר⁵ אותו חכמה, המעוררת אל הדרך הישרה, להיות לו מגן ועזרה, וזכר האריך לדבר, הוסיף וגרע ודרש וחבר, מהם מי שפירש אותו על דרך המדרש, והסתום אסף ודרש, ובכל אשר לעשות הפליא, כאלו הריק מכלי אל כלי. מהם מי שפירש אותו על דרך עיון הפילוסופים, ומכללם החכם הידוע מר ורבי יוסף ק' עקנין זצ"ל⁶ אשר הכריח הפסוקים לכונתו, בצע אמרתו, באמרו כי כלו דמיונים, ביציאת השכלים מן הכח אל הפועל, ישובו לו על. ודמיון הדוד הוא השכל הפועל בחכמה, והחשוקה היא הנפש השלמה, והגדיל גוף הספר במאמרו, ונכרים באו שעריו, עד אשר הקורא בו בלשונו רכל, נלאתי כלכל לא אוכל. ואם זה היתה כונת החכם שלמה בשירו, מה הועיל שבהו וזמירו? יתר מזה למד ראש הפילוסופים בקצר ענין, ובנה עליו בנין. על כן יאמר באזני, בספר מלחמות ד', אין זה כונת השיר ותפארתו, אשר היתה באמנה אתו.

ואני כאשר עיינתי בדברי הפירושים, ומחלקות המדרשים, אמרתי אל היושבים לפני, הנה נא אדוני, הואילו פני באהבתי וחשקי, ואענה אף אני חלקי, ואדבר בפתרון השיר כפי יכולתי, את אשר ימצא אתי. ואתם אל תאשימוני אם לא אוכל להגיע עד תכונתו, כי כאיש גבורתו. אך אמנה אני יודע כי הרב המעוז, כבוד ועוז, חכם לבב ואמין כח, נאדרי בכח, שלומי

¹ כן הוא בכ"י וכונתו על מלאכת השיר; ואילו צ"ל הוא, וכונתו על השיר בעצמו

² בכ"י: העצם.

³ אולי כונתו למ"ש ר' ידעי' הפניני בס' הפרדס, שער במליצה ושיר: „השיר היא המסלה העולה אל המשרה, וקנין מדות הטובות, וחברת הנכבדים וקרבת המלכות, והמוסר וההנהגה אחוים בכנפיו...“

⁴ בכ"י ומתרדת.

⁵ בכ"י: אשה. ⁶ ראה Salfeld, Das Hohelied Salomo's צד 81* והלאה; תולדות ר"י עקנין מהח' ר"א גייבואיר במה"ע החדשי לגרעין חלק י"ט צד 248 והלאה.

אמוני ישראל, למטה שמעון שלומיאל, אלופנו ומורנו, עטרת ראשנו ותפארתנו, הודנו והדרנו, נסיכנו ומהללנו, קרוב לנו האיש מגואלינו, החכם המקובל בסתרי התורה, כבוד ומורא, ר' משה בר שלמה⁽¹⁾, יהי אלהיו עמו, והוא בברגש רב ודין, בר אבהן ובר אריאן, חבר בו ספר חמודות, ידובר בו נכבדות, ואם בלשונו האריך, הכל היה צריך, ונגדו עמדו הלבבות, ונלאו המחשבות, כי לא הניח מקרא ומדרש, אשר לא פירש, ואף אם בעונותי לא זכיתי לאור הלל, להסתופף בצלו, כי שמשו הנערב, לא הופיע בארץ הזאת ולא קרב, אבל זכור אני כי בימי נעורי טעמתי מעט מדבשו, בהיותי עם הרב בבית מדרשו, ושמעתי ממנו נעם אמרים, ומפיו יקרא אלי את כל הדברים, ואני יודע שאם אזכה בפירוש זה לשום תועלת, שהיא מהכמת מעלת החבור ההוא נבדלת, כי רבה דעת האדם הגדול והודו, ואני כמציל מידו, כי ממנו למדתי, ולפניו עמדתי. והנני מתכוין אל הקצור בפתרון הפסוקים, למען הקל על הקורא בו לפרקים, פן יתנני בהאריכי לבזה ומשסה, ואהיה עליו למשא. ואולי יוכלו חברי לקראו בשני ימים טובים נבחרים, של מצות ומרורים, כי הוא זמנו הראוי לו, מנת כוסו וחבלו⁽²⁾. והנני מתחנן ומבקש רחמים, לפני רבותי התמימים, שתביטו אלי בעין אהבה, וברוח נדיבה, ועל כל פשעי אהבתכם תכסה, ועל שגיאותי חסדכם יתנשא, כי איך אתפאר במה שאין בי, ואטמון עוני בחבי, כי ידעתי שאני תינוק בן יומא מתבוסס בדמו, ואם שנותי קרבו אל הארבעים, הבל המה מעשה תעתועים, כי לא השיגו אל ימי הי אבותי השלמים, ואל מעלת החכמים, ולא למדתי חכמה ודעת, ונפשי יודעת, בהיותי מטלטל וגולה, רש ונקלה, ולא מצאתי בארץ נדודי מורה ומפרש, אבד מנוס ממני ואין דורש. ומדעתי שיבקש ממני עלבונה של תורה, שתי ללבי מורא, ואכתוב לכם שורותיים להליץ בעדי, ואשים במרומים שהדי, להיותכם עידי נאמני, לזכרון לפני ד', כענין שנא' אז נדברו יראי ד' איש אל רעהו ויקשב ד' וישמע ויכתב (ב)ספר זכרון לפניו ליראין ד' ולחושבי שמו⁽³⁾. ומהאלהים אשאל העזר להורני הדרך הישרה, ונתיבות הדעת והסברא, כענין שנ' והולכתי עורים בדרך לא ידעו ובנתיבות לא ידעו אדריכם וכו'⁽⁴⁾ הורני ד' דרך חקיק ואצרנה עקב⁽⁵⁾.

אנוש שלח תשורת חן כלולה
שמו יצחק אשר השקו להלך
והנו אל שלמה בן זקונים

לרבותיו דמות מנחה כלולה
נתיב יושר וארח דת סלולה
ושם ושאר ונין ואבי"ם סהולה.

⁽¹⁾ ראה Salfeld שם צד 107 הערה 3 ובספרים המובאים שם.

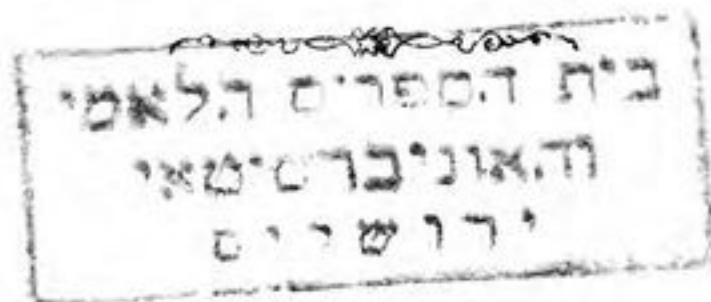
⁽²⁾ המנהג בכל תפוצות ישראל, לקרא בחג המצות כגלת שיר השירים.

⁽³⁾ מלאכי ג' ט"ז.

⁽⁴⁾ ישעיה מ"ב, י"ז.

⁽⁵⁾ תהלים קי"ט, ל"ג.

⁽⁶⁾ כ"ה בכ"י ואולי צ"ל: לא בי.

שְׂרִיד מַעִיר

כולל מאמרים שונים הנוגעים בקורות היהודים בְּעִיר (ר"ל: בעיר רומא
כאשר היא נקראת אצל חז"ל)

קבצתים והכינותים אני

אברהם בר לינר

קראקא

בדפוסו של יוסף פישער

תרנ"ג.

39-2

**Jewish
Cultural Reconstruction**

8422

927.5 (4000)

א.

במחזור כמנהג רומא כ"י¹) אשר מלפנים היה באוצר כתבי היד לידידי הרשזח"ה ועתה הנהו באוצר הספרים אשר בבית המדרש בראמסגט (Mon-tefiore-College) מצאתי נוסח כתובת בתולה בלשון ארמי כמנהגנו ולעמיתה נוסח אחר בלשון עבר צחה, והוא נקרא שם בשם "כתובה ירושלמית". ע"י טובו של הרב ד"ר גאסטער השגתי העתקה ממנו ועלי לתת לו תודה בעבור זה.

והא לך ההעתקה:

נוסח כתובה ירושלמית.

בכך בשבת בכך ימים לירח פל' שנת כך וכך לבריאת עולם ובשנת כך וכך להרבן בית המקדש הקדוש שיבנה בניהרה בימינו ובימי כל ישראל אמן נכתב שטר המוהר הזה במדינה פלנית, אני פל' החתן בר' פל' מודה היום הזה בפניכם כי מדעתי ומרצוני ומצביון כנסתי לי לאשה זאת פלנית הבתולה בת ר' פל' במוהר ובמתנה ובקידושין לזון ולפרנס ולכסות אותה כהילכת אנשים יהודים שמכסים ומפרנסין את נשיהם בקושטא וגם זאת הפלנית קיבלה עליה להנשא לזה פל' לכבדו ולשרתו בצניעות ובטהרה ובנקיות כשם שמכבדות ומשרתות בנות ישראל הכשירות והצנועות לבעליהן בכבוד והביאה זאת פל' מבית אביה לבית בעלה בגדים וכלים ונישומו על ידי אנשים יהודים נאמנים והעריכו אותם לפי דעתם ואילו הן ראשי המוהר ועלה מניין כל מה שהביאה זאת פל' מבית אביה לבית בעלה דנן כך וכך זהובים²) קושטנטיני וקידש זה פל' את פל' זאת בטבעת אחת ובמאתים זוז שהם שמונה זהובים ושליש כתובת תורת משה ועוד הוסיף לה על קידושיה מדבר שלו כך וכך זהובים קושטנטיני תוספת כתובה בחלק שלה לחולטנית וכך הותנו ביניהן שאם גזור המקום ליתן להם בנים הם יירשו אותם ואם נפטרת זאת פלני' קודם לזה פל' בלא בנים יהא פל' זה בעלה נוטל מכל מה שהביאה בביתו מחצה והשאר יחזור ליורשי אביה ואם ח"ו יפטר זה פל' קודם לזאת פלנית תהא פלנית זו יושבת בביתו וניזונת ומתפרנסת מנכסי בעלה כל יומי מיגר אלמנותה עד זמן שתחפוץ להנשא

¹) ע' ברשימה "קהלת שלמה" לרשזח"ה סמן 69.

²) ע' בפירוש רש"י לב"ק ל"ו ע"ב וכן קורין בקושטנטינא לזהב דינר וע"ג בפירוש רש"י שלי זכור לאברהם פ' משפטים כ"א סימן ל"ח.

לאיש אחר או לצאת מביתו תהא נוטלת כל מה שהביאה מבית אביה לבית בעלה דנן ומנכסי בעלה תקח כך וכך זהובים קוססנטיני שהם תוספת כתובתה ושמונה זהובים ושליש שהם כתובת תורת משה, ועוד התנו ביניהם שאם תשתבי פלני' זו ביני אומות העולם יהא פל' זה בעלה פודה אותה מנכסיו חוץ מכתובתה ויחזירנה לו לאשה כבתחלה ואל יהא לו רשות להונותה על כל זאת וקיבלו שתי פנים אילו ואילו בכל תנאי תורה ותנאי כתובה זו מראש ועד סוף ונתננו רשות ללבלר לכתוב ולעדים שיחתמו בידיהם וברור ושריר וקיים ונאמן ומוחזק יהיה שטר המוהר הזה בכל מקום שיצא ויתקרי בנימוס ובית דין בין בדיני ישראל ובין בדיני אומות העולם ובנימוס מיושר אקוליתוס, ואם אשת כהן היא אינו כותב ויחזירנה לו לאשה כבתחלה אלא כך כותב ויחזירנה למדינתא.

ב.

יותר מעשרים כרכים רובם כתובים בלה"ק ונקראים Libri notarili גנוזים הם בבית Archivio Urbano והמה כוללים שטרות שונים בענין מקה וממכר או בענין הלואה או בענינים ובעסקים אחרים בין אדם לחבירו כאשר היו נערכים בקהל עדת ישראל ברומא בשנים קדמוניות לפני עדים נאמנים ובמעמד סופר דמתא ודברתי אודותם במקום הראוי בספרי על קורות היהודים ברומא ולהראות דוגמאות משטרות ההם העתקתי איזה מהן להודיעם פה הן בטופסם והן בחומרן.

בעצם היום הזה שהוא יום ג' כ"ג לחדש כסלו שנת ש"ג לפ"ק באו לפנינו עדים ה"ט מעלות הברורים שהם המעולה כמהר"ר בנימין בכמר יוסף מארישאני יצ"ו והמעולה כ' משה בכמ"ר יהואל נ"ע שנקראו על ההפרדה אשר בין כ' משה בכ"ר יוסף מארינייאנו יצ"ו ובין מרת אליגריצה אלמנת שלמה מקאמיאו נ"ע ובניה יצ"ו וכך אמרו מעלות הברורים הנ"ל כתבו וחתמו בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך אנחנו ברורים הנ"ל כפי הכח ורשות שנתן אלינו מהחלקים הנ"ל גוזרין בזה האופן שבהיות שהשתדלו ר' משה יצ"ו בכ"ר שלמה בעל ברשות אמו שיתן הבית הנ"ל לכמר משה מארינייאנו הנ"ל שיהיה מחויב כ' משה מארישאנו הנ"ל לתת למרת אליגריצה הנ"ל ח' סקודי להשבון עשרה יולי הסקודי היינו בזה האופן ד' סקודי בזמן הנכה הל"ל (הבא לנו לטובה) וד' סקודי בזמן ט"ו ימים מחדש טבת הל"ל משנה הנ"ל וזה גזרנו בעבור השתדלותם בלבד ולא שיהיה למרת אליגריצה הנ"ל חזקה בבית הנ"ל כלל ועקר עוד גוזרי' אנחנו ברורים הנ"ל שיהיו מחויבים מרת אליגריצה הנ"ל ובניה לעשות שובר ופטור גמור לכ' משה מארינייאנו יצ"ו ושלא יהיה להם לערער ולתובע אליו שום דבר שבעולם מענין הבית הנ"ל והפסק דין הלז לא יפסל לא מחמת יתור וחסור לשון ולא יהיה רשות לשום אחד מהחלקים לסרב ולמאן אלא הכל יהיה קיים וחזק כאלו נעשה על ידי סופר נוצרי פיוביקו ואבטינטיקו (publico autentico) והכל שריר וקים

בפני כמהר"ר שלמה בכמ"ר שמעיה טריגו יצ"ו:

ובפני כ' שמואל בכר' משה מטיוולי נ"ע:

בפנינו עדים ח"מ בעצם היום הזה שהוא יום ב' כ"ג לחדש כסלו
שנת ש"ג לפ"ק באו לפנינו עדים ח"מ שני החלקים שהם הנכבד כמר משה
יצ"ו בכמר משה מאריניאנו יצ"ו מצד א' ומרת אליגריצה אלמנת כ' שלמה
מקאמיאו נ"ע ובניה מצד אחר וכך אמרו לנו החלקים הנ"ל כתבו וחתמו
בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך ברצון נפשנו הטוב בלי שום אונס
כלל ועקר אנחנו חלקים הנ"ל משימים כל טענותינו ומחלוקותינו וריבותינו
אשר בינינו מענין בית אחת העומדת בע' מרטינילו ביד אנשים נכבדים שהם
המעולה כמהר"ר בנימין בכ"ר יוסף מאריניאנו יצ"ו והמעולה כמר משה
בכ"ר יחיאל נ"ע ואנחנו חלקים הנ"ל נותנים למעלתם רשות ושולטנות וכח
לדון ולגזור ולפשר בין דין בין פשרה בין קרוב לדין ולא יהיה רשות לשום
א' מהחלקים הנ"ל לסרב ולמאן מכל מה שיגזרו הברורים הנ"ל בקנס חרם
ובקנס חמשים סקודי חציים לאוצר ויקאריאו יר"ה וחציים לק"ק המקיים
וברשות החלקים הנ"ל כתבנו וחתמנו ביום וחדש ושנה הנ"ל והכל שריר וקים
בפני המעולה כ' מרדכי מציפיראנו יצ"ו:

ובפני המעולה כ' מצליח בכ"ר אברהם הרופא נ"ע ממונשי:

מעידים אנחנו ח"מ איך היום יום ג' שהם כ"ג ימים לחדש כסליו שנת
ש"ד בא לפנינו בחור שמואל בכר יעקב ואמר הוו עלי עדים וסהדים איך
באתי בפשרה עם מרת קראקוסה שתתן לי בנו מיכאל שיעמוד עמי ללמוד
מלאכת התפירה בעד שלש שנים ונודר ר' שחמא הנ"ל לעשות ההוצאות
טמאכל וממשתה והמלבושים תעשה לו אמו ועוד שאם ר' שוחמא יעמוד
ברומא אם ילך חוץ מרומא יהיה מחויב הנער הנ' לילך עם ר' שוחמא הנ'
וכל אחד מהחלקים שיסרב לכתוב הלז יפרע ג' סקודי לאוצר הויקריו (Vicario).
בפני ר' סימן טוב:

ובפני ר' מרדכי מרוסטה:

מעידים אנחנו ח"מ איך היום יום ג' י"א דיצמרו שנת ש"ד באו לפנינו
ח"מ שני החלקים שהם כמ"ר יוסף ממוצוני יצ"ו מצד אחד ור' יוסף ור'
שבתי אחים בני מזל טוב מצד אחר וכך אמרו לנו החלקים הנ"ל הוו עלינו
עדים וסהדים וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך עשינו
השבון טוב מכל הממון שהיה בשותפות אשר היא היה של ר' יוסף ממוצוני
הנ"ל כמו שנראה בכתוב א' נעשה על ידי יהודה בכמהר"ר שבתי ז"ל סופר
מתא וכן אנו יוסף ושבתי אחים בני מזל טוב הנ"ל אינצוליטו (in solido) מחוייבים
עצמנו וממונינו לחזור ולתת לכמ"ר יוסף ממוצוני הנ"ל שבעים ושנים סקודי
לחשבון עשרה יולי הסקודי היינו בזה האופן שנים עשר סקודי לסוף מרצו
הל"ל משנת הנ"ל וששים סקודי לסוף סיטומרו הל"ל ואם ימאנו יוסף ושבתי
אחים הנ"ל לפרע המעות הנ"ל לכמ"ר יוסף ממוצוני הנ"ל שיוכל יוסף ממוצוני
הנ"ל ליקח מממון של בוטיקה (Botega) עד שיהיה פרוע מכל וכל או משאר דברים

שיהיה להם מובילי ושובילי וכן קבלו החלקים הנ"ל שבועת בנקיטת הפץ לקיים כל הכתוב לעיל אות באות מלה במלה והשטר הזה לא יפסל לא מחמת יתור וחסור לשון ולא מחמת לשון דמשתעא בתר אנפי אלא הכל יהיה קיים וחזק כאלו נעשה על ידי סופר נוצרי פיוביקו ואבטינטיקו ואינפורמה קאמירה (in forma camera) וכדי שלא תהיה האמת נעדרת כתבנו והתמנו ביום וחדש ושנה הנ"ל לעיל והכל שריר וקים

כל זה היה בפני כמ"ר יצחק בכ"ר שלמה מקורי נ"ע.

ובפני כמ"ר משה בכ"ר שלמה מקאמיו נ"ע.

ובפני כמר אברהם בכר יעקב מפליסטרינו.

היום יום ה' שהם ג' ימים לחדש אפרילי ש' ש"ד בא רבי יוסף ממוצוני ואמר הו' עלי עדים וכתבו בכל לשון של זכות ותנו ביד רבי יוסף ורבי שבתי אחים איך ביום הנ"ל קבלתי מידם י"ב סקודי מחשבון הכתוב לעיל ונשארתי לקבל ששים סקודי וכן הם מחייבים לפרוע הששים סקודי לסוף סיטימרו הל"ל מהשאר הכתוב לעיל.

מעידים אנחנו ה"מ כמו שהיום יום ג' כ"א טבת שנת ש"ד הזמין כמ"ר יוסף נחמיהס הזמין בפני ק"ק אורויטו את הר' משה מנולה לבא עמו ברומה לעמוד לדין בפני בעל יודעי דת ודין ורבני ק"ק רומה ע"ד הכתב שהביא מרומה בשם הממונים והרבנים יצ"ו בפני ומעמד הר' משה מנולה הנ"ל וכדי שיהיה ביד זה כמ"ר יוסף יצ"ו הנ"ל לזכות ולראיה כתבנו שורות אלו והתמנו שמנו בשולי הכתב הזה הכל שריר וקים.

אני עזריאל כתבתי והתמתי שמי פה:

אני מצליח בכ"ר דוד מאורויטו:

גם אני גבריאל בכ"ר דוד זצ"ל הייתי בכל העניינים הללו ומעיד לכמ"ר יוסף יצ"ו:

גם אני שמואל בכ"ר מרדכי עד בכל העניינים הללו:

מעידים אנחנו ה"מ איך היום יום ראשון שהם עשרה ימים לחדש שבט שנת ש"ד באו לפנינו אלו העדים שהם כמר יצחק זמ"ט ומרת לינה אשת כמ"ר יצחק זמ"ט ומרת סטילה אשת ר' שמואל והעידו על פי שבועה איך ביום שבת שעבר קרה מקרה לנערה דולצי בת ר' יהודה פולייסי שנפלה מארגז אחת ביום שבת הנ"ל באופן שנשרו בתוליה וכדי שלא תהיה האמת נעדרת ולהוציאה מכל שום ביש וכדי שתהיה ליד הנערה הנ"ל לעדות ולראיה אני יהודה בכמהר"ר שבתי ז"ל סופר מתא קבלתי וכתבתי העדות הלז מפי העדים הנ"ל.

בעצם היום הזה שהוא יום י"ו לחדש טבת שנת ש"ד באו לפנינו עדים ח"מ שני החלקים שהם המעולה כמ"ר שבתי רוסטיקו מצד בנו כמ"ר ירמיה יצ"ו וכמ"ר מרדכי בכר ניסים צציליאנו יצ"ו מצד אביו כמר נסים יצ"ו הנ"ל וכך אמרו אלינו עדים ח"מ הוו עלינו נדים וסהדים וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך ברצון נפשנו הטוב בלי שום אונס כלל ועקר רצונו לשים כל טענותינו ומחלוקותינו מענין הערבות ששואל כמר נסים הנ"ל לכ"מ ירמיה חתנו הנ"ל ביד אנשים נכבדים עד מאד אשר שם האחד כמ"ר מתתיה מנשה יצ"ו מצד כמ"ר שבתי הנ"ל ושם השני כמ"ר שבתי מקאמיו יצ"ו מצד כמ"ר ניסים הנ"ל ויהיה בעד מעלת הברורים הנ"ל כה ורשות ושולטנות לדין ולגזור כאשר ייטב בעין שכלם הטוב ולא יהיה רשות לשום אחד מהחלקים הנ"ל לסרב ולמאן מכל מה שמעלת הנ"ל ידונו בגזרת חר"ם ובקנס חמשים סקודי חציים לחצר ויקאריאו וחציים למלא המקיים ומעלות הברורים הנ"ל ידונו בכל יום א' הל"ל שהם י"ט לחדש הנ"ל וכדי שלא תהיה האמת נעדרת כתבנו וחתמנו ביום וחדש ושנת חנ"ל לעיל והכל שריר וקים

בפני המעולה כמ"ר מס מרדכי הרופא בכמ"ר משה מפונטי קורבו נ"ע.
ובפני כמ"ר יוסף בכר כאיר אלובה:

זכרון עדות איך כמ"ר שמואל בכמ"ר יהודה מבאוקו בא לפנינו ואמר לנו הוו עלי עדים וסהדים וקנו ממני בקנין גמור וכתבו בכל לשון של זכות וראיה עם כל כח ודין וזכות שיוכל להעשות כדין תורתנו הקדושה וכתקון חכמים ז"ל וחתמו ותנו ביד כמ"ר מצליח מכפארנו יצ"ו כמו שברצון נפשי הטוב בלי שום אונס ודוחק ובלב שלם ובנפש חפצה ובדעת מיושבת וכפי היכולת וההרשאה שנתן אלי ר' שבתי בחייו שנראה בהרשאה נכרית שיש בידי התניתי לכמ"ר מצליח מכפארנו הנ"ל ארבע אמות קרקע בקרקעותי ואגבן הרשתיו והשלמתיו ומיניתיו אפטרופא נגד כמ"ר זכריה בשביל חמשים דוקאנדי שהוא חייב לרבי שבתי ולקבוע ממנו בשליחותי וברשותי שמואל הנ"ל כל תביעה וטענה שיש לי לטעון כנגד כמ"ר זכריה הנ"ל ולהביאו לדין בין כדיני ישראל בין כדיני אומות העולם ולגבות ממנו ממון או מעות ויהיה ידו כידי ופיו כפי ועשיתו כעשיתי ויעשה מהם כל מה שירצה במקומי ויהיה רשות לכמ"ר מצליח הנ"ל לתפוס את כמ"ר זכריה הנ"ל ולעשות עמו מה שהוא רוצה ולגבות ממנו אלו החמשים דוקאנדי שהוא חייב לרבי שבתי ויהיה לו רשות לאחווה חוואה ולמחאה מחאה ולקיימא תקוותא וזכותא ולבטל תקוותא וזכותא לקבוע זמן ולבטל זמן לאחרים ולגזור ולהשביע ולערער ולדון ולפשר ולקח ממנו ולעשות ולמנות שלוחים ואפטרופים אחרים מכחי במקומי ובכלל כל מה שיהצרך לעשות נגד כמ"ר זכריה הנ"ל כמוני ממש: וכן קבלתי עלי בדבור מקויים בתנאי אמור כתנאי בני גד ובני ראובן חומר שטר הרשאה זה שעשיתי כחומר כל שטרי הרשאות וכו' מן יומא

דנן ולעלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וכך אמר כמ"ר שמואל הנ"ל לשלוחו כ' מצליח הנ"ל פוק ודון ותזכה לכמ"ר שבתי או לשלוחיו פוקו ודונו וזכו וכל מה שתעשו יהיה עשוי וכל מאן דמתעני ליה מן דינא בין לזכות בין להובא קבלתי עלי אני שמואל הנ"ל ושטר הרשאה זו יהיה כשר ובטל כל מודעי ומודעי דנפקי מגו מודעי עד סוף כל מודעי דאמור בהון רבנן ואנחנו העדים וקנינא מכמ"ר שמואל הנ"ל וכמ"ר מצליח הנ"ל והכל שריר וקים

בפני ר' סימן טוב

ובפני ר' דוד קלבריס.

יהודה בכמהר"ר שבתי ז"ל סופר מתא :

היום יום ראשון כ"ח לחדש כסלו שנת ש"א :

ג.

בית הכנסת של ארבעה ראשים היה עומד סמוך לשפת הנהר בצד הגשר אשר נקראת כך על שם התמונות עם ארבעה ראשים (quattro capi) ובשעת הזעם נחרב הבית ואח"כ קמו אנשי הכנסיה ויסדו חברה אחת על שם הראשון כאשר הוות על לוח עץ וזה"ל :

אלה שמות האנשים שזקניהם ואבותיהם היו של כנסת ארבעה ראשים ובעת הזאת האנשים הנ"ל חדשו וקבעו הח"ק שקבע כ' יוסף מההר ז"ל בעוד בחיים חיותו וכבד ה' מהונו ומממונו כנראה בשטר הנעשה באופיצי"ו של סימ"י פיוס קלימינט"י ביום א' מרצו אלף ותרכ"ז לחשבונם אפירט"ו ביום כ"ד יינארו אלף תרע"ב ונקבע החברה הזאת בס' (בסדר) וש' (ושנת) לעיני כל בית ישראל לפ"ק :

בנימין סונינו
בנימין בא"ש סקאצוקיו
בנציון פיורינטינו
גבריא'ל סונינו
גבריא'ל ב"ש סונינו
גבריא'ל ב"צ סונינו
ר' דוד בון די
דוד יצ' פיאנו
דוד קמפניאנו
דוד בון די
דוד ב"י בון די
דוד יצ' סונינו
דוד יו' פאלדינו
דוד יו' מסיוולי
דוד קאלו
דוד במ"צ קאלו

אברהם ש' סקצוקיו
אברהם בון די
אברהם ש' סונינו
אברהם דוד בון די
אברהם ד' ב"א בון די
אברהם סונינו
אהרן בון די
אליהו בון די
אליהו פיורינטינו
אליעזר פאלדינו
אליעזר פיורינטינו
אלישע קולאויקי
אפרים בון די
אפרים ב"ע בון די
אפרים בש"ד בון די
בנימין סקאצוקיא

יעקב ב"א בון די
 יעקב בי"ע סונינו
 יעקב בי"צ סונינו
 יעקב פאלדינו
 יצחק סונינו
 יצחק פיורנטינו
 יצחק בי"ו סונינו
 יצחק במ"ש סונינו
 יצחק ב"ש סונינו
 יצחק ב"ג סונינו
 יצחק בון די
 יצחק יו' פאלדינו
 יצחק מ' בון די
 יצחק פאלדינו
 יצחק במ"ש סונינו
 יקותיאל בר יקותיאל
 ישמעאל פיורנטינו
 ישמעאל ב"ב פיורנטינו
 ישמעאל במ' פיורנטינו
 ישעיה בר יקותיאל
 ישעיה בע' פיורנטינו
 ישעיה ב"ב פיורנטינו
 ישעיה פאלדינו
 ישעיה ב"מ פיאני
 ישעיה ב"ש פיאני
 ישראל קמפאניאני
 ישראל פיאני
 ר' כיכאל ח' מנולא
 משה א' קאלו
 משה פיורנטינו
 משה ד' סקאצוקיו
 משה ז' פיאני
 משה יע' פיאני
 משה ב' מנולא
 משה קמפאניאני
 משה סונינו
 משה ד' סונינו
 משה בי"ו סונינו
 משה אהרן קאלו

דוד יצ' בש"מ פיאנו
 דוד ש' קאלו
 דניאל סונינו
 דניאל בדי"צ סונינו
 ידידיה בון די
 ידידיה ב"ד בון די
 יהודה פיאני
 יהודה יו' סקאצוקי
 יהודה ב"ש סקאצו
 יהודה פיורנטינו
 יהודה קמפאניאני
 יהודה ב"ד קמפאניאני
 יהודה ב"מ סונינו
 יהודה ש' סונינו
 יהושע פיורנטינו
 יהושע בי"א פיורנטי
 יהושע ב"מ פיורנטי
 יוסף סונינו
 יוסף קמפאניאני
 יוסף בי"ח קמפאני
 יוסף בי"ע קמפאני
 יוסף בי"ח קמפאניאני
 יוסף ש' בון די
 יוסף בר יקותיאל
 יוסף בון די
 יוסף ב"מ סונינו
 יחיאל בי"ע קמפאני
 יחיאל קמפאניאני
 יחיאל מנולא
 יחיאל בי"ו קמפאני
 יחיאל בי"ע קמפאני
 יעקב סונינו
 יעקב א' פיורנטינו
 יעקב מנולא
 יעקב קאלו
 יעקב בי"ח קמפאני
 יעקב ב"ר קמפאניאני
 יעקב בי"ו קמפאניאני
 יעקב בון די

שבתי מטיוולי	משה קאלו
שבתי יצ' פאלדינו	משה י' קמפאניאני
שבתי מ' פיאני	משה יע' סונינו
שבתי סונינו	משה במ"י סונינו
שבתי ב"א פיאני	מנחם קאלו
שבתי א' מנולא	מנוח ד' טריונפו
שבתי ב"י פיאני	מנוח בר יקותיאל
שבתי ד' פאלדינו	מנוח סונינו
שלמה מ' פיאני	מצליח פיאני
שלמה יו' סקצוקיא	מצליח קאלו
שלמה י' בון די	מרדכי ש' סונינו
שלמה סונינו	מרדכי ר' סקצוקיא
שלמה ב"ש סונינו	מרדכי ר' ב"ס סקצוקיא
שלמה בון די	מרדכי יו' בון די
שלמה בר יקותיאל	מרדכי יו' סונינו
שלמה בי"צ סונינו	מרדכי יו' ב"מ סונינו
שלמה במ"י סונינו	מרדכי סונינו
שלמה א' פאלדינו	מרדכי מנולא
שלמה יו' פיאני	נתן סקצוקיא
שלמה לימינטאני	נתן קמפאניאני
שלמה פיאני	נתן פיאני
שלמה במ"י סונינו	נסים מנולא
שלום בי"צ סונינו	סעדיה סקצוקיא
שלום בדי"צ סונינו	סעדיה ב"נ סקצוקיא
שלום בר"ג סונינו	עובדיה קאלו
שלום ב"ב סונינו	עקיבא פיורינטינו
שמריה קמפאניאני	עקיבא ב"ב פיורינטינו
כמ"ר שמואל פיאני	רפאל קמפאניאני
שמואל יצ' פיאני	רפאל בי"ח קמפאניא
שמואל סקצוקיא	שבתי פיאני
שמואל י' פיאני	שבתי מ' סקצוקיא
שמואל מנולא	שבתי ה' טריונפו
שמואל ב"ע פיורינטינו	שבתי ד' בון די
שמואל סונינו	שבתי קאלו

נעשה מחדש הלוח הזה בצו וזירו האנשים של חברה קדושה הזאת
 ביום שנכפל בו כי טוב כ"ח לחדש סיון בסדר ושנת ונשמרתם את משמרת
 הקדש ואת משמרת המזבח לפ"ק יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים ויברך
 אתכם אבי"ר;

הקדמת הספר, הנותן אמרי שפר.

אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח¹ ראו חזו כי הבורא לבדו² אשר גבר עלינו חסדו³ קנה ראשית כל דרכו⁴ קדם מפעליו ומהלכו⁵ עצם אחד פשוט רוחני ונקי⁶ אלקי צדקי⁷ להאצירו על כל נוצר⁸ ובצורתו כלל הצורות וצר⁹ ואור מושכל ומובדל קרא שמו¹⁰ להעריצו ולרוממו¹¹ ומאותו עצם הנאצל¹² עצם אחר פשוט תחתיו אצל¹³ והיא הנפש הכללית¹⁴ מקור מעיין אל הנפש השכלית¹⁵ ואור אצילותה והנהגתה הגיש¹⁶ אל הגוף הנכבד מן החי המרגיש¹⁷ והיא הנפש אשר באדם¹⁸ וחיי בשר ודם¹⁹ ותחת יד השכל היא פקידה²⁰ ועל טוב מעלתה מעידה²¹ ושומרת את הגוף להניעו²² הלך להרגיעו²³ ולהנהיג בצדק כלל הלקיו²⁴ לשמור מצותיו וחוקיו²⁵ קו לקו²⁶ לא זו אף זו השפיע לנו בטובו סגולת המדתו²⁷ הלא היא תורתו²⁸ התמימה אשר בה נזכך ונתעצם נפשנו²⁹ לעבודת קוננו³⁰ למען תשוב ותחזור נשמתנו הטהורה³¹ זכה וברה³² אל המקום אשר לוקחה בשעת היצירה³³ מכל סיג וחלאה³⁴ נקיה ומזוקקת³⁵ מאירה כאודם פטדה וברקת³⁶ לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום עד שלא מל³⁷ לכן במצותיו קדשנו³⁸ אל חי חלקנו³⁹ ואות ברית קודש חתם בבשרנו⁴⁰ והכניסנו בבריתו⁴¹ להחזיק בלבנו אמונתו ויראתו⁴² ורו⁴³ל דברו אלינו נכונה⁴⁴ כי בזכות מצוה זו אדם מקבל פני שכינה⁴⁵ ועתה הדור אתם ראו כי אין טוב לאדם בעיה⁴⁶ זו כ"א ליראה⁴⁷ את ה' הגדול והנורא⁴⁸ ולעסוק בתורתו הקדושה והטהורה⁴⁹ ובהיות כי רוב בני אדם וההמון⁵⁰ דרכיהם בתהו יליל ישימון⁵¹ קצתם מתעסקים בהבלי העולם ובדברי כלימה⁵² פתיות ובל יודעים מה⁵³ והמנהג הוא כי האיש בהולד לו בן זכר⁵⁴ ישער במחשבתו להיות זריז נשכר⁵⁵ ובאישון לילה קודם יגיע זמן המילה⁵⁶ נשמע בביתו קול המולה⁵⁷ כי אבי הבן מקהיל קרוביו ורעיו במלוגו ודירתו⁵⁸ להראותם יקר תפארת גדולתו⁵⁹ ולחלוק להם מכבודו⁶⁰ כמתנת ידו⁶¹ ובלב שמה אוכלים למעדנים⁶² חדשים גם ישנים⁶³ הכל לפי תאותם⁶⁴ הרעו מאבותם⁶⁵ שותים בכלי זכוכית יין מחמדים⁶⁶ תמלאנה הצלוחיות ונפוך הכדים⁶⁷ ובמקום להודות⁶⁸ ולערוך לאל שבחות ותודות⁶⁹ ובקשות רבות ותחנונים⁷⁰ כל א' וא' מרבה רננים⁷¹ ושירי עגבים⁷² ופניהם פני להבים⁷³ מתעסקים בדברי הבאי והתולים⁷⁴ נער וזקן נשים ועוללים⁷⁵ קצתם יחולו במחולות⁷⁶ בחורים וגם בתולות⁷⁷ ותדברנה כאחת הנבלות⁷⁸ אף בלב יפעלון עולות⁷⁹ וקצתם דובר הות נפשו⁸⁰ ישתה וישכח רישו⁸¹ וקצתם יקיא פרשו⁸² זה פוער פיו לבלי חוק⁸³ וזה סופק את כפיו והיה לשחוק⁸⁴ וכמעט נותנים מצות המילה למשיסה⁸⁵ לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עושה⁸⁶ והמנהג הגרוע על כל אפיקיו גבר⁸⁷ וחלף לו ושטף ועבר⁸⁸ וחוק המוסר נפרד ונשבר⁸⁹ ואינם מתנהגים כהוגן וכשורה⁹⁰ על פי התורה⁹¹ יען לא נמצא ביניהם איש בזמן⁹² נכון לעבודת האל נאמן⁹³ הקורא בספרו⁹⁴ והחרד על דברו⁹⁵ וה' העיר את רוח אנשי סגולה⁹⁶ אשר נתנם הזמן לשם ולתהלה⁹⁷ זרע נדיבים וגזע צדיקים⁹⁸ ובתורה מחזיקים⁹⁹ ושמו מגמת

פניהם אל דרך הישר אשר יצלה לכל בשר לאחוז בענפי פרי קדש הלולים בהדרכת האדם בדרכי אמונת אלקים ויתקבצו כלם בנפש נכונה ורוח נדיבה בחיבה ואהבה וכבר אמרו נמנו וגמרו וקבעו ביניהם בעצה ותבונה בית מדרש וחברה נכונה יבעת נועד הוגים בתורת אל בכה ולאל וקוראים תורה נביאים וכתובים על הסדר נצבים ומדרשים ואגדות ובם עשר ידות וכדי להרבות מעלתה בשם נכבד קראו אותה חברה אליה הנביא זכור לטוב בזכותה יציל ה' נפשנו מקטוב ותתענג בדשן כגן רטוב ובני החברה נועצו ובאו כולם בברית מחשבתם אין להכרית להיותם מוכנים מזומנים כידוע לצאת ולבוא בזמן קבוע אל בית אבי הבן ושום שכל והבן על פי האמת והיושר בלב תמים ובכושר ולרדוף אחר המצוה היקרה והחמורה ולשמור את החוקה הזאת למועדה כדי לזכות כל איש ואיש במולד בניו וילדיו וירצה אלקים את מעשה ידיו ויתן לו כפרי מעלליו בבית אשר נקרא שמו עליו וה' נתן כזאת בלבם והביא רוח חן ותחנונים בקרבם על כן הסכימו להעלות על הספר הרשום בכתב אמת אשר לא יצמת שמות הילדים הנולדים ועת מילתם ומספרם ומניינם כפי תולדותם מראשון ועד אחרון כל אחד ואחד על מקומו לזכרון למען ידעו אתו דור אחרון ובו יכתבו ג"כ הקאפיטולי והדיקריטיו על אופניהם דבורים אשר יסכימו ביניהם אנשי החברה הנזכרים לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים ישישו בטובה נדיבים ונגידים יעלו חסידים אשר גרסה נפשם לתאבה וקבלו עליהם המצוה הזאת לחובה ישלם ה' פעלם ויגדלם על טוב מהללם וינטלם וינשאם כל ימי עולם וזכרונם יעלה לריח ניחוח לפניו תמיד כל ימי חייהם וזכותם יעמוד לעד לבניהם אחריהם כאהבת ה' יתברך לאוהביו ועבדיו לשומרי בריתו ולזוכרי פיקודיו יזכו לישוב בחופות הצדיקים ולאור באור החיים עם נפשות החסידים הנקיים ולהנות מזיו השכינה בהיכל חדריו זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו אביר:

על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה בכל מעיני.

האי מאן דבעי למידע יסוד המעלה של ח"ק של אליהו הנביא זכור לטוב יעיין בדף הקודם ויראה וימצא איך בימי השופט ר"מ ור"מ של ק"ק בני רומא יע"א ה"ה החכם השלם ואסיא דמגן מגן וצנה מעלת הגאון כמוהר"ר מנחם חזקיה חיים קורקום זלה"ה היה הוא זכה וזכה את הרבים לשמור משמרת בבית הנער היווד בליל שמיני ללידתו כדי לישא רנה של תורה לעורר אליהו מלאך הברית בתורה נביאים וכתובים ובתורה שבעל פה ובפרט בספר הזוהר כי היכי דתקדום שכינה ויעלה לריח ניחוח ולהרצאת דמי מילה ואגב גררא קבעו עת לעשות לה' ללמוד בבית מעלת מרן ז"ל הנ"ל בלילי ראשי חדשים ובלילי עצרת לכבוד מתן תורה וליל שביעי של פסח בכל שנה ושנה ואף גם זאת כשיזדמן מילה ביום שבת קדש ובית האבי הבן בלתי מוכן וטהר להתפלל בו נמנו כל בני הח"ק הנ"ל וגמרו להתפלל בביתו של מעלת

מרן הנ"ל ויעשו כן כל דור שלישי וכלם היו פקידים על הח"ק הנ"ל ויהי היום ומלאכי אלהים עולים ויורדים בגלגל החוזר בעולם וימת היקר הנ"ל ה"וה כה"ר מנוח בן הזקן הנכבד ה"וה כה"ר יצחק קורקוס ז"ל עודנו באבו ברוב שנים למנין שבעים שנה ותשאר אשתו אלמנה ובניה יתומים בעונת הפעוטות הגדול שבהם, ויקם עליהם בן נכר בטענות שקר ועלילות ולקח כל כלי המדתם וגם בתי החזקות של משפחת אביהם ז"ל ותצא היא עם טפה מבית תענוגיה לדור באשר ימצאו גם שאינו כפי כבודם: וכבר בא לח"ק הנ"ל הזקן הנכבד ה"וה כה"ר אברהם בינה יצ"ו וימלא מקומו של כה"ר יצחק קורקוס ז"ל הנ"ל הן ללכת בתמידות בכל משמרה הן לגבות מהמתנדבים והוא היה נאמן ופקיד על ח"ק הנ"ל אחרי מות חמיו בימים ההם הל מילה בשבת ובית האבי הבן בלתי מוכן להתפלל שם ויאמר אליהם כה"ר אברהם בינה יצ"ו הנ"ל הלא אתם ראיתם שמושי בתמידות בחברתנו הקדושה מימי חמי ז"ל בגופי ובכל מאדי וכל הקרוב קודם ונוצר תאנה יאכל פריה באו להתפלל וללמוד בדירתו כפי שורת הדין וגם מצד שאלת פי אלמנה ובניה וישלחו אנשים אליה לשאול ממנה אם רצונה לקבל הח"ק הנ"ל בביתה ואף היא השיבה אמריה להם שנפשה מרה לה על התורה והמצוה שאינה יכולה לקיים והפילה תחנתה שיאותו ללכת בבית הזקן הנ"ל ה"ה כ' אברהם בינה יצ"ו ותהי ביתו לבית ועד הח"ק כביתה וידו כידה ותהי זאת קורת רוח לחיים ולמתים עד בא העת שתחזור בעה"י לאכסניא שלה וילכו ויתועדו אנשי הח"ק הנ"ל ויאמרו כל אמת אמת תפסיה לכ' אברהם בינה יצ"ו לקבוע הח"ק בביתו משום קורבה ומחמת דבריה של האלמנה ובניה וגם בשביל טרחו ועמלו וכי היכי שהיתה דירה ראויה של הקודמים גם כן הי' דירתו מוכנת לדירה של רנה ועכ"ז עדיין לא עמד הדין ויהי ביום ש"ק בבקר אחר המשמרה שם נמצאו איזה אנשים מהח"ק הנ"ל ויאמרו מי יעלה לנו במדרגות של כ' אברהם יצ"ו הנ"ל כי אפילות הנה ונגששה כעורים קיר ובאין עינים נגששה הלא טוב לנו להתפלל וללמוד בבית המשכיל ונבון כמ"ר יצחק מקאסטילנובו נר"ו שהוא בר אוריין ובר אבהן וברגע כממריה וסק ונחית דרגא ויאמרו אליו האנשים ההמה ניחה ליה למר שיהיה ביתו דירת הח"ק הנ"ל ויען כמ"ר מבית קאסטילנובו הנ"ל אם יש את נפשיכם להסתופף בביתי כל הימים באו לשלום בצל קורתו וגם של עתיד לבא תשאל האלמנה ובניה להחזיר העטרה ליושנה לא תחושו לדבריהם מוטב ואם לאו אין רצוני להשתמש בכסא דמוקרא ולמחר לתבר ויהי הם היו הולכים הלוך ודבר בלי ישוב הדעת ועל רגל אחת עלו לביתו והתפללו בו וקבעו ביתו תחת בית יוצאי ירכו של שלשלת מעלת קורקוס ז"ל: ויהי באחד לחדש כסליו שנת חמשת אלפים וחמש מאות ושלשה ושלשים לבה"ע למנין שאנו מנין בו פה ק"ק בני רומא יע"א ויגדלו בני היקר הנ"ל ה"ה כמ"ר מנוח בר יצחק קורקוס ז"ל הנ"ל ואתרחיש להו נסא שנגמר הדין והגזרה ונתן להם רשות מעשה לשוב להחזיק בחזקתם ויאמרו הואיל והקב"ה עבד לן נסא צריכים אנו לדרוש בעד הח"ק של אליהו הנביא ז"ל שתדור עמנו במקומנו

לכבוד הקב"ה בעל הנס וכבוד מעלת הקדושים אשר בארץ החיים המה ולכבוד הבית שתשמע בה קול רנה של תורה בלילה כימי קדם וכשנים קדמוניות ושאלו שאלתם לבני הח"ק הנ"ל וכשמוע מעלת המשכיל הנ"ל אמר להם דעו כי כבר התרתי בפני אנשי הח"ק מיום שבאו לביתי וגליתי להם רצוני כנ"ל והייבים אתם לבא בביתי ואם לאו אתם תקראו מחוסרי אמנה ויענו האנשים שלא היו ולא נמצאו כשטסר המודעה אין אנו חייבים לקיים מה שלא שמענו מעולם ויפרדו לבבות אנשי ח"ק הנ"ל איש על אחיו ואיש על רעהו זה אומר בכה וזה בכה, וירא הזקן הנכבד ה"ה כמ"ר יעקב ברפאל יצ"ו גזבר ופקיד של הח"ק הנ"ל וגם הזקן הנכבד ה"ה כמ"ר אברהם בינה יצ"ו הנ"ל את צרורות כספיהם בנזק וחצי נזק באלו קשרים שאינם של קיימא אלא חרבן העולם באו לפנינו ויתחננו במטו ובנא ובקשה לבטל המחלקת קודם דרוח באפסד מרבה לכלל ולפרט לנפש ולגוף ונאמר אליהם ילכו ויתפשו ביניהם ועליהם חובת הדין לגמור במקום דליכא דררא דממונא למר וליכא נמי למר ויאמרו שכבר יגעו למצוא שלום ואין מפני פרוד הלבבות וזה מחניף לזה וזה מיקל בכבודו של זה ולכן אם טוב בעיני כת"ר לחשוך עצמם מן הדין די לנו שפניכם יראו וימצאו כעת שיתועדו כלם יחד לברור להם הדרך אשר יטיב בעיניהם וכדי שלא להשיב פניהם ריקם קבלנו עלינו לעמוד בפרץ להיות להם לעינים בלבד שינהגו כבוד זה לזה וקבענו מקום בארכיביו (Archivio) של הקק"י כי הוא בית הועד מוכן לכך ויבואו שם בני ח"ק הנ"ל עם הפקיד היקר הנ"ל ה"ה כמ"ר יעקב ברפאל יצ"ו לבד לא באי מעלת המשכיל כמ"ר מבית קאסטילנובו יצ"ו והזקן הנכבד ה"ה כ' אברהם בינה הנ"ל אטפי שהמה בכתובים מפני שלנפשם ידברו וישאו ויתנו ויעמדו למנין וימצאו שלשים ושבעים אנשים כלם אחוי חרב מלמדי מלחמה ויחזיקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו כעבדי דוד על עבדי איש בושט בטענות צודקות איש איש כפי סברתו ויקם על רגליו כפיר אריות אחד מד' ראשי משמרות שבת"ק הנ"ל ויאמר אליהם הלנצח תאכל חרב לכו דודי אחי ורעי בדרך השלום בדין שיש בו פשרה צריכים אנו להחזיק טובה כל הימים לזרעו של מעלת מרן מבית קורקוס ז"ל שהוא היה בנ"ן אב של הח"ק הנ"ל וגם מטעלת המשכיל כמ"ר יצחק במוהר"ר קאסטילנובו יצ"ו לא נניח את ידינו לפי טרחו ועמלו והוא אחד מראשי המשמרות הטוב לנו כי נעשוק זכותו או כי נמאס יגיע כפיו בקומו מזמן לזמן לשמור משמרת זה הרבה שנים ובכל זה אנחנו ח"מ מחשים ויענו רובם ננסה אם תוכל לעמוד הפשרה ותלך הבוסולא ללקוט בכל אחד ואחד ממנו כוונתו לא באמרי פיו אלא בהגיון לבו וכל מי שרוצה בפשרה ישים אחד מאפונים ציצי ceci בלע"ז ומי שרוצה בדין ישים פול הלבן פאסולו fasciolo בלע"ז ויקם הגביר כמ"ר יעקב יצ"ו הנ"ל וישא משא הבוסולא וכל אחד ואחד בחשקו ותאותו נתן מה שנתן כקטון כגדול ובפני כלם כסר אלינו הבוסולא ומצאו בה בפני כל בני ח"ק הנ"ל אחד ועשרים אפונים וששה עשר פולים לבנים וקבעו הלכה לבצוע ויענו כלם ויאמרו כן נעשה: ונבקשה מהם אנחנו

ח"ט שאך בזאת יאותו לנו להתמיד בזאת השנה בבית מעלת המשכיל כמ"ר מבית קאסטילנובו נר"ו הנ"ל עד כל ארבעה עשר יום לחדש שבט של שנת חמשת אלפים וחמש מאות וארבעה ושלשים ומיום חמשה עשר בשבט התקל"ד תתחיל לילך בבית יורשי מעלת מרן מבית קורקוס ותשב שם כל שנה תמימה מיום אל יום: וישמחו כל בני ח"ק הנ"ל והריב שקטה ויאמרו שלום לכת"ר שלום למשנתם ששמו שלום בחברתם ויבקשו ממנו לכתוב כל גלגולי הדברים מראש ועד סוף כדי שלא תהיה האמת נעדרת לכתוב בספר זה היאך באו לכלל ישוב וסיכנא טבא מלתא היא שנגמרה הדין והתחילה הפשרה אור לחמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות התקל"ג יהי רצון שנוכה להסתופף בצלו של עץ החיים בגן עדן אנו עם כל זרע בית ישראל אמן כן יהי רצון והכל שריר ובריר וקים: כל זה נשלם לחמשה עשר בשבט שנת חמשת אלפים וחמש מאות ושלשה ושלשים לב"ע. כ"ד הכותבים וחותרים בכתב ידם בו פה ק"ק בני רומא יע"א ברביעי בשבת שמנה עשר יום לחדש סיון שנת התקל"ג ליצירה:

הצעיר אברהם בלא"א יעקב ענו ז"ל.

הצעיר מהללאל במוהר"ר אברהם שמואל ממודיליאני ז"ל.

הצעיר מצליח בלא"א שלמה מקאסטרו יצ"ו.

צדקה תרומם גוי אחד ועם סגולה וחסד לאום הנבחר משוכן בשמי מעלה להיות חלקו ממלכת כהנים זרע קדש וחבל נחלה יגדילהו וירכיבהו על במותי ההצלחות בתפארת וגדולה כאשר יעידון יגידון פסוקי אנ"ך ומאמרי חז"ל בספר סדר הקבלה ומשם תפרד גמילות חסד וצדקה לכמה מינים שונים במצות הגבלה ועל גביהן זאת תורת העולה אשר כתבו חכמי המוסר בתוכחת מגולה שכל משכיל למען סור משאול מטה חשך ואפלה ולהכנס באור חיים ולדרוך במעגלה יחשוב מחשבות להיות פותח בהצל תחלה במעשה הצדקה שלום שלא הקדימו אחר בכרי מלא מחזיק טובה כפולה בברכת רביעית נתקנה מיבנה בטוב לגוף ומטיב לנפש אשר חוצבה מתחת כסא הכבוד והממשלה וכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים תבל כולה אשר על זאת יהידי עם ה' אשר להם נאווה תהלה לקחו מקה טוב לעצמם לאכול מעץ החיים בלתי קץ ותכלה ע"ש הכתוב עץ חיים הוא למחזיקים בה ותומכיה מאושר ההולכים ביושר מסלולה כאשר המה עושים פה היום בהתעסקם במצוה מפדיון שבויים רבת המעלה כי בראותם בעינא פקיהא דלא נים ותיר בבית ישראל שערוריה ומעי מפלה יען וביען העניים והאביונים מרירי יום העתידים עורר לויתן משום דריע להם מזלא אשר בנות יולדו להם בהיותן מבת ג' שנים והלאה במקום המשפט ליכנס בכי טוב ולהתחיל הדבור בפסוקי תורה המהוללה שם הרשע לדבר תהפוכות כל היום בפה דובר נבלה כי אמותיהן רובן ככולן כיוצא בהם לא ידעו ולא יבינו ללמדן בקטנותן ברכת נ"י פסוקי שמע או לפחות חוב' התפלה שאין מ"ע שאין

הז"ג (הזמן גרמא) ונשים חייבות בה לכתחילה אדרבא מלמדין אותן דברי הבאי שירי עגבים ותפלה ולאבותיהן עמוסי התלאות סבבום להמציא להן בדוחק וצמצום בר ולחם מזון ושמלה ואין לא ידם כמה דמסיק מבי כרבא תעלא העניות והדלות לא הניחו מ"ט ומעולה לדקדק אחריהן להדריכן באורח ישרים סלולה במצות נשים מלומדה ולכן כל אחד ואחד בורחת מבית אמה ומשרכת דרכיה כבכרה קלה ועל זאת חמירא סכנתא סכנת שבר בנות עניי עמנו על נקלה לרדת לב"ש עד נחרצה וכלה ולחכימייא ברמיזא כי עד כאן תחום שפ"ת אמת ותולא. זאת ועוד כי בהגיען לפרק בתולה נשאת ותלדנה בנים גדיא בתר רחילא אולא והילדים גם הם בעת ילכו לבית הספר ללמוד תורה יש מהם מי שהמלמד מקרא תנ"ך מדרשים ואגדות על פה עד שמתראה כבקי שבישראל ומאור הגולה ובעו"ה אינו יודע מה היא ברכת התורה וברכת הנטילה לפי שהמלמדים או מלמדות יאמינוהו מורגל מיום שמוטל בעריסה לידע זאת ועוד אחרת מאשת חיל עטרת בעלה ואינם יודעים כי מחמת רוע ההרגל אין אם למקרא אך פתיות ובל ידעה מה בהכנסת כלה, ולכן השרידים אשר ה' קורא נועדו יחד לפקח על עסקי הנפש למען לא תהיה זאת עוד בישראל לפוקה ומכשלה שקלו ושרו ואסיקו הלכת"א בהכונס את הבתולה בבית הספר בפרו"ע פרעו"ן בישראל ממסת נדבת ידם העלולה במעללי צדק למלמדים ומלמדות לבל תהיה בת מלך סורה וגולה בזיל הכא קא מרחי לה ולמען תהיה ביראת ה' על פניה מלובשת וכלולה ולא יוסיפו עוד בני עולה וזאת המצוה נוהגת בנקבות לבד כי לפרחי כהונה כבר פרח להם רפואות תעלה ע"י זרזים מוקדמים במלאכת הקודש בה"ק של ת"ת המבקשים וממציאים בהשתדלותם פרוטה ופרוטה המצטרפת לה"ג מנדבת לב עשירי עם וגם לרבות עניי הקהלה מה שדי והותר לתת למלמדים ומלמדות בשכר הבטלה ולעשות להם סמוכות תמכו יתידותם בעץ החיים לגוף לנפש העדינה להסיר ממנה כל סיג וכל חלאה ובזה היסוד מוסד קראו לחברתם בשם ישיבת עץ חיים ומכאן ולהבא זה שמו אשר יקראו לה ובעבור תהיה ישיבתם שרירא וקיימת בלתי מחשבת פגול וקרבן מעילה נועצו יחד לסדר בסדר המדריגה הדיקריאיטי והקיפוטולי א' לא' למצוא חשבון בתבונה ובדעת ליהנות מעץ החיים בדעת מיושבת וצלולה וזאת תהיה להם ולנו לפתח תקוה והצלחה להראות לכל העמים הדרת כ"י כלה בשלוח והשקט הארץ תתן פריה והגפן תתן יבולה בזמן קריב ובעגלא בבוא יום הפדיון והגאולה אכ"ר.

יום א' לחודש אייר שנת התקן 24. April 1745

שבת ב כמ"ר דוד מסיני זצ"ל.

ה.

גם מפנקסי הקהל אשר שמורים הם בבית Archivio della Comunità
העתקתי איזה פרטי-כל (Protocoll) ואלה הם:

בליל יום שני בשבת כ' כסלו התכ"ב י"ב דיצימרי 1661 לחשבונם
נועדו יחד מעלת הקריאה עם מעלת הממונים יצ"ו בכנסת ההיכל כנהוג
לפקח על עסקי הקהל יע"א הציעו מעלת הממונים למעלת הקריאה שיען
שאלוף הנעלה החכם השלם מרנא ורבנא כמהר"ר יהושע מנגן יצ"ו הרבה
פעמים הפיל תחינה לפני מעלת הקריאה שיסכימו עמו לסמוך זקנים בעלי
תורה ולמיהב על רישיהון גולתא דדהבא ללמד דעת את העם עם ה' כדי
שלא תשתכח תורה מישראל ולעורר האנשים מתרדמת שנתם ולא יבלו
ימיהם בהבלי העולם כי אם בתורת ה' יהיה חפצם ובה יהגו יומם ולילה
וכשמוע מעלת הקריאה את מיליהם תכף ומיד הסכימו לסמוך שלשה אנשים
מיחידי סגולתנו ומהשרידים ה"ה המעולים והמפוארים כמהר"ר משה יצ"ו
בכמ"ר שלום פאסאפארי נ"ע וכמהר"ר יעקב יצ"ו בכמ"ר יצחק סהלון נ"ע
וכמהר"ר אלישע יצ"ו בכמ"ר יוסף מנגן נ"ע ה' ישמרם על זה התנאי שילך
הבוסולא בעד שלשתם יחד והלכה *הבוסולא והיו כל הפולין כ"ב ונמצאו בתוך
הבוסולא י"ז פולין שחורים וחמשה לבנים" יהי רצון מלפני הגבורה שיאריכו
ימים שנות חיים וחפץ ה' בידיהם ובידנו יצלח ויגדיל תורתם ויאדיר אמן
כן יהי רצון אמן.

ב " ה.

אנא זעירא דמן חבריא ראה ראיתי כי היה ה' עם כה"ר אלישע מנגן
יצ"ו מיום היותו על האדמה אשר נולד על ברכי וכאומן את היונק גדלתיו
ועריסתו לא זזה מבית המדרש ושקד תמיד על דלתות התורה ביום ובלילה
עד שלמד לפני שתא סדרי משנה ורי"ף גמיר וסביר שואל כענין ומשיב
כהלכה וה' עמו וכל בעלי ישיבתו שותים בצמא דבריו כי ערבים הם טענותיו
וסברותיו מיושבים דבר דבור על אופניו ועוד הוסיף חכמה וטוב היות ענו
ושפל ברך ומרוצה לעם ורוח הכריות נוחה הימנו וסימני טהרה וקדושה
וחסידות ראינו בו ולא יצא שם רע מילדותו ולא במשפחתו כי ירא ה'
מנעוריו צדיק בן צדיק וסוף דבר הוא אחד מגדיי ישיבתי אשר נעשה תיש
גבור היל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו.

ויאמר לי לבי קום קח לך את אלישע בן יוסף מנגן הבדוק לך איש
אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו והעמדת אותו לפני העדה וציותה אותו
לעיניהם ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל בית ישראל הוד והדר תשוה

*הבוסולא (Bussola) הוא קלפי אשר בתורה נתנו הפולין דהיינו השחורים לסימן ההסכמה
והלבנים לסימן הדחיה ובמשך הזמן שינו אנשי הועד וחלפו הסימנים דהיינו הלבנים לסימן
ההסכמה והשחורים לסימן הדחיה.

עליו כי כדאי והגון הוא לכך ויודע כל שער עמך כי איש חיל הוא וקורא לו שם חדש להיות נקרא רב וסמוך והכתירהו בכתר תורה ולכן משום למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור כי דרך זו סלולה ממרע"ה ועד עתה לי הצעיר ה"מ וגמרתי היותו הגון וראוי וכשר להורות בכל התורה כלה כי בקי הוא בה. ולכן אני נותן לו רשות מהיום והלאה להורות בכל התורה כולה בין באיסור והיתר בין בטומאה וטהרה בין בדיני ממונות לזכות את הזכאי ולהייב את החייב והרי אני קורא אותו רב והרי הוא סמוך וכל ישראל יסמכו עליו בהוראותיו ובכל מקום והרי גולתא דדהבא שיויתי עליו והכתרתיו בכתר תורה מהיום והלאה רב וסמוך יקראו לו ויהיה לו רשות להורות בכל התורה כולה התר התר אסור אסור טהר טהר טמא זכה זכה חייב חייב כי לך יאה להתיר לאסור לטהר ולטמא לזכות ולחייב וכל ישראל יסמכו עליך וירבו כמותך בישראל:

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שתאריך ימים על מלכותך ולא תטה ימין ושמאל ולא תארע תקלה ע"י ותהיה אות ומופת בישראל ותהיה אימתך מוטלת על הבריות ותלמודך מתקיים בידך ובך יברך ישראל ויגדל כסאך מכסאי ותזכה להעמיד ולסמוך תלמידים רבים בישראל ויגדיל ה' תורתך ויאדיר ומלאה הארץ דעה את ה' ונזכה לראות עין בעין בשוב ה' את ציון: אני הצעיר הזקיהו מנוח קורקוס יצ"ו בכמה"ר שלמה קורקוס זצ"ל גזור כנ"ל:

ב " ה.

פתשגן הכתב מספר הגלוי שנשתלח מקה"ק יע"א לעיר לתשובת מה שכתבו גאעזטין שח"ו כפרנו בתורת ה' תמימה עם שאר קה"ק: ראש על אר"ש הנה לשלום מר" על לא טובה השמועה נראין אתמר" קול דברים שלא ניתנו ליאמר" וכל איש מר כי ח"ו במקומותינו קהל ועדה מישראל יחד עם ראשי אלפי ישראל כה יאמר" שנו את הידוע באיזה דברים מעקרי תורתנו הקדושה שאי אפשר לומר וכל השומע יתמרמר" אש תוקד ובערה ולבנו המרמר" אוי לדור שכך עלה בימיו קוצים כסוהים באש יצתו כה תאמר" מן כרם ה' צבאות שמהם תורה יוצאה הכצעקתה באה לדבר על ה' תועה ומילין לצד עילאה ויהיו מלעיבים במלאכי אלקים פטומי מלין בעלמא ואחריתם ביום מר כי זה דרכם כסל למו פיהם שלחו ברעה ולשונה תצמיד מרמה להיות חפשי מן המצות מן הקדש המלאה כתא מכמר" ובהפקרא ניהא להו צרה כבכירה ויין חמר" מי יאמין לדברים באלו כפירת דברים רגש עלמא דברים שקשים כגידים מי יימר" תצלנה אזנים משמוע וכל בעל חי ירגיש וירגז ויאחזהו פלצות בשמעו את דברי הצרה הזאת בגד בוגדים בגדו הבשר מפחדם פחד" תאלמנה שפתי שקר ועיניהון ימקו בחוריהון ולשונם תמק בפיהם המדברים על מלאכי אלקים ועל ישראל עם קרובו דברים של שוא ושקר הבל המה מעשה תעתועים כי שארית ישראל

לא יעשו עולה לבטל אפילו חצי דבור מתורתנו הקדושה כל מאמר" ובשפלנו
זכר לנו ותורת ה' הנחלנו ואבותינו ואבות אבותינו לקדושים אשר בארץ
וגם אנחנו בתורת ה' תמימה היא מגן וצנה עלינו להצילנו מלה א' בין כמה
זאבים יושבים בין צוקות ובין צרת"ן ובשם אלקינו נזכיר המה כרעו ואנחנו
קמנו והלילה לפרוק מעלינו עול תורה ועול מצות ועזרנו בשם ה' שלא נאבד
אפילו קוצה של יו"ד מתורתנו הקדושה וכל סייגים וגדרים מרבותינו הקדושים
עד זיבולא בתריתא כיון המשומר" מהחיוב המוטל עלינו בגלותינו לא נשאר
לנו כי אם נפשנו ורוחנינו ונשמתינו לעבוד את ה' ולדבקה בו ודשמוע בקולו
אנשי משמר, כי היא חיינו ואורך ימינו נטירותא דעלמא וצדיק כתמר, והאיש
אשר יעשה בזדון להוציא דברים אשר לא היה ולא נברא ולא למשל היה
אפילו על רקנים שבישראל מלאים מצות וריחם לא נימר" מב"ש לתת מום
ודופי באצילי ישראל ועל קהלות הקדושות והטהורות מישראל במה שלא
עלה על לבם אפילו במחשבה להתיר פירצה בעלמא הם כי לא להזכיר על
ישראל קדושים מזרע האתנים מאמינים בני מאמינים בה' אלקינו חי וקים
לעד לא נטה ימין ושמאל בכל אשר צונו ובתורת ה' הפצנו כל ימי חיינו
אנחנו וזרענו וזרע זרענו משמר כול משמר" וכך נאה ויפה לנו לחזק מורישי
לבבנו אשר לא פנה אל רהבים ושמי כזב בגאעוטי"ן הנדפסים בעט ברזל
ועופרת שהכל הם דברים שאין בהם ממש לאבוד הזמן ותחמרה בחמר"
לכן חוסו וחמלו על נפשיכם תנו כבוד לה' אלקי ישראל כדי שישתקע
הדבר ולא יאמר ולא יהיה לנו זאת לפוקה ולמכשול ח"ו עצב מ"ר וההלש
יאמר גבור אני לעזרת ה' בגבורים והו"ד ידי נטויה לכתוב בכל תקף לשרש
ולקעקע פינת הדוכרות עתק אשר פיהם דבר שוא כי לא נעשתה התועבה
הזאת בישראל מלבם — המציאו דברים אשר אין בהם ממש הגוי המר"
ובכן יסכר פי דוברי שקר וישראל עושה חיל והאל ברוב רחמיו וחסדיו
ישע בלבנו אהבתו ויראתו ויחודו לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם ולא ידח
כמנו נדח לעבוד את ה' כל הימים הן גוים כמ"ר הלא כה דברינו החקוקים
פה רומא רבתא ביום ל"ג לספיר"ת תפארה משנת ולישר"י לב שמחה לפ"ק
ורוב שלום בשם מעלת מנהיגי וממוני ומשגיחי ופרנסי ק"ק עדתינו העומדים
על הפקודים:

מקוה רחמי אליא"ב והו"ן זה שמי יהודה ליאון ס"ט.

יוסף שמואל בניניו	משה זבולון פיאני
ישעיה חיים אנגוילארא	שלמה ריניאני
שמואל פיאני	גבריאל מקסטרו
שבתי משה ברוציא	שמואל יוסף הכהן
שלמה דוד מקאסטרו.	מרדכי שמואל הכהן
	יעקב יוסף קאיבנו

היא גופא גזירה כמו הצער עליה בימינו בא בארמנותינו אשר אכל את יעקב ואת נוהו השמו בגזרת הפיפור יר"ה לתת כל איש כל הנמצא מכספם בבתינו ובהומותינו רשום בכתב והחצי יתנו והשאר יהיה על משמר וכמו כן כל כסף הקדשים הנמצאים בחצרות בית אלהינו לפאר את בית אלהינו זה מקדש מעט בחמשה בתי כנסיות הנמצאות במחנינו זה רומא רבתא ויהי בפעם הראשונה נתנו הקל הקל תחילה והיה המהנה הנשאר לפליטה ואחרי סמוך קם רוגז לתת את יתר הפלטה הרשום בכתב ובתוכם היו כלי כסף מהמתנדבים בעם הרשים בגזרת נחש שלא למכור ושלא למשכן ושלא לשנות והדבר יצא מפי המלך לפני העם חפו לראות מה יעשו כי כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב עד קמנו ונתעורר עת לעשות לד' כדי להקל מעליו החומר של הנחש הרשום בכלים הנזכר חוץ שבזה אינו נכנס שום חומר מהמתנדבים שבודאי על דבר כזה לא היתה כונתם שבדבר שלא היה ולא נברא ולא למשל היה שיעלה על הדעת שהפיפור יגזור על כסף הקדשים ילכו באוצרותיו מחמת המציק הלוחם עמהם ואנחנו עמו ועבדיו וצריכים להיות סרים אל משמעתו דדינא דמלכותא דינא ואין אנו יכולים להטות ימין ושמאל ע"כ אשר יאמרו כי הוא זה והיתה זאת נחמתינו מאת אלהינו יך ויהבשנו שהכספים הללו ניתנו לפירעון ובפרוע פרע המעות הללו אין לנו רשות להשתמש בהם לשום דבר שבעולם כי אם להרויחם ולהשביחם עד שירחיב ד' את גבולנו כי אפס קצ"פ ולחזור ולתקנם כבראשונה בשמותם ובמשקלן ולא ידה ממנו נדה ולא יוכל שום בר ישראל לפצוא פה ולצפצף בדבר לא קטון ולא גדול ולא לשנות בדבר ואנחנו אנשי המעמד יחד כולנו אנחנו גוזרים בכה תורה למרע"ה בהר סיני על כל הנז"ל ובגזר"ת נח"ש שלא לשנות מכל האמור ושומע לנו ישכין בטח ושאנן מפחד רעה ולא יהיה נכשל בהומר הנח"ש הנז"ל ולמען תהיה לעדה ולראיה שכל זה נעשה לתקנת הנחש הרשום וההתרה שנעשתה קודם מסירת כלי הקדש היתה על תנאי זה באנו על ההתום פה רומא בר"ה אדר משנת וכל אשר לך ירבה לפ"ק (1798) ורוב שלום.

זה שמי משה זבולון פיאנו	זה שמי יאודה ליאון וזה זכרי
גבריאל מקאסטרו	שלמה ריניאני
מרדכי שמואל הכהן	שמואל יוסף הכהן
ישעיה חיים אנגוילארא	יעקב יוסף קאיבני
שבתי משה ברוציו	שמואל פיאני
יוסף שמואל בניניו המזכיר	שלמה דוד מקאסטרו.

הקדמת המעתיק

ר' שלמה אבן איוב לס' המצות הנעתק על ידו לל' עבר
תקנתיה ע"פ ב' כ"י אני הצעיר משה שטיינשניידער.

הנה ידוע שס' המצות לרמב"ם נעתק בזמן קצר ע"י ג' מעתיקים
הלא הם ר' אברהם בר חסדאי ור' שלמה אבן איוב בבדרש ור"מ אבן תבון,
וכבר הארכתי בכל הנוגע לזה בספרי על ההעתקות העבריות אשר זכיתי
להוציא לאור בשנת תרנ"ג (עמוד 927 והלאה), ולא ארצה להכפיל ענינים,
ואוסיף כאן מעט דברים. — בשנת תרנ"ג קבלתי בהשתדלות אחד מתלמידי
העתק ההקדמה הזאת אשר העתיקה ר' ראובן Spizzichino מכ"י וואטיקאן
אורבינו 30 ועל פיה כתבתי תוכן ענינה בקצור בספרי הנ"ל (ע' 928),
והוספתי שלפי השערתי שנת ה' אלפים, הנכפלת כאן, חסרה וצריכה תקון
הוספה קצת, מפני שלא מצאנו העתקה אחרת לר' שלמה זה קודם שנת ה"א
י"ד, ובמה שמצאנו בהקדמת ס' המצות על המעתיקים הראשונים נתחזקה
ההשערה הזאת, ואפשר שהיה חסרון זה בכ"י הראשון אשר ממנו נעתקו
האחרים המעטים שיש להם ההקדמה. ההעתק מכ"י וואט' נשתבש בהרבה
מקומות ע"כ השתדל ידידי ר"א בערלינער שיושלח העתק מתוקן ממני בקצת
מקומות ע"פ השערה לבד לעיר מינכען ושם היטב הבחור החשוב יעקב
הירשינגער לציין כל השנויים הנמצאים בכ"י מערצבאכער 24. והנה כמעט
כל התקונים שהשערתי נמצאים שם בגוף הספר וכל הספיקות נתבררו ע"י
כ"י זה, והקורא יודה להמציין הנזכר לטובה. אבל אני לא ציינתי המלות
החסרות באחד מב' כ"י (אשר סימנם V. M.) ושמתי כל מה שנראה לי
מתוקן בגוף הספר והשנויים בהערות, אך השמטתי לגמרי השנויים אשר
באמת הם שבושים נראים לעין. ואם הנחתי מקום להתגדר, אחשוב שלא
יהיה בענין נכבד. כתבתי בחדש שמרבים בו בשמחה, תרנ"ד, ואקוה שאשמח
הקוראים במנה זאת.

אמר שלמה בר' יוסף אבן איוב הספרדי ז"ל. הספר הנכבד הזה הגיע
לידי בשנת חמשת אלפים ליצירה בחדש תשרי ואני בעיר המהוללה
העיר ⁽¹⁾ בדר"ש יכוננה האל, לטובת עמו ישראל, ומצאתיו מחובר בלשון
ערב הברו הרב הגדול המובהק רבינו משה בן הרב הגדול הדיין ר' מיימון
זצ"ל לאמת ⁽²⁾ מניין המצוות אשר מנה בתחלת ספרו הגדול אשר קראו
משנה תורה, כי ידע בחכמתו כי אחרי מותו יקשו עליו המקשים, ויחלקו
לראשים, לפי שלא נמשך ⁽³⁾ במנינו למצות אחר מנין החכמים אשר קדמוהו,

⁽¹⁾ בעיר M. ⁽²⁾ לאמתהו V. ⁽³⁾ V כוסיף: לענינו, אמנם נראה שהוא מוטעה ומתוקן
ע"י המלה הבאה: במנינו.

כי לפעמים הוא מונה במצות מה שלא מנו הם ולפעמים הוא מחסר ממנינם כמו שיראה זה המעיין בספר הגדול ההוא, וקרא שם הספר הזה ספר המצות ושם בתחלתו ארבעה עשר עיקרים טובים ומבוארים הראה בהם בראיות ברורות שאין ראוי למנות המצות כי אם על צד שמנאם הוא בספרו הגדול הנזכר, והוא זוכר אחר העקרים (ההקדמות M) ההם כל המצות עשה מהם ולא תעשה כל מצוה ומצוה בפרטה מהם והוא מודיע מהות המצוה ואיכות עשייתה (העשה שבה V) או ההזהר מעשות ומגיד באיזו מסכתא מן התלמוד ובאיזה פרק ממנה נתבארו משפטיה כל מצוה ומצוה ומביא ראיות גם כן על רוב המצות מספרי וספרא ומכילתא, וכאשר עיינתי בו ונועמתי מתק ניבוי, והכרתי טוב טעמו ויושר נתיבוי, וראיתי גודל מעלתו, ועוצם תועלתו, הגדתי עניניו במספר ותוספת דברים אל הרבנים הגדולים החכמים האצילים, הם הנכבדים אשר מעולם אנשי השם חכמי העיר בדרש. וישרו דבריו מאד בעיניהם ושמהו בו שמחה גדולה ושאלו ממני ופצרו בי מאד להעתיקו אליהם ללשון ⁽¹⁾ הקודש. ויאמרו אם תעשה זה כמה יהיה שכרך הרבה, ונרך לעד לא יכבה, כי מחלוקות רבות גדולות תסיר מבינינו, וקושיות רבות תעביר מקרבנו, והלא תראה כי מקצת גדולי חכמי הארץ הזאת הקשו על הרב הגדול במנין המצות אשר מנה, ואלו ראו ספרו זה והבינו ראיותיו ומליו, אולי לא היו מקשים עליו. ועוד היום בינינו חולקים על דבריו ובהם מפקפקים. ויהי הם מדברים אלי יום כדברים האלה ואני הייתי כמתמהמה והנה מצאתי תשובות שאלות לרבינו הרב המחבר ובתוכם תשובת שאלה אחת לו וזה שאחד מאנשי בבל שלח לו ספרו וחלה בו פניו להשיב לו ספר משנה תורה ללשון ערב מפני שהאיש ההוא לא היה מבין לשון הקדש. והרב הגדול ז"ל ענה אתו שחלילה לו מעשות כן אבל אמר שאם היה לו פנאי היה משיב ספר פרוש המשנה וספר המצות שחבר בלשון (מלשון V) ערב אל לשון הקדש. ונראה כי לא היה לו פנאי כי לא השלים דבריו. ובראותי זה ועדין החכמים הגדולים פוצרים בי להעתיק הספר הזה הכריחתיני אהבתם הרבה, וכבודם שהמה עלי חובה, ולמען השלים גם כן כונת הרב המחבר ז"ל. והתאפקתי למלאות תאותם ולעשות רצונם ובקשתם, עם היותי יודע שכל מעתיק דוחק נפשו ולוחץ, ומשים עצמו כמטרה לחץ, וידוע הוא כי דרכי ההעתקה שני דרכים, הדרך האחד הוא שיעתיק המעתיק מלשון אל לשון אחרת ענין הדברים ותוכן המאמרים ויעשה לשון ברצונו ותאותו, כפי אשר תשיג יד הבנתו, וזו הדרך היא משובחת ונכונה, לכל יודעי בינה, ובה בחרו הנבונים הקדמונים ⁽²⁾ אם יהיו המעתיקים חכמים, והדרך השני הוא שיעתיק המעתיק מלשון אל לשון אות באות מלה במלה, לא יטה ימין ושמאל מן המסלה, וזאת הדרך אם ⁽³⁾ יש בה שלמה ומנוחה, איננה כהראשונה משובחת, מפני שיש בה ענינים קשים

⁽¹⁾ בלשון M. ⁽²⁾ בחרו הקדומים M. ⁽³⁾ אשר V.

ו כ ב ד י ם, ואף על החכמים השרידים, וכל שכן המעתיק מלשון ערב אל לשון עברי שייצר לו לפעמים הלשון ותקצר יד המליצה ויחפש בלשון הקדש תיבות ושמות לדברים אשר בידו ולא ימצא, ויצטרך להחליף שם בשם ודבר בדבר, למען ימצא תכונת הדבר. ועוד יקרא למעתיק בזה הדרך משמרו לבלתי יחטיא כונת המחבר שלא ישנה הדבר, ותהיה גם כן בעבור זה מליצתו לפעמים בלתי צחה, ואם היא בלשון המועתק ממנו ערבה ונכונה, ויחשוב המעיין בדברים כי זה מפני מיעוט ידיעת המעתיק והסכל ופתיאותו יחזיק, אבל¹) עם כל זה בחרו בה החכמים האחרונים והניחוה נחלה לבנים להיותה דרך נקלה ופשוטה²), והתפישה על המעתיקים בה בענין ההעתקה מעוטה, כי אם יעתיקו מלה במלה אות באות וימצא בהעתקה טעות ושגיאות השגיאה תהיה תלויה במחבר הדברים, והמעתיקים יהיו נקיים ופטורים, ואף גם המעתיק באחת מאלה הדרכים, ואם ישמר פיו מחטא, ולשונו כל יכלתו משטא, לא ימלט משייטבו דבריו בעיני אנשים וישרו, ובעיני אחרים ירעו ולא יכשרו, ולמה לו לשום עצמו למטרה, כל הרוצה לירות אותו ירה, זה ישבח דבריו וזה יגנה, זה יקלל וזה יכנה. אבל אמנם לכבוד האל ותורתו ולכבוד החכמים הגדולים הנזכרים ולמען הפץ רצון הרב הגדול המחבר ז"ל ולהראות לכל משכיל תועלת הספר דחקתי עצמי, ונשיתי שכמי, לסבול עול המקנאים, וחרפת הכשנאים, והעתקתי הספר כפי יכולתי כיד אלהי (הטבה?) אתי³) אות באות תיבה בתיבה. לכן אם תמצא בו לפעמים המליצה בלתי רחבה, או בלתי צחה וערבה, ידע המעיין כי זאת היא הסבה. והשלמתיו אותו בחדש ניסן שנת חמשת אלפים ליצירה, שבה לאשר לו עוז וגבורה. ואם יחשדוני המעיינים בספר הזה⁴) יחשבו לי עון בדמותם כי אני העתקתי אותו באחרונה ושאני באתי בגבול החכמים הנכבדים אשר העתיקוהו גם כן חלילה לי מלפרוע מוסר ולהחטיא פי ובשרי כי אם הייתי המעתיק האחרון היה זה ממעשה השנאה, ומדת הקנאה, ועדי בזה החכמים אנשי אמת חכמי העיר בדרש, ואינני אומר זה להשתבח להתפאר, כי אם להתנצל ולהגיד האמת ולבאר, והצורך הביאני עד הלום. והיה זה שלום.

א. א. א.

¹) הכל V, וצ"ל סכל? ²) אל הכטח יותר נוטה M. ³) כפי כונתי כידי שהוא הבנה אתי V, שניהם משובשים. ⁴) ואל V.

במכתב עתי הצפירה לשנת תרנ"ג עמוד 643, כתב הר' יאפ"ז בדברים האלה: „החוקר המנוח (רש"ז) בקחתו ממני ברכת פרידתו, נחם את לבבי, כי יצוה לבני משפחתו, כי ישלחו כל כתבי ידיו וחביריו לידי וכו' מ"ה ש"ז ח"ה' והדר' קויפמאן, למען יתעסקו המה בספריו לאחר מותו, כאדם העושה בשלו" — ובאמת הודיעה לי בתו המשכלת מ' מלכה סגל במכתבה מן 20 ספטמבר (כ"ח אלול תרנ"ב) כשני חדשים לפני פטירת הרש"ז ז"ל (ר"ה מרחשוון תרנ"ג) כי כן ציוה עליה אביה — ואחר כי נלקח מאתנו והלך לעולמו, נשלחו איזה גרגרים מכתביו לידידי החכם ר"ד קויפמאן נ"י, והוא בשובו שלחם אלי אחרי אשר ברר ולקט הבלתי נדפס מתוך הנדפס כבר — וכאשר שמתי עיני עליהם, לא מצאתי בהם, לדאבון נפשי, רק לקוטים מקוטעים וחסרים, ורק ארבעה דברים שלמים מצאתי מוכנים לדפוס, והנני מפרסם פה ברבים על ידי חברת מקיצי נרדמים, הלא המה :

סי' א'. כולל השירים אשר בספר אוהב נשים לר' ידעיה בדרשי עם תקונים והערות, הזכירם במאמרו חידות ר' שלמה בן גבירול באוצר הספרות ה"ד עמוד 101. — ומצאתי הכל ערוך ומסודר כהלכתו, רק ההקדמה מצאתי בדף אחר, וכנראה לא השלימה, והעתקתיה כמו שהיא, גם מצאתי עוד איזה דפין מקוטעים המתייחסים לאלה השירים והעתקתים גם כן והכנסתים במקום הראוי להם, ונדפסו בעמוד 13 ובעמוד 14 גם בעמודים 17 עד 20.

סי' ב'. עמוד 21 והלאה, נדפס בתחלה ע"י ה' יאפ"ז מכ"י פריז סי' 189 במ"ע ציון לה' זופניק, והרש"ז תקנו ונקדו והוסיף עליו פירוש והגהות כדרכו בקדש.

סי' ג'. עמוד 26 והלאה, הוא גם כן מנוקד ומתוקן, אך ההערות בו מעטות מאד, וכנראה לא השלים אותן, גם לא הודיע לנו מאיזה כ"י העתיקו.

סי' ד'. עמוד 28, הם שירים אשר הריצו הראב"ע ור"ת זה לזה, אשר לא נדפסו עד הנה, ומצאתי אותם כתובים בעופרת, מנוקדים ומתוקנים, רק בלי פירוש והגהות, והיה ברצונו להדפיסם, ואז היה בלתי ספק מפרש אותם כראוי, אך לדאבון נפש כל אוהבי ספרותנו, לא עלה בידו להפק זממו, והעתקתי אותם כמו שמצאתים, — וספחתי עוד לשירים הנזכרים:

סי' ה'. עמוד 29 והלאה, אזהרות לר' שלמה בן גבירול ועוד איזה פיוטים, אשר לא נדפסו עד היום ואשר קבלתי מרש"ז ביום ח"י מרחשוון תרל"ו, זה ח"י שנים, — והוספתי עוד בעצת ידידי החר"ד קויפמאן: **סי' ו'.** עמוד 34—44, הערות מאירות לתשובות רש"י אשר בראש ס' חופש מטמונים אשר הוציא לאור הר' ב"ג ז"ל, ועוד חקירות מושכלות על ענינים שונים אשר כתב הרש"ז בתוך ס' חופש מטמונים שלו, ואשר שלחו לי בטובו ידידי החר"ד קויפמאן, והעתקתי הכל ופרסמתי פה ברבים. המחברת הזאת קראתי בשם „שירי ברכה“ כי כן קרא גם הרש"ז את שארית נחלת רשד"ל ז"ל אשר הוציא לאור בכבוד הלבנון שנה ג' (תרכ"ו, עמוד 238).

ואקוה כי ישמחו על שארית הפליטה הזאת כל אוהבי חכמת ישרון, כאשר שמח עליה

המז"ל

ש"ז'ח'ה'.

כאשר הודיע לי ידידי היקר הר"ד קויפמאן נ"י, תקותו חזקה שיצלח בידו עוד להוציא פנינים מתוך עזבונו של הרש"ז אשר ביד בנו ה' בנימין זק"ש בפריז.